

OPĆINA TRNOVO

**STRATEGIJA ODRŽIVOG RAZVOJA
OPĆINE TRNOVO
ZA PERIOD 2018. – 2022. GODINE**

Trnovo, juli 2018. godine

SADRŽAJ

1. OPŠTI PODACI O OPĆINI	8
1.1. Administrativni i geografski položaj	8
1.1.1. Administrativni položaj	8
1.1.2. Geografski položaj	11
1.2. Kratak historijat općine	12
1.3. Opšti podaci o stanovništvu	13
1.3.1. Broj stanovnika i gustina naseljenosti	13
1.3.2. Starosna i polna struktura	14
1.3.3. Obrazovna struktura	16
1.3.4. Etnička struktura	16
1.4. Lokalna samouprava	17
2. INDIKATORI ODRŽIVOG RAZVOJA	21
2.1. Indikatori životne sredine i infrastrukture	21
2.2. Indikatori ekonomskog i ruralnog razvoja	22
2.3. Indikatori društvenog razvoja (stanovništvo, obrazovanje i kvaliteta života)	23
3. ANALIZA STANJA	25
3.1. Životna sredina i infrastruktura	25
3.1.1. Trenutno stanje	25
3.1.1.1. Klima i reljef	25
3.1.1.2. Zemljište i zaštićena područja	27
3.1.1.3. Rudna bogatstva	31
3.1.1.4. Vodni resursi	31
3.1.1.5. Zrak	33
3.1.1.6. Biljni svijet	34
3.1.1.7. Životinjski svijet	36
3.1.1.8. Infrastruktura	37
3.1.1.8.1. Cestovni i zračni saobraćaj	37
3.1.1.8.2. Telekomunikacije	38
3.1.1.8.3. Elektrifikacija	38
3.1.1.8.4. Toplifikacija	40
3.1.1.8.5. Vodosnabdijevanje	40
3.1.1.8.6. Kanalizacija i otpadne vode	43
3.1.1.8.7. Odlaganje krutog otpada	44
3.1.1.8.8. Stanovanje i parkovske površine	45
3.1.2. Sektorska PESTEL i SWOT analiza	46
3.2. Ekonomski i ruralni razvoj	48
3.2.1. Trenutno stanje	48
3.2.1.1. Opšti podaci	48
3.2.1.2. Poljoprivreda	50
3.2.1.2.1. Ratarstvo i povrtlarstvo	53
3.2.1.2.3. Voćarstvo	56
3.2.1.2.4. Stočarstvo	57

3.2.1.3. Šumarstvo	60
Stanje šumskog fonda u državnim šumama	60
Stanje šumskog fonda u privatnim šumama	61
3.2.1.4. Energetika	63
3.2.1.5. Prerađivačka industrija	64
3.2.1.6. Građevinarstvo	64
3.2.1.7. Usluge i trgovina	64
3.2.1.8. Turizam	65
3.2.1.9. Razvoj MSP, obrta i poduzetništva	72
3.2.2. Sektorska PESTEL i SWOT analiza	73
3.3. Društveni razvoj (stanovništvo, obrazovanje i kvalitet života)	75
3.3.1. Trenutno stanje	75
3.3.1.1. Stanovništvo	75
3.3.1.2. Obrazovanje	79
3.3.1.3. Zdravstvo	82
3.3.1.4. Socijalna zaštita	84
3.3.1.5. Kultura	86
Raspoloživost infrastrukturnih resursa	87
3.3.1.6. Sport i rekreacija	88
3.3.1.7. Mediji i informisanje	88
3.3.1.8. Mladi	89
3.3.1.9. Nevladin sektor	90
3.3.2. Sektorska PESTEL i SWOT analiza	91
3.4. Integralna analiza faktora i usmjerenja razvoja	93
3.4.1. Integralna PESTEL analiza	93
3.4.2. Integralna SWOT analiza	94
3.4.3. Integralna analiza strateških usmjerenja	95
4. DEFINISANJE STRATEGIJE	96
4.1. Izjava o viziji održivog razvoja	96
4.2. Definisane prioriteta, strateških ciljeva i programa	96
5. AKCIONI PLAN	99
5.1. Strateških 41 projekata	100
5.2. Top 6 projekata	115
6. IMPLEMENTACIJA, MONITORING I	121
EVALUACIJA	121
ANEKSI	123

ANEKSI

ANEKS 1: INDIKATORI

ANEKS 2: LISTA POTENCIJALNIH PROJEKATA ZA PERIOD IMPLEMENTACIJE STRATEGIJE 2018.-2022.

ANEKS 3: PREGLED POSTOJEĆIH AKTUELNIH PROJEKATA, PLANIRANIH BUDŽETOM OPĆINE, ZAPOČETIH U 2018. GODINI

ANEKS 4: IZVOD IZ LISTE EVIDENTIRANIH, PRETHODNO ZAŠTIĆENIH I

ZAŠTIĆENIH NEPOKRETNIH SPOMENIKA KULTURE I PRIRODNE

BAŠTINE OPĆINE TRNOVO

ANEKS 5: ODLUKA O PRISTUPANJU IZRADI „STRATEGIJE ODRŽIVOG RAZVOJA OPĆINE TRNOVO ZA PERIOD 2018.-2022. GODINA“

ANEKS 6: ODLUKA O IMENOVANJU KOMISIJE ZA IZRADU STRATEGIJE ODRŽIVOG RAZVOJA OPĆINE TRNOVO ZA PERIOD 2018 - 2022

ANEKS 7: ODLUKA/RJEŠENJE O MONITORINGU I EVALUACIJI

ANEKS 8: ODLUKA/RJEŠENJE O USVAJANJU STRATEGIJE ODRŽIVOG RAZVOJA

Preambula

Općina Trnovo preduzima značajne korake u planiranju sopstvenog održivog razvoja u skladu sa postojećim zakonskim okvirima i savremenim evropskim i svjetskim tokovima. Danas je suštinski element u bilo kojoj zemlji jačanje lokalnih kapaciteta i razvijanje svijesti u cilju lokalnog održivog razvoja.

Obzirom da je Bosna i Hercegovina jasno opredijeljena i akter je procesa evropskih integracija kao i drugih međunarodnih tokova, od značaja za izradu ove lokalne strategije održivog razvoja je i postojanje i primjena niza međunarodnih strateških dokumenata.

Mnoge zemlje su svoje nacionalne strategije održivog razvoja već uskladile sa pomenutim nadnacionalnim strategijama i ciljevima.

Strategija održivog razvoja općine Trnovo dokument je od izuzetnog značaja, koji definiše održivi razvoj kao ciljno orijentisan, dugoročan, neprekidan, sveobuhvatan i sinergetski proces koji utiče na sve aspekte života (ekonomski, socijalni, ekološki i institucionalni) na lokalnom nivou. U Strategiji se potencira izrada modela koji na kvalitetan način zadovoljava društveno-ekonomske potrebe i interese građana, a istovremeno uklanja ili znatno smanjuje uticaje koji prijete ili štete zdravoj životnoj sredini i prirodnim resursima.

Izradi ove Strategije pristupilo se sistematski i u partnerstvu sa drugim lokalnim akterima.

Da bi se stekli i drugi neophodni preduslovi za izradu Strategije, Općinsko vijeće Općine Trnovo je 28.12.2017. godine, na osnovu članova 14. i 24. Statuta Općine Trnovo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 12/08) donijelo Odluku o pristupanju izradi „Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018.-2022. godina“ (u prilogu Odluka broj: 01-02-4083/17 od 29.12.2017.godine).

Nakon toga Općinsko vijeće Općine Trnovo imenovalo je Komisiju za izradu Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018–2022. godina, koju čine predstavnici lokalne uprave, poslovne zajednice, javnih institucija i preduzeća, nevladinih organizacija i medija (u prilogu Odluka broj: 01-02-4084/17 od 29.12.2017.godine).

Na 13. sjednici od 20.07.2018. godine Općinsko vijeće Općine Trnovo usvojilo je Strategiju, čime je ona postala i njegov zvanični dokument koji će u narednom petogodišnjem periodu biti korišten kao osnova za upravljanje resursima radi dostizanja postavljenih ciljeva održivog razvoja.

Komisija za izradu strategije

METODOLOGIJA I LISTA UČESNIKA

Ova Strategija je rezultat timskog rada članova komisije iz općine Trnovo i lokalnih aktera.

Istekom važnosti ranije strategije održivog razvoja pristupilo se izradi nove Strategije održivog razvoja u općini Trnovo za period 2018. do 2022. godine.

U čitavom procesu planiranja primjenjivan je participativni pristup, u kojem su lokalni akteri, a prije svega predstavnici Općine Trnovo i drugih relevantnih institucija, uzeli aktivno učešće, dajući dragocijene smjernice za ovaj strateški dokument:

Komisija za izradu SLOR-a

1. Emina Mehmedagić, predsjednica
2. Selim Hamzić, zamjenik predsjednika ,
3. Haris Pindžo, sekretar, koordinator za izradu SLOR
4. Osman Smječanin, član
5. Esad Velić, član
6. Mešić Mirsad, član
7. Amra Mehmedagić, član
8. Anel Durmo, član
9. Adis Hodžić, član
10. Demo Mehmedagić, član
11. Dževad Terović, član
12. Meho Krupalija, član

Komisija tokom radionica za izradu Strategije

Izvor: Općina Trnovo

LISTA SKRAĆENICA

BDP	bruto društveni proizvod
BH MAC	BiH Centar za uklanjanje mina
BiH	Bosna i Hercegovina
bpk	biološka potrošnja kisika
EDS	Elektro distributivna stanica
EPA	Agencija za promociju izvoza iz BiH
EU	Evropska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FIPA	Agencija za promociju direktnih stranih ulaganja u BiH
ha	hektar
IT	informacione tehnologije
JKP	javno komunalno poduzeće
JNA	Jugoslovenska narodna armija
JP	javno poduzeće
JU	javna ustanova
KS	Kanton Sarajevo
KUD	kulturno-umjetničko društvo
KV	kvalifikovan
LEAP	lokalni ekološki akcioni plan
LER	lokalni ekonomski razvoj
MHE	mini hidroelektrana
MSP	mala i srednja poduzeća
MZ	Mjesna zajednica
NKV	nekvalifikovan
NSS	niža stručna sprema
NUS	neeksplozivna ubojita sredstva
OŠ	Osnovna škola
OV	Općinsko vijeće
PESTEL	analiza političkih, ekonomskih, socijalnih, tehničko-tehnoloških, ekoloških i pravnih faktora razvoja
PKV	polukvalifikovan
REC	Regionalni centar za životnu sredinu
RS	Republika Srpska
RVI	ratni vojni invalidi
SLOR	Strategija lokalnog održivog razvoja
SSS	srednja stručna sprema
SWOT	analiza unutarnjih snaga i slabosti i vanjskih mogućnosti i prijetnji
TC	telefonska centrala
UG	udruženje građana
UN	Ujedinjene nacije
VKV	visokokvalifikovan
VSS	visoka stručna sprema
VŠS	viša školska sprema

1. OPŠTI PODACI O OPĆINI

1.1. Administrativni i geografski položaj

1.1.1. Administrativni položaj

Općina Trnovo se nalazi oko 30 km jugo-istočno od Sarajeva. Prije rata, općina je zauzimala površinu od 451 km², dok je Dejtonskim sporazumom podijeljena a dio koji je pripao FBiH ima površinu od 338,4 km².

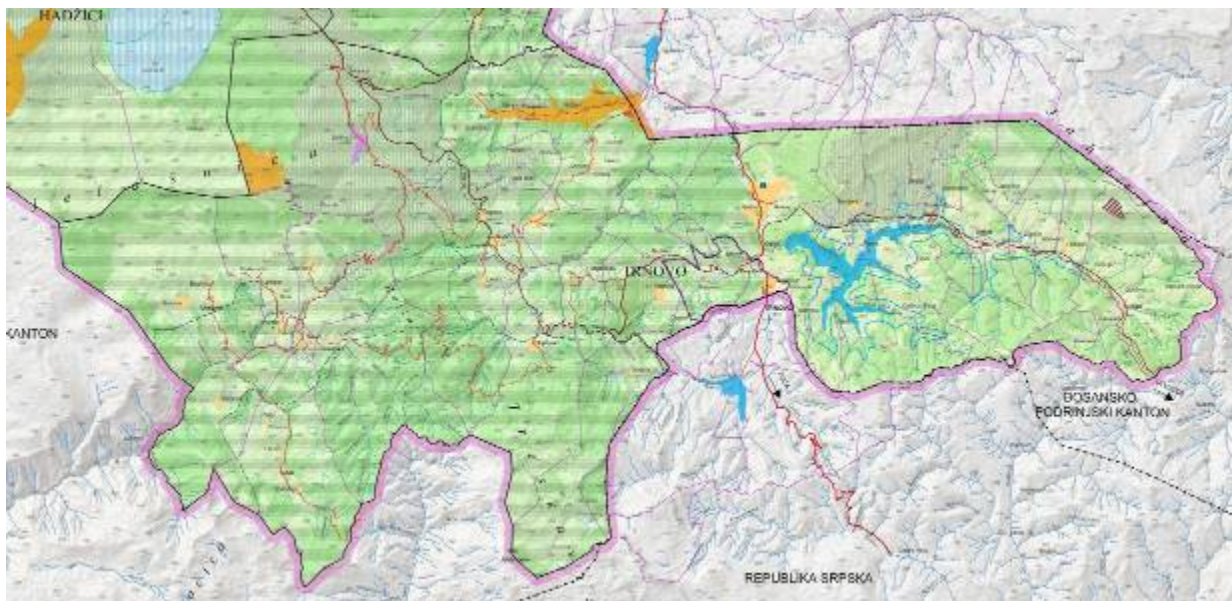
Sadašnja Općina Trnovo administrativno pripada Kantonu Sarajevo i čini 26,5% ukupne površine Kantona dok sa 0,2% učestvuje u ukupnom broju stanovnika Kantona Sarajevo i najveća je općina Kantona. Kanton Sarajevo sastoji se od 9 općina, 4 općine koje pripadaju gradu Sarajevu (Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi grad) i 5 okolnih općina (Ilidža, Hadžići, Trnovo, Vogošća i Ilijaš).

Tabela 1. Ukupna površina općine Trnovo naspram viših administrativnih jedinica

Administrativna jedinica	Površina u km ²	Učešće teritorije Općine u ukupnoj površini administrativne jedinice (%)
Bosna i Hercegovina	51.209,2	0,7
Federacija BiH	26.110,0	1,3
Kanton Sarajevo	1.276,9	26,5
Općina Trnovo	338,4	100,0

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Kanton Sarajevo u brojkama, juni 2017

Općina Trnovo graniči sa Općinama Ilidža, Hadžići, Konjic i Foča-Ustikolina u Federaciji BiH i sa Opštinama Trnovo, Kalinovik i Pale u Republici Srpskoj, što se uočava i na narednoj karti na kojoj su granice općine iscrtane punom crnom linijom.

Slika 1. Karta Općine Trnovo

Izvor: Zavod za planiranje Kantona Sarajevo, 2017.

U sklopu općine organizirane su 4 mjesne zajednice.

Slika 2. Prikaz mjesnih zajednica Općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

Tabela 2. Naseljena mjesta po mjesnim zajednicama općine Trnovo

MZ Dejčići	MZ Šabići	MZ Trnovo	MZ Delijaš
Dejčići	Šabići	Ilovice	Delijaš
Dujmovići	Rakitnica	Mađari	Divčići
Donja Presjenica	Brda	Vrbovnik	Durakovići
Mijanovići	Lukavac	Lisovići	Govedovići
Ostojići	Kramari	Brutusi	Hamzići
Umčani	Umoljani	Trebečaj	Jelačići
Obla brda	Bobovica	Gračanica	Karovići
Prečani	Tušila	Pendičići	Krsmanići
Šabanci		Godinja	Pomenovići
Ledići		Trnovo	Rijeka
Gornja Presjenica		Bašci	Sjeverovići
Bogatići		Bistročaj	Slavljevići
		Čeružići	Šišići
		Grab	Zabojska
		Kozija luka	Zagor
		Milje	Balbašići
			Boljanovići
			Češina strana
			Čunčići

Izvor: Općina Trnovo

Regionalna pripadnost i stepen razvijenosti

Općina Trnovo administrativno pripada Kantonu Sarajevo i Federaciji BiH, a regionalno pripada i ekonomski je povezana sa makroregijom Sarajevo.

Unutar BiH je utvrđeno pet regija, koje su u procesu definiranja i formiranja institucionalnih okvira. Jedna od njih je i Makroregija Sarajevo (SMR).

Sarajevska makroregija prostire se na području oba bosanskohercegovačka entiteta i obuhvata teritorij 32 općine/opštine od kojih je 13 opština u Republici Srpskoj (RS) i 19 općina u FBiH i to četiri općine u Zeničko-dobojskom kantonu (Breza, Olovo, Vareš, Visoko), tri općine u Srednjobosanskom kantonu, i 9 općina u Kantonu Sarajevo. Ukupna površina SMR je 8.699,9 km², što predstavlja 17% ukupne površine BiH.

U narednoj tabeli je dat prikaz procijenjenog nivoa razvijenosti općine, sa socioekonomskim pokazateljima za općinu, kanton i FBiH, na osnovu kojih su općina i kanton rangirani u odnosu na FBiH.

Tabela 3. Nivo razvijenosti u 2016. godini ¹

Općine	Stepen zaposlenosti u % ²	Stepen nezaposlenosti u % ³	Broj učenika osnovnih i srednjih škola na 1.000 stanovnika	GDP po glavi stanovnika u KM ⁴	Index odsutnog stanovništva ⁵	Federacija BiH = 100					Index razvijenosti ⁶	Rang
						Stepen zaposlenosti	Stepen nezaposlenosti	Broj učenika na 1.000 stanovnika	GDP po glavi stanovnika	Odsutno stanovništvo u %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Trnovo	42,9	59,8	56	294	-61,2	146,0	66,6	45,3	188,4	-105,6	68,2	55
KS	44,0	34,9	124	287	-15,4	149,6	122,2	101,0	183,9	123,1	136,0	1
FBiH	29,4	44,8	123	156	-20,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016 godini“

Po ovoj metodologiji i kriterijima rangiranja stepena razvijenosti, nedovoljno su razvijene one općine koje imaju indekse razvijenosti između 50% i 75% prosjeka FBiH. Iz navedenog proizilazi da u nedovoljno razvijene općine pripada i Trnovo, koja ima indeks razvijenosti 68,2, koje se nalazi na 55. poziciji od ukupno 79 općina u FBiH. Ovo je zabrinjavajući podatak, obzirom da se općina nalazi u KS, koji je ovom istom metodologijom rangiran na 1. poziciju od ukupno 10. kantona, a obzirom na indeks njegove razvijenosti (136) koji je također znatno iznad prosjeka razvijenosti FBiH, što ukazuje na činjenicu da općina Trnovo u pogledu razvijenosti znatno zaostaje za drugim općinama KS.

¹ Ovdje se radi o procijenjenim podacima, a za stvarnu ocjenu korektnog stepena razvoja socioekonomskog razvoja općine potrebno je izvršiti evaluaciju statističkih podataka i procjena, što podrazumijeva provjeru svih podataka u općini, kako bi se izvršile eventualne korekcije. Ovu evaluaciju trebalo bi da rade stručne ekipe u općini čime bi se dobila visoka tačnost i pouzdanost indikatora socioekonomskog razvoja općina.

² Stepem zaposlenosti utvrđen je na osnovu podataka o zaposlenim po općinama u odnosu na procjenu prisutnog broja stanovnika.

³ Stepem nezaposlenosti utvrđen je na osnovu podataka o nezaposlenim po općinama u odnosu na radno aktivno stanovništvo.

⁴ Ovo je približna procjena GDP općina, jer nisu uzete sve komponente koje utiču na izračun stvarnog GDP.

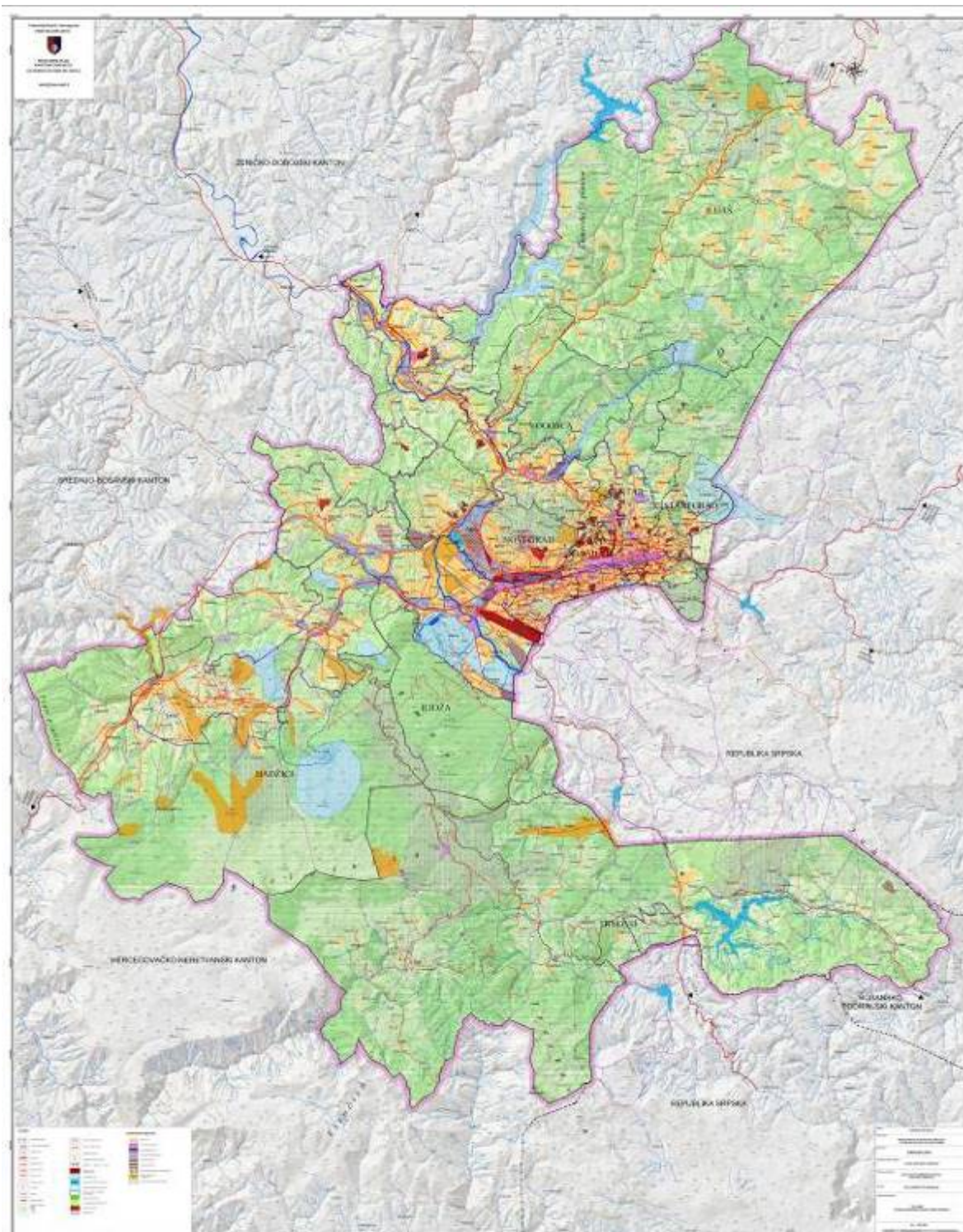
⁵ Utvrđen je na osnovu prisutnog stanovništva po općinama u odnosu na stanovništvo po popisu iz 1991. godine u općinama koje su pripale Federaciji BiH po Daytonskom sporazumu.

⁶ U kolonama 7. 8. 9. 10 i 11 je pet pojedinačnih indeksa općine u odnosu na prosjek FBiH, a njihovim zbrajanjem dobijen je zbirni indeks razvijenosti općine naveden u koloni 12.

1.1.2. Geografski položaj

Općina Trnovo je locirana na planinskim obroncima Bjelašnice, Igmana, Visočice, Treskavice i Jahorine. Gradić Trnovo kao najveći urbani, kulturni, ekonomski, privredni i prometni centar igra važnu ulogu u komunikaciji od središnjeg dijela BiH ka jugo-istočnom. Teritorij Općine se nalazi na nadmorskim visinama između 650 i 2.080 metara nad morem, a prosječna visina je 900 metara.

Slika 3. Prostorni plan Kantona Sarajevo
Izvor: Zavod za planiranje Kantona Sarajevo, 2017.

1.2. Kratak historijat općine

Tragovi života na području Trnovske kotline datiraju još iz predhistorijskog doba, mada danas postoji jako malo dokumenata koji mogu sigurno potvrditi ove činjenice. Danas umjesto dokumenata do kojih je svakako teško doći, govore spomenici koji imaju status pravno zaštićenih spomenika sa kojima se Trnovo može ponositi kao jedna od rijetkih općina. Područje općine karakteriše veliki broj arheoloških mjesta, dobro očuvanih nekropola stećaka koja se prostiru uz srednjovjekovna naselja i kamenolome, a redovno su postavljena pokraj ondašnjih, a i današnjih, puteva, na humkama i zarovima. Mnoga su znamenita mjesta i spomen obilježja Stare i novije historije, posebno prahistorijski arheološki lokaliteti kakav je i Grad Šišići - prahistorijska gradina, Ruda glavica (Tošići Trnovo) paleolitska stanica u pećini, Gradina Prečani, zatim Gradac Bogatići, Gradac Trnovo – utvrda iz Srednjeg vijeka, potom srednjovjekovne nekropole Šabići i Rakitnica (58 srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka) koje takođe imaju status pravno zaštićenih spomenika, ali su nažalost danas vidno oštećeni i uništeni. Stećci su svojevrsna arheološka enigma u Bosni i Hercegovini, likovni prikazi na njima su uglavnom šematizovani i tek će detaljna istraživanja dati precizne odgovore na pitanja o njihovoj starosti, razlozima nastanka, svrsi postojanja i njihovim tvorcima.

U arheološkoj literaturi ovaj kraj nije često spominjan. Popis iz 1468. godine kao i svi naredni popisi do kraja 15. stoljeća na sarajevskom području bilježe pet trgova, u kojem je Trnovo upisano kao selo sa 200 kuća, dok je Blažuj sa svega 69 kuća imao status trga. Dakle, brojnost stanovništva nije bio kriterij za određivanje statusa naselja.

Trnovo kao grad koji danas poznajemo, ali i općina, se počinje takođe razvijati dolaskom Osmanlija na ove prostore što potvrđuju i islamski vjerski objekti posebno gradska džamija koja napravljena 1565. godine ili stara džamija u Umoljanima iz 1716. godine odnosno džamija u Lukavcu iz 1766. godine itd.

Razvitak grada se nastavlja i dolaskom Austrougarske monarhije kada se grad bitno proširio. U njemu je sjedište kotorske ispostave, srpsko-pravoslavne parohije sa starom crkvom svetog velikomučenika Georgija izgrađene 1886. godine, oružničke postaje, Narodne osnovne škole koja je osnovana 1889. godine, zatim brzojav, nadcestar i vojarna-kasarna. Za vrijeme prve Jugoslavije ni grad a niti općina se nisu mnogo razvijali. Tokom Drugog svjetskog rata Trnovo biva pod okupacijom.

Slika 4. Slike Trnova

Slika 5. Trnovo 1956.g
Izvor: Općina Trnovo

Poslije, u socijalističkoj Jugoslaviji grad se bitno širi, kada se grade stambeni, kulturni i poslovni objekti, uporedo sa naglom industrijalizacijom čitavog regiona.

Rat u Bosni i Hercegovini nije zaobišao ni Trnovo. Tokom cijelog rata oštećen je ili uništen najveći dio industrijskih pogona, kao i stambenih objekata.

Poslijeratni period je donio postepeno, iako sporo, obnavljanje privrede uz pokretanje novih privatnih biznisa.

Broj stanovnika u Trnovu se vidljivo povećavao: 1895. godine Trnovo je imalo 5.422 stanovnika, 1910. godine 6.091, sve do 1981. godine kada je po popisu bilo 9.550 stanovnika, a po posljednjem službenom popisu iz 1991. godine 6.996 stanovnika (Bošnjaci – 4.886, Srbi – 2.093 i Hrvati – 17) iz čega je također vidljiv nastanak trenda opadanja iz razloga nagle industrijalizacije Sarajevskog regiona pa se stanovništvo preseljavalo radi stalnog zaposlenja.

Poslije potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma, općina Trnovo je podijeljena na dva dijela: Općina Trnovo FBiH i Opština Trnovo RS.

Obje spomenute općine su do 1992. godine bile dio jedinstvene bosanskohercegovačke općine.

1.3. Opšti podaci o stanovništvu

1.3.1. Broj stanovnika i gustina naseljenosti

Prema popisu iz 2013. godine, Općina Trnovo, sa 1.510 stanovnika, je najrjeđe naseljena od svih devet općina u Sarajevskom kantonu.

Gustina naseljenosti na području općine Trnovo je 4,5 stanovnika/ km², što je čak 18 puta manja gustina naseljenosti od prosječne u općinama Federacije BiH, što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 4. Gustina naseljenosti u 2016. godini

Općina	Broj naseljenih mjesta	Površina općina u km ²	Stanovništvo	Gustina naseljenosti
Trnovo	55	338,4	1.238	3,7
Kanton Sarajevo	244	1276,9	417.498	327,0
FBiH	3.336	26.109,7	2.206.231	84,5

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Potrebno je naglasiti da trenutno ne postoje u potpunosti precizni i pouzdani podaci o broju stanovnika na području općine Trnovo, jer je zadnji popis stanovništva izvršen prije više od 20 godina tj. 1991. godine, kada je područje koje ona pokriva imalo 3.188 stanovnika⁷, a po zadnjem popisu iz 2013. godine taj broj je prepolovljen. Za vrijeme i nakon rata u BiH (1992.-1995.) došlo je do značajnih migracija stanovništva i demografskih promjena, što za posledicu ima situaciju da na ovom području, po procjenama, živi samo četiri petine predratnog stanovništva, te da je sadašnji broj stanovnika umanjen u odnosu na predratni. Ova činjenica da i zvanična statistika upotrebljava samo procijenjene podatke o broju stanovnika objektivno predstavlja veliku poteškoću u sagledavanju realne slike stanja pomoću brojčanih pokazatelja, tj. u praćenju pojava u privrednom i društvenom životu općine Trnovo čije se iskazivanje bazira na broju stanovnika u cjelini i po pojedinim njegovim kategorijama.

1.3.2. Starosna i polna struktura

Općina ima najnepovoljniju starosnu strukturu stanovništva, tj najveći postotak stanovnika iznad 65 godina na području KS.

Prema raspoloživim podacima od ukupno 1.238 stanovnika na području općine Trnovo radno-sposobno (u dobi od 15 do 64 godina) je 62,4%, a u starije od 65 godina spada čak 24,5% stanovnika.

Tabela 5. Starosna struktura stanovništva za 2010. i 2016. godinu.

Starosna struktura stanovništva	2010.	2016.
do 14 godina	8,6%	13,1%
15 – 64 godine	62,9%	62,4%
65 i više godina	28,5%	24,5%

Izvor: Federalni zavod za statistiku „Kanton Sarajevo u brojkama“, juni 2017.

Tabela 6. Prirodni priraštaj u 2016. godini

Općina	Stanovništvo	Živorodeni	Umrli	Prirodni priraštaj	Prirodni priraštaj na 1000 stanovnika
1	2	3	4	5	6
Trnovo	1.238	9	43	-34	-27,46
Kanton Sarajevo	417.498	4.646	4.181	465	1,11
Federacija BiH	2.206.231	19.110	20.558	-1.448	-0,66

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Tabela 7. Radno aktivno stanovništvo (15-64 godine) u FBiH u 2016. godini.

	Stanovništvo	Radno aktivno stanovništvo	% Radno aktivnog stanovništva
1	2	3	4
Trnovo	1.238	773	62,4
Kanton Sarajevo	417.498	293.170	70,2
Federacija BiH	2.206.231	1.556.536	70,6

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

⁷ Općina Trnovo je u vrijeme tog popisa postojala kao jedinstvena administrativna jedinica, koja je Daytonskim mirovnim sporazumom podijeljena na dvije: Općinu Trnovo u FBiH i Opštinu Trnovo u Republici Srpskoj, pa se taj podatak dobio zbrajanjem broja stanovnika tadašnjih naseljenih mjesta koja ona danas obuhvata. Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2010. godini“, april 2011.

Očit je negativan trend u pogledu starosne strukture stanovništva, koji se manifestuje kroz sve veće starenje populacije i to na štetu radno-sposobnih stanovnika. Zvanični statistički podaci ukazuju na sličnu starosnu strukturu stanovništva, u međuperiodu, kako je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 8. Stanovništvo općine Trnovo po starosnim grupama

Starosna grupa	30.06.2010. godine		30.06.2016. godine	
	broj stanovnika	%	broj stanovnika	%
0-14	215	8,6%	162	13,1%
15-64	1.570	62,9%	773	62,4%
65 i više	710	28,5%	303	24,5%
Ukupno	2.495	100,00	1.238	100,0%

Izvor: Federalni zavod za statistiku „Kanton Sarajevo u brojkama“, juni 2017.

Po zvaničnim statističkim podacima učešće stanovništva u dobi 15-64 godine starosti, tj radnosposobnog općine Trnovo je manje od prosječnog učešća ove kategorije u općinama Sarajevskog kantona i FBiH.⁸

Tabela 9. Prirodni priraštaj u 2016. godini.

Općina	Stanovništvo	Živorodeni	Umrli	Prirodni priraštaj	Prirodni priraštaj na 1000 stanovnika
1	2	3	4	5	6
Trnovo	1.238	9	43	-34	-27,46
Kanton Sarajevo	417.498	4.646	4.181	465	1,11
Federacija BiH	2.206.231	19.110	20.558	-1.448	-0,66

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Tabela 10. Polna struktura stanovništva

Polna struktura stanovništva	broj stanovnika	%
Muški	595	48,1%
Ženski	643	51,9%
UKUPNO	1238	100,0%

Izvor: Federalni zavod za statistiku „Kanton Sarajevo u brojkama“, juni 2017.

⁸ Prosječna stopa radnosposobnog stanovništva (15-64 godine) u Federaciji BiH je 67,9%, u Sarajevskom kantonu je 67,0%, a u susjednoj općini Hadžići, koja je najbližnja Trnovu od svih u KS, je 67,1%. Izvor podataka: Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH, Federalni zavod za programiranje razvoja, april, 2011.godine.

1.3.3. Obrazovna struktura

Aktuelni podaci o obrazovnoj strukturi ukupnog stanovništva na području općine Trnovo dati su u sljedećoj tabeli.

Tabela 11. Obrazovna struktura lica koja traže zaposlenje u periodu 2016.

Općina	STEPEN STRUČNOG OBRAZOVANJA								
	SVEGA	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Trnovo	494	36	3	116	1	5	112	0	221
Kanton Sarajevo	69.163	8.652	751	21.801	341	316	18.161	348	18.793
Federacija BiH	372.207	26.734	5.492	101.610	641	1.520	121.891	6.849	107.470

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

1.3.4. Etnička struktura

Prijeratna etnička struktura stanovništva bila je sačinjena od 82,9% bošnjačkog, 15,7% srpskog i 1,4% ostalog stanovništva.

Tabela 12. Nacionalna struktura stanovništva u prema popisu stanovništva 1991. godine

Općina	Ukupno		Bošnjaci		Srbi		Hrvati		Jugosloveni		Ostali	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Trnovo	3.188	100	2.643	82,9	501	15,7	0	0	20	0,6	24	0,8
FBiH	2.758.416	100	1.439.494	52,2	483.198	17,5	610.629	22,1	162.299	5,9	62.796	2,3

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2010. godini“, april 2011

Tabela 13. Nacionalna struktura stanovništva u prema popisu stanovništva 2013. godine

Općina	Ukupno		Bošnjaci		Srbi		Hrvati		Neizjašnjava se		Ostali		Nepoznato	
	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%	broj	%
Trnovo	1.502	100	1.376	91,6	97	6,5	4	0,3	3	0,2	21	1,4	1	0,1
Kanton Sarajevo	413.593	100	346.575	83,8	13.300	3,2	17.520	4,2	7.250	1,8	28.075	6,8	873	0,2
FBiH	2.219.220	100	1.562.372	70,4	56.550	2,5	497.883	22,4	18.344	0,8	79.838	3,6	4.233	0,2

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“, Maj 2017

Trenutno na teritoriji općine Trnovo živi oko 91,6% Bošnjaka i oko 6,5% Srba i Hrvata 0,3% što je prikazano u prethodnoj tabeli.

Svjetske religije zastupljene na području općine su Islam, Pravoslavno krišćanstvo i Rimokatolici.

1.4. Lokalna samouprava

Općina Trnovo je teritorijalna jedinica u kojoj građani ostvaruju lokalnu samoupravu u poslovima utvrđenim Ustavom, Zakonom i Statutom Općine.

Općina Trnovo je je pravno lice, sa pravima i obavezama utvrđenim Ustavom, Zakonom i Statutom Općine Trnovo, a funkcionira u sastavu Kantona Sarajevo, Federacije Bosne i Hercegovine i Bosne i Hercegovine.

Općina obavlja poslove kojima se neposredno ostvaruju potrebe građana, i to naročito poslove koji se odnose na:

- osiguranje i zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda,
- donošenje budžeta općine,
- donošenje programa i planova razvoja općine i stvaranje uvjeta za privredni razvoj i zapošljavanje,
- utvrđivanje i provođenje politike uređenja prostora i zaštite čovjekove okoline,
- donošenje prostornih, urbanističkih i provedbenih planova, uključujući zoniranje,
- utvrđivanje i provođenje stambene politike i donošenje programa stambene i druge izgradnje,
- utvrđivanje politike korištenja i utvrđivanje visine naknada za korištenje javnih dobara,
- utvrđivanje i vođenje politike raspolaganja, korištenja i upravljanja građevinskim zemljištem,
- utvrđivanje politike upravljanja i raspolaganja imovinom općine,
- utvrđivanje politike upravljanja prirodnim resursima općine i raspodjele sredstava ostvarenih na osnovu njihovog korištenja,
- upravljanje, finansiranje i unapređenje djelatnosti i objekata lokalne komunalne infrastrukture: vodosnabdijevanje, odvođenje i prerada otpadnih voda; prikupljanje i odlaganje čvrstog otpada; održavanje javne čistoće; održavanje lokalnih grebalja; lokalni putevi i mostovi; ulična rasvjeta; javna parkirališta; parkovi;
- organiziranje i unapređenje lokalnog javnog prijevoza,
- utvrđivanje politike predškolskog obrazovanja, unapređenje mreže ustanova, te upravljanje i finansiranje javnih ustanova predškolskog obrazovanja,
- osnivanje, upravljanje, finansiranje i unapređenje ustanova osnovnog obrazovanja,
- osnivanje, upravljanje, unapređenje i finansiranje ustanova i izgradnja objekata za zadovoljavanje potreba stanovništva u oblasti kulture i sporta,
- ocjenjivanje rada ustanova i kvaliteta usluga u djelatnosti zdravstva, socijalne zaštite, obrazovanja, kulture i sporta, te osiguranje finansijskih sredstava za unapređenje njihovog rada i kvaliteta usluga u skladu sa potrebama stanovništva i mogućnostima općine,
- analiza stanja javnog reda i mira, sigurnosti ljudi i imovine, te predlaganje mjera prema nadležnim organima za ova pitanja,
- organiziranje, provođenje i odgovornost za mjere zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara od elementarnih nepogoda i prirodnih katastrofa,
- uspostavljanje i vršenje inspekcijskog nadzora nad izvršavanjem propisa iz vlastitih nadležnosti općine,
- donošenje propisa o porezima, naknadama, doprinosima i taksama iz nadležnosti općine,
- raspisivanje referenduma za područje općine,
- raspisivanje javnog zajma i odlučivanje o zaduženju općine,
- preduzimanje mjera za osiguranje higijene i zdravlja,
- osiguravanje uvjeta rada lokalnih radio i TV stanica u skladu sa zakonom,
- osiguravanje i vođenje evidencije o ličnim stanjima građana i biračkim spiskovima,
- obavljanje poslova iz oblasti premjera i katastra zemljišta i evidencija o nekretninama,
- organizovanje efikasne lokalne uprave prilagođene lokalnim potrebama, te obavljanje upravnih poslova iz svoje nadležnosti,

- uspostavljanje organizacije mjesne samouprave,
- donošenje programa mjera radi postizanja jednakosti spolova, te osiguravanje vođenja statističkih podataka i informacija razvrstanih po spolu,
- briga o zaštiti životinja, zaštiti i unapređenju prirodnog okoliša i zaštiti potrošača.

Općina se bavi i drugim poslovima od lokalnog značaja koji nisu isključeni iz njene nadležnosti, niti dodijeljeni u nadležnost nekog drugog nivoa vlasti, a tiču se:

- podsticanja primjene djelotvornih mjera radi zaštite životnog standarda i zbrinjavanja socijalno ugroženih lica,
- briga o potrebama i interesima penzionera-umirovljenika i lica starije životne dobi,
- njegovanja tradicionalnih vrijednosti, njihovog unapređenja, a među njima naročito onih vezanih uz kulturno naslijeđe prostora općine,
- poduzimanje mjera na očuvanju prirodne baštine, te historijskog, kulturnog i graditeljskog naslijeđa,
- sudjelovanje u aktivnostima udruženja građana u okviru propisanih uvjeta,
- te obavljanje i drugih poslova koji su od interesa za građane općine te njen privredni, društveni, kulturni i socijalni napredak.

Općina pored vlastitih nadležnosti izvršava i poslove federalnih i kantonalnih vlasti koje joj te vlasti povjere u skladu sa zakonom, pri čemu će se voditi računa o principu supsidijarnosti i sposobnosti općine da te poslove efikasno obavlja. Izvršavanje nadležnosti iz prethodnog stava ovisi od nivoa dodijeljenih, odnosno, ustupljenih sredstava za izvršavanje tih nadležnosti.

Organi Općine su Općinsko vijeće i Općinski načelnik koji svoju funkciju vrše u skladu sa Ustavom, Zakonom i Statutom Općine.

Općinsko vijeće je predstavnički organ građana općine i organ lokalne samouprave izabran na temelju općeg biračkog prava na neposrednim izborima tajnim glasanjem na način određen zakonom. Općinsko vijeće broji 15 (petnaest) vijećnika čiji mandat je četiri godine.

Općinski načelnik je nosilac izvršne vlasti Općine, a bira se neposredno na način i po postupku utvrđenim zakonom. On obavlja dužnost za vrijeme mandata na koji je izabran.

Općina je dužna osigurati javnost rada svojih organa u postupku donošenja odluka te omogućiti građanima da neposredno učestvuju u postupku donošenja odluka i odlučivanju, u skladu sa zakonom i statutom Općine.

Transparentnost rada Općine ostvaruje se kroz otvorenost postupka realizacije općinskih propisa i akata, kroz primjenu zakona i drugih propisa te kroz upoznavanja javnosti sa njihovom primjenom.

Transparentnost se obezbjeđuje kroz slobodan pristup informacijama i informisanje javnosti objavljivanjem izvještaja, budžeta i drugih sadržaja putem oglasne ploče, oficijelne web-stranice, vlastitog informacijskog sistema, informativnog biltena i kroz druge oblike informisanja.

Općina objavljuje donesene propise i akte iz svoje nadležnosti, osim onih čije bi objavljivanje bilo u suprotnosti sa zakonom, drugim propisima i aktima Općinskog vijeća, kao i informacija koje uključuju lične interese koji se odnose na privatnost trećeg lica, osim ako je to opravdano javnim interesima.

Zakonom utvrđene poslove, upravne i stručne poslove iz samoupravnog djelokruga Općine, obavljaju Općinske službe za upravu i posebne stručne službe.

Slika 6. Organigram tijela općinske uprave
Izvor: Općina Trnovo

Budžet

Prihodi i rashodi Općine utvrđuju se u budžetu Općine. Prijedlog budžeta Općine Općinskom vijeću podnosi Općinski načelnik najkasnije do 01. novembra tekuće godine, a budžet donosi Općinsko vijeće većinom glasova od ukupnog broja vijećnika najkasnije do 31. decembra tekuće godine. Svi prihodi i primici budžeta moraju biti raspoređeni u budžetu i iskazani po izvorima iz kojih potječu. Prihodi i rashodi budžeta moraju biti uravnoteženi. Općinski načelnik upravlja prihodima i rashodima utvrđenim u budžetu Općine i odgovoran je za izvršavanje budžeta u skladu sa zakonom, odlukom o izvršavanju budžeta i drugim propisima. Općinsko vijeće nadzire ukupno materijalno i finansijsko poslovanje Općine, te korisnika općinskog budžeta što se tiče namjene, opsega, dinamike i korištenja sredstava.

Tabela 14. Realizacija prihoda Budžeta Općine Trnovo za posljednjih 5 godina

OPIS	Iznosi po godinama u KM				
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Prihodi od poreza	265.690,14	933.379,12	1.524.002,90	1.566.323,00	1.304.875,94
Neporezni prihodi	727.689,39	2.000.258,98	2.228.476,48	3.901.352,84	6.507.123,43
Tekuće potpore	2.215.371,45	2.254.952,54	704.924,93	1.444.655,07	3.651.887,22
Ostali prihodi	2,69	1,34	0	398,54	1,92
Kapitalni primici	0,00	11.686,76	30.143,06	512.499,00	2.276.792
Ukupno	3.208.753,67	5.200.278,74	4.487.547,37	7.425.228,45	13.740.680,97

Izvor: Služba za upravljanje za privredu, finansije i lokalni ekonomski razvoj

Općina Trnovo naplaćuje prihode po više različitih osnova: redovni prihodi od poreza, neporezni prihodi, tekući grantovi od Kantona Sarajevo i kapitalni grantovi od viših nivoa vlasti. Kada su u pitanju grantovi od

Kantona na račun Općine svake godine se doznači grantovi za komunalnu infrastrukturu koji su svake godine različiti zavisno od plaćenih projekata i potpisanih sporazuma za sufinansiranje.

U 2010. godini je uvedena naplata prihoda po osnovu naknade za korištenje gradskog građevinskog zemljišta, pa se u navedenom periodu očekuju prihodi i po ovoj osnovi.

Sva naplaćena sredstva od ovih sredstava su korištena isključivo za izgradnju komunalne infrastrukture na području Općine Trnovo.

Slika 7. Zgrada organa uprave Općine Trnovo

Izvor: Općina Trnovo

Općinska administracija je efikasno i moderno organizovana, a posjeduje i moderan informatički sistem koji obuhvata softverske aplikacije za finansijsko poslovanje i kontrolu dokumenata. Većina općinskih računara je povezana u lokalnu mrežu, te imaju izlaz na Internet.

Na oficijalnoj Internet prezentaciji Općine Trnovo: www.trnovo.ba moguće je pronaći sve bitne dokumente i sadržaje koje je moguće download-ovati, a putem e-mail-a: opcina.trnovo@bih.net.ba moguće je ostvariti kontakt sa općinskim načelnikom i Službama unutar jedinstvenog organa uprave.

2. INDIKATORI ODRŽIVOG RAZVOJA

Za potrebe prikaza početnog stanja prije implementacije ove Strategije, a naročito za efikasno praćenje rezultata nastalih njenom implementacijom, pored projektnih indikatora kojima će se mjeriti ostvarenje rezultata svakog pojedinog projekta iz akcionog plana, Projektni tim je odabrao 30 ključnih indikatora kojima će pratiti napredak u stanju životne sredine i infrastrukture, ekonomskog i ruralnog razvoja, te društvenog razvoja stanovništva, obrazovanja i kvaliteta života.

Na osnovu vrijednosti tih indikatora mogu se donijeti značajni zaključci i mogućnosti koje slijede iz istih o polaznoj osnovi za održivi razvoj, kao i pomacima u ta tri sektora tokom implementacije Strategije, što će biti zadatak monitoringa i evaluacije tog procesa. Zbog toga je njihov odabir izvršen veoma pažljivo i to tako da ispunjavaju osnovne kriterije relevantnosti i dostupnosti.

Svi selektovani indikatori (ukupno 30, odnosno po 10 iz svakog od tri pomenuta sektora) dati su u posebnom prilogu na kraju ove Strategije. Iz priloženih podataka može se primijetiti da je u općini Trnovo u proteklom periodu neuporedivo povećan ukupni kvalitet života građana u odnosu na stanje neposredno nakon rata u BiH, ali i to da u sve tri oblasti postoji veliki prostor i potreba za dalji napredak baziran na održivom razvoju, što i jeste osnovni cilj ove Strategije.

2.1. Indikatori životne sredine i infrastrukture

Indikatori životne sredine i infrastrukture koji su uzeti u razmatranje u ovoj Strategiji, kao ključni za praćenje promjena u oblasti zaštite okoliša i stanja infrastrukture, su sljedeći:

- % ukupne površine pod šumama na području općine
- % deminiranih površina na području općine
- % asfaltiranih puteva na području općine
- Dužina puteva u km po km²
- Ukupna dužina izgrađenih biciklističkih staza u budžetskoj godini
- % stambenih jedinica priključenih na mrežu za snabdijevanje električnom energijom
- Kvalitet vode za piće
- % stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu
- Prosječna dnevna količina prikupljenog i zbrinutog krutog otpada po stanovniku u toku godine
- Broj stambenih objekata na 100 stanovnika na području Općine Trnovo

Pokrivenost 54,3% površine šumama je povoljan pokazatelj, obzirom na opredjeljenje općine Trnovo da zadrži status ekološki čiste i zdrave sredine koja će ostati osnov za razvoj turizma i poljoprivredne proizvodnje, iznimno je važno stanje pošumljenosti njene teritorije.

U oblasti zaštite i unapređenja životne sredine izuzetno veliki problem predstavlja ogromna površina općine koja je od strane općinskih službi i BH MAC-a kategorisana kao rizična površina zemljišta, koja je 2017. godine zauzimala čak 30,29 km² ili 8,95% ukupne površine općine. Trenutna veličina minski sumnjive površine u cijeloj BiH iznosi 1.091 km² ili 2,2% u odnosu na ukupnu površinu BiH. Brzim provođenjem programa deminiranja povećala bi se korisna površina poljoprivrednog i šumskog zemljišta u ruralnim područjima Općine

Općina raspolaže dobrom infrastrukturnom saobraćajnom mrežom sačinjenom od regionalnih i lokalnih, te nekategorisanih cesta u ukupnoj dužini od 250 km. Gustoća putne mreže je na zadovoljavajućem nivou jer na svakih km² površine općine postoji 0,74 km izgrađenih puteva. Dužina saniranih i asfaltiranih puteva je 173 km, tj. 69,4% ukupne dužine puteva na području općine.

Ukupnu dužinu biciklističkih staza na području općine je potrebno pratiti obzirom da je to jako važan dio turističke infrastrukture na području općine. Tokom 2011. počelo je praćenje stanja izgrađenosti i uređenosti biciklističkih staza, a na kraju te budžetske godine njihova ukupna dužina iznosila je 21,4 km. U periodu od 2011 – 2017.godine ova dužina biciklističkih staza je ostala ista.

Oko 7% stambenih objekata još uvijek je bez priključka na mrežu za snabdijevanje električnom energijom.

Na području općine postoji 30 objekata za vodosnabdijevanje na kojima se vrši redovna kontrola vode od strane Zavoda za javno zdravstvo Kantona Sarajevo. U 2016. godini od 150 uzetih uzoraka nije bilo negativnih.

Posebno zabrinjavajuća i za zagađenje tla i vodotoka zabrinjavajuća činjenica je da je samo 14,6% stambenih objekata legalno priključeno na kanalizacionu primarnu mrežu.

Na području općine postoji kvalitetno uspostavljen sistem prikupljanja i odlaganja krutog otpada, koji u prosjeku dnevno zbrine 1,4 kg otpada po stanovniku.

Stambena infrastruktura je na području općine na zavidnom nivou, obzirom da na svakih 100 stanovnika postoji funkcionalnih 143,78 stambenih objekata, a pri tome većina stambenih objekata ima 2 ili više stambenih jedinica.

2.2. Indikatori ekonomskog i ruralnog razvoja

Indikatori ekonomskog i ruralnog razvoja koji su uzeti u razmatranje u ovoj Strategiji, kao ključni za praćenje promjena u oblasti privrednog razvoja u urbanim i ruralnim područjima općine, su sljedeći:

- Nivo razvijenosti općine Trnovo u odnosu na FBiH
- BDP po glavi stanovnika u općini Trnovo (procijenjena vrijednost)
- Prosječna neto plaća na području općine
- % ukupne površine zasijane poljoprivrednim kulturama
- Prinos od odabranih poljoprivrednih kultura
- Vrsta i brojno stanje stoke i živine u odnosu na broj stanovnika na području općine
- Ukupan broj poljoprivrednih mašina na području općine
- Broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava na 100 stanovnika na području općine
- Broj ugostiteljskih objekata na 100 stanovnika na području općine
- Broj registriranih privrednih subjekata na 1.000 stanovnika na području Općine

Općina Trnovo prema indeksu razvijenosti spada u kategoriju nedovoljno razvijenih općina. Nedovoljno razvijene općine prema metodologiji Federalnog zavoda za programiranje razvoja su općine koje imaju indeks razvijenosti od 50% do 75% prosjeka Federacije, a obzirom da Općina Trnovo ima na kraju 2016. godine indeks razvijenosti na nivou 68,2% prosjeka Federacije BiH. Ovo je zabrinjavajući podatak, obzirom da se općina nalazi u KS, koji je ovom istom metodologijom rangiran na 1. poziciju od ukupno 10. kantona, a obzirom na indeks njegove razvijenosti (136,0) koji je također znatno iznad prosjeka razvijenosti FBiH, što ukazuje na činjenicu da općina Trnovo u pogledu razvijenosti zaostaje za drugim općinama KS.

Iako prosječna neto plaća na području Općine ima tendenciju porasta u poslednjih nekoliko godina, ona je u 2016. godini iznosila svega 814 KM i bila je niža od prosjeka KS za 20 %, odnosno niža je i od prosjeka FBiH za 3 %, što ukazuje na niži životni standard stanovništva u ovoj općini.

Svega 0,35% površine općine je zasijano poljoprivrednim kulturama, što obzirom na ogromne kapacitete za razvoj poljoprivrede ukazuje na potrebu urgentnog poduzimanja mjera za unaprijeđenje poljoprivredne proizvodnje.

Na području Općine prinos od odabranih poljoprivrednih kultura je nezadovoljavajući, kako u ukupnim količinama, tako i po hektaru, jer je ispodprosječan u odnosu na kantonalni, kao i u odnosu na federalni prosjek, u slučaju uzgoja svih kultura.

Evidentan je porast broja stoke i živine u zadnjih nekoliko godina. Najbrojnije u uzgoju su ovce i perad, pa nakon njih pčele i goveda. Ukupnom broju imamo pad broja goveda, ovaca i pčelinjih društava dok je evidentan rast brojlera.

Stepen opremljenosti poljoprivrednih proizvođača traktorima i motokultivatorima, kojih je u 2011. godini bilo svega 145, je porastao zadnjih godina, prvenstveno zahvaljujući raznim donatorskim programima, ali je još uvijek na nezadovoljavajućem nivou.

Broj od samo 7,67 registrovanih poljoprivrednih gazdinstava na 100 stanovnika na području Općine i pokazuje tendenciju pada zadnjih godina, obzirom na zavidan potencijal općine pogodan za razvoj poljoprivrede, je zabrinjavajući i zaslužuje posebnu pažnju s ciljem iznalaženja načina da se taj broj značajno poveća.

Svega 2,74 ugostiteljskih objekata na 100 stanovnika na području općine je nezadovoljavajući uslužni kapacitet za ovu vrstu usluga, obzirom na orijentaciju općine da dugoročno razvija turizam.

Broj registrovanih poslovnih subjekata na 1.000 stanovnika na području Općine je po statističkim podacima 143,78 što je nezadovoljavajuće u poređenju sa prosjekom FBiH i Kantona Sarajevo.

U cilju podizanja nivoa ekonomskog rasta i razvoja Općine i prevencije potencijalne migracije stanovništva u druge, razvijenije općine/regione, potrebno je dodatno zapošljavanje i povećanje nivoa BDP po stanovniku putem razvijanja novih privrednih subjekata, a kroz uvođenje novih tehnologija jačati postojeće kapacitete, podizati stepen njihove produktivnosti i konkurentnosti. S ciljem privlačenja domaćih i inostranih investitora nužno je obezbijediti dodatna ulaganja u razvoj poduzetničke infrastrukture i u marketing usmjeren na izgradnju i promociju pozitivnog imidža lokalne zajednice.

2.3. Indikatori društvenog razvoja (stanovništvo, obrazovanje i kvalitet života)

Indikatori društvenog razvoja koji su uzeti u razmatranje u ovoj Strategiji, kao ključni za praćenje promjena u oblasti zadovoljenja društvenih potreba stanovništva na području općine, su sljedeći:

- Gustina naseljenosti na području Općine
- Starosna struktura stanovništva na području Općine
- % nezaposlenosti radnoaktivnog stanovništva na području Općine
- % mladih sa visokom stručnom spremom (VSS) u ukupnom broju nezaposlenih na evidenciji Službe za zapošljavanje
- Broj stanovnika po jednom školskom objektu na području Općine
- Broj stanovnika na jednog ljekara primarne zdravstvene zaštite na području Općine
- % korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu na području Općine
- Broj stanovnika na jedan aktivni objekat društvenih, kulturnih i rekreativnih aktivnosti na području Općine
- Izgrađenost sportskih ploha na području općine
- % mladih zastupljenih u Općinskom vijeću

Gustina naseljenosti na području Općine Trnovo spada među najniže u Federaciji BiH, tako da sa 4,4 stanovnika po km² površine ova općina ima 19,2 puta manju gustinu naseljenosti od FBiH (84,5).

Starosna struktura stanovništva bilježi u zadnjih pola decenije negativne trendove uglavnom okarakterisane procesom tzv starenja stanovništva. Tako je udio najinteresantnije kategorije tj. radno-sposobnog stanovništva (dobi od 15 do 65 godina) opao sa 68,38% u 2005. godini na 62,90% u 2011. i sa neznatnim oscilacijama zadržan do 2016. godine kada je iznosio 62,44 %, dok je udio staračke populacije (dobi 65 godina i više) porastao sa 18,09% u 2005. godini na 28,40% u 2011. godini, dok u 2016. godini iznosi 24,47%.

Stopa nezaposlenosti radno-aktivnog stanovništva općine Trnovo u 2016.-toj godini je izuzetno visoka (63,91%), značajno veća od stope učešća registrovanih nezaposlenih lica u FBiH (44,8%).

Radni angažman visoko-obrazovanih mladih osoba je značajan preduslov ekonomskog i društvenog razvoja lokalne zajednice i društva u cjelini tako da je pokazatelj 7,28% (u 2016.g) mladih sa VSS u ukupnom broju nezaposlenih na evidenciji Službe za zapošljavanje nezadovoljavajući podatak i treba ga nastojati umanjiti i po mogućnosti svesti na 0 tj situaciju da na području Općine ne bude ni jedan mladi sa tom obrazovnom spremom nezaposlen.

Kvalitet obrazovanja kao najznačajnijeg resursa za razvoj ljudskih i društvenih kapaciteta u značajnoj mjeri zavisi od materijalno-tehničkih preduslova, između kojih i broja školskih objekata. Na području Općine Trnovo na 1 školski objekat pripada 619 stanovnika, što je zadovoljavajući omjer u skladu sa savremenim obrazovnim standardima.

U općini Trnovo u posljednjih par godina uočljiv je pad broja stanovnika na jednog ljekara primarne zdravstvene zaštite. Može se konstatovati da je na teritoriji općine Trnovo trenutno stanje od 412,66 stanovnika Općine na jednog ljekara primarne zdravstvene zaštite zadovoljavajuće, odnosno da je povoljan odnos broja ljekara naspram broja stanovnika.

Broj korisnika socijalne pomoći je dominantan pokazatelj o broju stanovnika lokalne zajednice u stanju socijalne potrebe, evidentan je pad korisnika socijalne pomoći od 13,47 % u 2011. godini do 3,22 % u 2016. godini.

Na području općine Trnovo i u 2016. godini postoje samo 2 objekta u funkciji rekreacije.

Mnogo bolji omjer postoji kad su u pitanju sportske plohe jer na jednu plohu pripada 49,52 stanovnika općine.

Učešće mladih osoba u kreiranju općinske politike i definisanju strateških pravaca razvoja općine je od velike važnosti za sveukupni razvoj lokalne zajednice, tako da je trenutni udio od 33,33% zastupljenosti mladih u Općinskom vijeću na zadovoljavajućem nivou u poređenju sa drugim lokalnim sredinama, a trebalo bi ga u narednom izbornom periodu nastojati još povećati.

Na osnovu zapažanja koja direktno slijede iz analize selektovanih indikatora, i analiza koje će se sprovesti u nastavku, uslijedit će vizija, prioriteti i ciljevi održivog razvoja općine Trnovo.

3. ANALIZA STANJA

3.1. Životna sredina i infrastruktura

3.1.1. Trenutno stanje

3.1.1.1. Klima i reljef

Klima

Općinu karakteriše kontinentalna klima, koja sa porastom nadmorske visine prelazi u oštru planinsku klimu alpskog tipa.

Osnovne karakteristika su oštre zime (apsolutne minimalne temperature od 24°C do 34°C ispod nule) i kratka i topla ljeta (apsolutne maksimalne temperature od 30°C do 36°C). Prosječna godišnja količina padavina je od 1.100 do 1.500 l/m².

Srednja godišnja temperatura zraka u Trnovu iznosi 7,3°C.

Najtopliji mjesec je juli sa srednjom temperaturom oko 16°C, a najhladniji januar sa srednjom temperaturom oko -2,4°C.

Maksimalne vrijednosti temperatura u ljetnom periodu se kreću oko 35°C, a minimalne zimske dostižu i do -30°C. Srednja mjesečna količina padavina se kreće od 75 do 160 l/m².

Najveće količine padavina su u novembru i decembru, a najmanje u julu i avgustu, što je posljedica uticaja mediteranskog režima padavina u ovom području, premda je prisutan i proljetni maksimum u martu i aprilu.

Slika 8. Prirodne ljepote
Izvor: Općina Trnovo

Maksimalna visina snježnog pokrivača iznosi 107 cm, a prosječan broj dana sa snježnim pokrivačem iznosi 106. Idući prema višim kotama Općine Trnovo, snježni pokrivač može dostići i do nekoliko metara, naročito na onim mjestima koja su izložena vjetru, gdje se stvaraju smetovi. Također, broj dana sa snježnim pokrivačem raste sa nadmorskom visinom, tako da na većim kotama, pogotovo u hladnijim godinama, može dostići i preko 200 dana (broj dana sa snježnim pokrivačem preko 10 cm u višim područjima planine Treskavice može iznositi i preko 150).

Tabela 15. Važnije meteorološke pojave zabilježene na području općine Trnovo (mjerna stanica Bjelašnica) u periodu 1951.-2017.

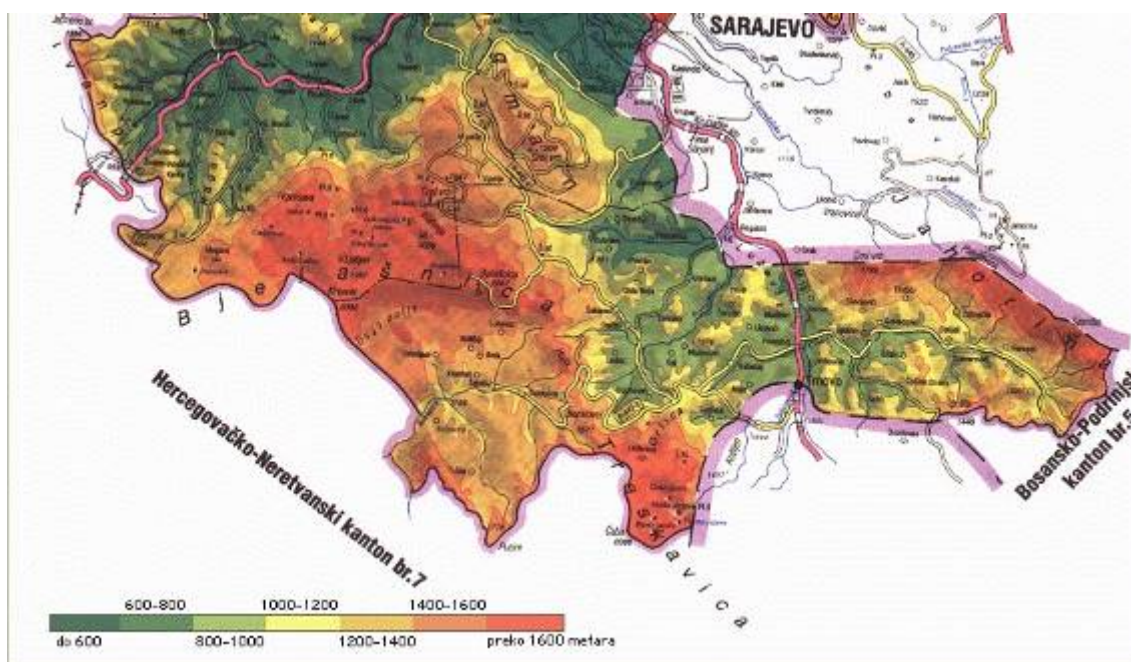
Srednje vrijednosti				Apsolutne vrijednosti			
Godišnja Temperatura zraka (°C)	Zimska temp. zraka (°C)	Ljetna temp. zraka (°C)	Godiš. sume oborina (l/m ²)	Max. Temp. zraka (°C)	Datum	Minimalna temp. zraka (°C)	Datum
1,5	-5,9	9,3	1.158,00	24,3	24.8.2007.	-29,2	22.1.1963.

Izvor: Federalni zavod za statistiku „Kanton Sarajevo u brojkama“, juni 2017.

Pojava magle je najčešća u hladnijem dijelu godine, dok je u ljetnim mjesecima veoma rijetka. Ruža vjetrova pokazuje izrazitu dominaciju južnih i sjevernih pravaca, pa je i srednja brzina vjetra iz ovih pravaca najveća. Ovakav oblik ruže vjetra je uslovljen pravcem toka rijeke Željeznice, pošto vjetar kao pojava u prizemnim slojevima atmosfere zavisi od orografije terena. Srednja brzina vjetra raste sa nadmorskom visinom, tako da u višim oblastima planine Treskavice prosječne vrijednosti mogu iznositi i do 10 m/s, a maksimalne brzine i do 40 m/s. Takođe, oblik ruže na višim kotama je drugačiji, sa većom zastupljenošću ostalih pravaca vjetra.

Reljef

Centar gradića Trnova leži na nadmorskoj visini od 844 metara iznad površine mora, dok seoska naselja na padinama okolnih planina leže na prosječnoj nadmorskoj visini od 1.000 metara nad morem.

Slika 9. Geografska mapa općine Trnovo

Izvor: Zavod za planiranje

Planine jedinstvene ljepote dosežu i preko 2.000 metara nadmorske visine: Treskavica (2.067 m), Bjelašnica (2.088 m), Igman, Visočica i Jahorina.

3.1.1.2. Zemljište i zaštićena područja

Područje Općine Trnovo je relativno velika površina u odnosu na površinu Kantona Sarajevo, tako da Općina Trnovo sa površinom 338,4 km² participira sa oko 1/4 površine Kantona Sarajevo.

Ovo područje se karakteriše kao ekološki čista sredina, što se ogleda u čistoći vode i zraka, te očuvanju prirodnih svojstava zemljišta.

Tabela 16. Pregled površina zemljišta po kulturi korištenja

RB	Struktura korištenja zemljišta	Državno vlasništvo ha	Privatno vlasništvo ha	UKUPNO ha
1.	Oranice	43	1.166	1.209
2.	Šumsko tlo	17.368	1.023	18.391
3.	Voćnjaci	3	75	78
4.	Livade	417	3.820	4.237
5.	Pašnjaci	5788	1.060	6.848
6.	Neploidno tlo	487	12	499
	Ukupno	24.106	7.156	31.262

Izvor: Služba za geodetske, imovinsko – pravne poslove i katastar nekretnina

U poljoprivredi ovog područja zastupljena je tradicionalna proizvodnja ekstenzivnog tipa, gdje je upotreba hemikalija u procesu proizvodnje zanemarljivo niska, tako da u zemljištu nema pesticida, niti teških metala. Takođe, ovaj prostor predstavlja jednu „izolovanu“, čistu sredinu bez prisustva unutrašnjih, a i spoljnih zagađivača.

Sumnjive površine

Prema zvaničnim podacima BH Mac-a, trenutno na području općine Trnovo ima cca 26,2 km² sumnjive/rizične površine I, II, III kategorije prioriteta. Od ove ukupne sumnjive površine oko 2,5 km² je I kategorije prioriteta, oko 7 km² II kategorije prioriteta, dok je oko 16,5 km² III kategorije prioriteta.

Sa ovolikom rizičnom površinom zagađenom minama, na području koje pokriva Regionalni ured BH MAC-a Sarajevo, općine Trnovo je na trećem mjestu po zagađenosti, iza Konjica i Ilijaša. Do sada je deminirano nešto više od 2.000.000 m², ili oko 10 % površine koja se smatra rizičnom i to uglavnom površine tzv. „prvog prioriteta“, odnosno područja u i oko naseljenih mjesta i područja potrebna za izgradnju komunalne i ostale infrastrukture.

Iako ima više gotovih projekata za deminiranje i utvrđenih lista „prvog prioriteta“, zbog nedostatka sredstava još uvijek je veliki dio područja pod minama i ostalim minsko-eksplozivnim sredstvima. Površine drugog i trećeg prioriteta su propisno obilježene, postavljeni minski znakovi opasnosti, ali bez ozbiljnijeg pristupa i većeg izdvajanja sredstava za ove namjene, još dugo vremena veći dio područja općine Trnovo neće biti očišćen od mina.

Rizične površine „drugog“ i „trećeg“ prioriteta u najvećoj mjeri odnose se na područja livada, pašnjaka i šumska područja i kao takva ograničavaju stanovništvo u obradi svojih imanja i ispaše stoke, kao i eksploataciju šume.

Do sada na području općine Trnovo nije bilo ljudskih žrtava, niti težih povreda izazvanih minsko-eksplozivnim sredstvima.

Zbog velike opasnosti i posljedica koje mine izazivaju, u narednom periodu lokalna zajednica i viši nivoi vlasti moraju iznaći način i sredstva da se ubrza i završi proces deminiranja, kako bi se područje općine Trnovo moglo iskorištavati u punom kapacitetu.

U skladu sa razvojnim programima sačinjen je plan deminiranja na području Općine Trnovo prema listi prioriteta.

Tabela 17. Lista prioriteta za 2018.godinu

RB	ID	Lokacija	Površina-m ²	Vrsta PMA
1.	5318	Grkarica-Prečani	81.169,99	Čišćenje
2.	8633	Stojvice	60.212,53	Čišćenje
3.	8634	Stojvice 1	66.624,95	Tehničko izviđanje
4.	4568	Bjelašnica 3. Faza-Šiljak 3	45.148,00	Tehničko izviđanje
5.	8610	Gračanička brda	71.066,49	Tehničko izviđanje
6.	8611	Gračanička brda 1	73.629,75	Tehničko izviđanje
7.	8535	Pendičići	37.111,22	Čišćenje
8.	8537	Pendičići 1	65.901,79	Tehničko izviđanje

Izvor: Služba za civilnu zaštitu i inspeksijske poslove

Zaštićena područja prirodnog naslijeđa

Općinu Trnovo karakteriše i bogato prirodno naslijeđe koje se nalazi van obuhvata Urbanističkog plana. Situirano je najvećim dijelom na području planina: Bjelašnice, Treskavice i Visočice, te kanjona Rakitnice. Međutim, ni ostali dijelovi ne zaostaju po ljepoti, bujnoj vegetaciji i spomenicima prirode. Mnogobrojna su i vrela, od kojih su neka kaptirana za potrebe stanovništva, a mreže potoka plijeni ljepotom i oplemenjuje mnoga područja Općine.

Područje je interesantno i po speleološkim objektima od kojih su mnogi samo lokalno poznati i potpuno neistraženi. Parkovi prirode spomenutih planina su u podnožju obrasle šumom i prizemnom florom koja zahtjeva potpunu zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta i ekosistema.

U današnjim prilikama veliki je broj ugroženih vrsta biljaka, životinja, gljiva, te čitavih biljnih zajednica i ekosistema.

Visoke prirodne vrijednosti Općine Trnovo omogućavaju i izvredne mogućnosti za razvoj kako fundamentalnih i aplikativnih, tako i razvojnih istraživanja u različitim oblastima prirodoslovlja, ekološke edukacije i vaspitanja, fizičke i duhovne rekreacije i rehabilitacije u svim sezonama u toku godine.

Na osnovu izvršenih istraživanja o prostornoj i vremenskoj organizaciji ekosistema prostora Općine Trnovo, evaluacije bioloških i ekoloških vrijednosti – topografskog položaja, veoma specifične orografije sa različitim oblicima reljefa geoloških prilika, specifične petrografske-pedološke situacije, jedinstvenih formi rezultati glacijacije, ekoklime, vodnog režima, hidroloških prilika, izuzetno visokog stupnja biološke raznolikosti, visokog stupnja endemičnosti i reliktnosti vrsta biljaka, gljiva i životinja, neuobičajeno visok stupanj vegetacijske raznolikosti te još uvijek dovoljno očuvana struktura i dinamika više kompleksnih ekosistema, veoma očuvani ekosistemi pretplaninske bukve i planinskog javora, ekosistemi klekovine bora, ekosistemi sipara, pukotina karbonatnih stijena, subalpinskih alpinskih rudina, na bazifilnim tlima, u regionu sa diskontinuiranim ekosistemima oko snježanika čitavo područje nedvojbeno se može ocijeniti kao relativno dobro očuvano od vanjskih uticaja i devastacije.

Područje općine karakteriše veliki broj arheoloških mjesta, dobro očuvanih nekropola stećaka koja se prostiru uz srednjovjekovna naselja i kamenolom, a redovno su postavljana pokraj ondašnjih, a i današnjih puteva, na humkama i zarovima.

Slika 10. Stećci na području općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

U odnosu na tehniku obrade kamena i način ukrašavanja stećci imaju veoma različite kvalitete umjetničko - estetske vrijednosti. To govori o dugom vremenskom trajanju kulture stećaka i o djelovanju majstora iz raznih sredina. Mnoga su znamenita mjesta i spomen obilježja Stare i novije historije.

Mnogi objekti kulturno - historijskog i prirodnog naslijeđa su tokom agresije na Bosnu Hercegovinu u periodu 1992 - 1995 godine neposredno ugroženi, devastirani ili oštećeni, gdje su narušena bitna svojstva te sama njihova izvornost.

Zaštita kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, kao segment društvene nadogradnje, na prostoru Općine Trnovo institucionalizirana je putem Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, čiji je osnivač Vlada Kantona Sarajevo.

Spisak evidentiranih spomenika kulturno – historijskog i prirodnog naslijeđa na području Općine Trnovo urađen je od strane Zavoda za zaštitu kulturno – historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo.

U prilogu je dat Izvod iz Liste evidentiranih, prethodno zaštićenih i zaštićenih nepokretnih spomenika kulture i prirodne baštine Kantona Sarajevo, Općina Trnovo. Potrebno je napomenuti da je dokument podložan promjenama, kontinuirano se revidira. Zadnja revizija Liste rađena je 20.02.2009.g., a rekognosciranje na terenu tokom 2006.g.

Slika 11. Nekropola stećaka na području općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

Tri života opservatorije

Još 1894. godine u vrijeme austrougarske vladavine, na najvišem vrhu Bjelašnice, na nadmorskoj visini 2.067 metara, sagrađena je zgrada meteorološke opservatorije. Zgrada je ozidana od kamena. To je bila prva visinska stanica na Balkanu. Na opservatoriji su vršena osmatranja u klimatološkim terminima 07, 14, 21 čas, a tek poslije Drugog svjetskog rata počelo se sa osmatranjima u sinoptičkim terminima. S obzirom da se na Bjelašnici susreću mediteranska i kontinentalna klima, ona je vrlo zanimljiva za meteorološka osmatranja. Zbog blizine Jadranskog mora naročito je interesantno obilato taloženje inja.

Prvi opservator je bio Anton Obermuller. On je tu živio i radio 3 godine, od 1894. do 1897. godine. postoji priča u narodu kako je te davne 1897. godine danima bjesnilo nevrijeme i da je Obermuller pomislio da je došao smak svijeta te je izvršio samoubistvo.

Da li je priča istinita ili ne, to niko ne zna, no ona se održala do današnjih dana. Grob Antona Obermullera se nalazi nekoliko stotina metara ispod vrha Bjelašnice i već više od sto godina prkosi vjetrovima i olujama.

Slika 12. Opservatorij na vrhu Bjelašnice
Izvor: Općina Trnovo

Još jedan meteorolog – opservator je izuzetno značajan za dugogodišnju historiju ove opservatorije, a to je Josip Schafer, koji je tu proveo punih dvadeset godina. Od 1918. do 1938. godine on je svakodnevno vršio mjerenja i osmatranja i sve to brižljivo bilježio. Planinari koji su u to doba izlazili na vrh Bjelašnice sjećaju se starog Schafera kao pomalo čudnog, ali uvijek ljubaznog čovjeka koji nikada nikome nije uskratilo gostoprimstvo.

U to vrijeme meteorolozi – opservatori su neprekidno boravili na stanici. Jedina veza sa spoljnim svijetom su im bili tada rijetki planinari, seljani zabjelašničkih sela i kurir meteorološkog zavoda koji je u ljetnom periodu dolazio dva puta, a u zimskom periodu jedanput mjesečno. Kuriri su obično bili seljaci nastanjeni u selima podno Bjelašnice.

Slika 13. Bjelašnica
Izvor: Općina Trnovo

Od 1894. godine, kada je svečano puštena u rad, meteorološka opservatorija je neprekidno radila do 1941. godine, kada je uništena. Na istim temeljima je 1952. godine izgrađena nova zgrada opservatorije, koja je bila u funkciji sve do 1992. godine, kada je usljed ratnih dejstava ponovo došlo do prekida rada koji je trajao punih sedam godina.

U novembru mjesecu 1999. godine meteorološka stanica na vrhu Bjelašnice je, po treći put u svojoj povijesti svečano puštena u rad.

Danas Bjelašnica nije ono što je bila u doba Obermullera ili Schefera.

Njene sjeverne padine su izbrazdane skijaškim žičarama i stazama, putevi su stigli i u najzabačenija zabjelašnička sela i prohodni su tokom i najtežih zima.

3.1.1.3. Rudna bogatstva

Na prostoru Općine Trnovo nisu evidentirana neka značajnija rudna bogatstva.

Međutim, na lokalitetu Presjenice (predratni kamenolom) se nalaze velike količine izuzetno kvalitetnog materijala koji u budućnosti treba iskoristiti kao resurs za rad asfaltnih baza, što je za Kanton Sarajevo od izuzetnog značaja.

3.1.1.4. Vodni resursi

Površinske vode

Općina Trnovo obiluje izuzetno čistim izvorima pitke vode, te riječnim tokovima Željeznice, Crne Rijeke, Bijele Rijeke, Rakitnice, kao i pet planinskih glacijalnih jezera.

Slika 14. Vodni resursi na području općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

Na teritoriji Trnova je vododjelnica Jadranskog i Crnomorskog sliva.

Vode Željeznice, Crne i Bijele Rijeke teku prema Crnom moru.

Rakitnica se ulijeva u Neretvu čijim koritom otiče u Jadranskom more, a na svom putu provlači se živopisnim kanjonom dužine 20 km čija netaknuta priroda predstavlja pravu turističku atrakciju za rijetke posjetioce. Njezine vode u slapovima se razbijaju o strme stijene pri čemu se rasprše u milione sitnih čestica koje lebde u zraku i doprinose stvaranju velike koncentracije ozona, te ovo područje predstavlja pravu vazдушnu banju u neposrednoj blizini Sarajeva.

Slika 15. Vodni resursi
Izvor: Općina Trnovo

Izvori mineralne pitke vode

Općina Trnovo ima potencijal da iz svojih vodnih resursa, snabdijeva više od milion stanovnika kvalitetnom pitkom vodom. "Na osnovu istraživanja o kvalitetu voda na ovom području, može se reći da su one izvanrednog fizičko – hemijskog karaktera."⁹

Sistem kontrole vode za piće na širem području općine Trnovo uglavnom zadovoljava, posebno zadovoljava vodu za piće iz lokalnih vodovoda. O kvalitetu pitke vode na cijelom području nije informirana javnost. Nije osigurana ni adekvatna zaštita izvorišta od mogućeg zagađenja.

Slika 16. Izvor na području općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

U općini Trnovo na osnovu dosadašnjih iskustava – saznanja (sanitarno-higijenskim nadzorom) i ispitivanja kvaliteta vode iz vrela i vodoopskrbnih objekata, može se konstatovati da su na slivnim

¹⁰ Igman/Bjelašnica Feasibility Study Bosnia and Herzegovina, maj 2005.

područjima na prostoru Općine vrelima rijeka, potoka, akumulacija, vode za piće fizikalno-hemijski izuzetnog kvaliteta sa niskim nivoom bakteriološkog zagađenja.

Prirodna i umjetna jezera

Tabela 18. Prirodna i umjetna jezera na području općine Trnovo

Jezero	Površina u km ²	Dubina u m	Prirodno ili umjetno	Komentar
Veliko	0,0332	5	Prirodno	Turistički potencijal
Crno	0,0014	10	Prirodno	Turistički potencijal
Platno	0,0012	1,5	Prirodno	Turistički potencijal
Bogatići	0,0452	3	Umjetno	HPP brana (FR)

Izvor: Socioekonomska analiza Makroregije Sarajevo, 2003

3.1.1.5. Zrak

Problematika zagađivanja zraka traje koliko i industrijalizacija, a historijski se mogu izdvojiti tri karakteristične faze:

- lokalno zagađivanje produktima nepotpunog sagorijevanja,
- regionalno zagađivanje (razmjera kontinenata) zagađivanje kiselim kišama,
- globalno (svjetsko) zagađivanje stakleničkim gasovima.

Kada je riječ o kvalitetu zraka u BiH podaci uglavnom nisu sistematizovani niti dostupni. Većina polutanata koji zagađuju zrak potiču od industrijskih aktivnosti, ali značajan dio i od saobraćaja. Prije rata industrija je bila najznačajniji zagađivač vazduha u BiH.

Federacija BiH i Kanton Sarajevo su u posljednje vrijeme donijeli niz zakona o zaštiti okoliša, kojima je reguliran način zaštite okoliša u različitim segmentima (voda, zrak, zemlja, buka i sl.).

Emisije iz ložišta

Na području Općine ne postoji jedinstveni sistem centralnog grijanja nego domaćinstva koriste individualna ložišta, a samo nekoliko institucija posjeduje vlastite kotlovnice.

Emisije specifičnih zagađujućih materija iz određenih tehnoloških procesa

Na teritoriji općine nema privrednih subjekata koji svojim djelovanjem emituju specifične zagađujuće materije iz tehnoloških procesa.

S obzirom da nadzor nad provođenjem relevantnih zakona iz oblasti kontroliranja emisija iz u zrak nije u nadležnosti općine već relevantnih inspeksijskih organa na višem nivou, te da se izvještaji o monitoringu emisija u zrak dostavljaju Ministarstvu prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša KS.

3.1.1.6. Biljni svijet

Flora i fauna

Na prostoru Općine Trnovo procjenjuje se da egzistira 2/3 biljnog svijeta Bosne i Hercegovine (oko 3000 taksona), koji su organizirani u oko 200 ekoloških sistema nivoa asocijacija, 88 nivoa vegetacijske sveze i podsveze, 50 vegetacijskih redova, 27 sistema nivoa vegetacijske klase.

U vegetacijskom pogledu, ovo područje pripada oblasti sa najvišim stupnjem vegetacijske i ekološke raznolikosti.

Na travnatim površinama koje se protežu uz date rijeke, zatim na livadama i pašnjacima nalazimo različite vrste ljekovitog bilja. Najpoznatije među njima su: *Colchium autumnale* (mrazovac), *Hypericum perforatum* (kantaron), *Equisetum arvense* (preslica), *Mentha piperita* (nana), *Matricaria chamomilla* (kamilica), *Atropa belladonna* (velebilje), *Genitiana lutea* (lincura), *Achillea millefolium* (kunica), *Thimus serpyllum* (majčina dušica) i druge. Među navedenim vrstama *Mentha piperita* (nana) i *Matricaria chamomilla* (kamilica) se mogu plantažno uzgajati.

Mnogim stranim i domaćim naučnicima i ljubiteljima prirodnih ljepota pažnju su privukle brojne endemične i reliktno biljke. Od velikog broja iz ove skupine nabrojat ćemo samo nekoliko: bosanska mišjakinja, dinarski rožnac, Sendtnerov pucavac, planinski jablan, dinarska kandilka, narcisocvijetna šumarica, planinski ljutić, bosanska repnica, planinska ljubica, dvocvijetna ljubičica, šumski ljiljan, bosanski ljiljan, đurđica, bosanski kačun i mnoge druge.

Slika 17. Flora i fauna, Treskavica
Izvor: Općina Trnovo

Šume i drvna masa

Na području Općine Trnovo razvile su se, zavisno od nadmorske visine geološkog supstrata i tipova zemljišta, slijedeće klimatogene zajednice:

- šume hrasta kitinjaka i običnog graba,
- brdske šume kitinjaka,
- šume bukve brdskog pojasa,
- šume bukve i jele,
- subalpinske šume,
- klekovina krivulja.

Na području Općine Trnovo neki izdvajaju tri pojasa, i to: lišćarski, četinarski i travni. Lišćari dopiru do 1.300 m nadmorske visine, dok se četinari vide do 1.600 m. Ovo je gornja granica visoke šume, koja sa povećanjem visine prelazi u klekovinu ili je većim dijelom zamjenjuje travni sprat. Najviši planinski

grebenovi prekriveni su travnim pokrivačem ili su najčešće gole krške stijene. Prema tome, visinu šumskih pojaseva uslovljava geološki sastav, reljef i klima.

Pored proizvodnih koristi (drveta, ljekobilja, jestivog i aromatskog bilja, životinja, gljiva i dr.) ove šume imaju i sociološki značaj (naučne, edukativne, duhovne, povijesne, kulturološke, turističke, zdravstvene, rekreativne i estetske vrijednosti).

Ipak, najveće vrijednosti šuma su indirektna, koje su rezultat njihovih ekoloških funkcija (utiču na globalno kruženje i akumulaciju ugljenika u prirodi, ublažavajući tako efekat staklenika i klimatske ekstreme; štite tlo od spiranja i erozije; održavaju biodiverzitet, rezervoar su genetičkih informacija i utočište rijetkih zaštićenih organizama; štite vodotoke i njihov živi svijet, proizvode kiseonik, itd.).

Naročito značajna ekološka funkcija šuma je u generiranju i zaštiti izvora pitke vode (preko 60% planetarne svježe vode generiraju šume), a na ovim područjima je prisutan veći broj izvorišta pitke vode.

Slika 18. Šume bukve
Izvor: Općina Trnovo

Ljekobilje i šumski plodovi

Između ostalog čitavo područje je bogato ljekovitim, jestivim, aromatičnim i vitaminskim biljkama.

Slika 19. Ljekovito bilje
Izvor: Općina Trnovo

Iz ove skupine treba navesti malinu *Rubus idaeus*, kupinu *Rubus sp.*, divlje ruže, kantarion žuti, kantarion crveni, macina trava ili odoljen razne vrste metvice ili nane, dobričica, majčina dušica, iva trava i mnoge druge koje su ujedno i medonosne.

Ljekovito bilje svojom raznolikošću, fiziološko-farmakološkim djelovanjem, te kvantitetom zdrave sirovine, pruža neslućene mogućnosti u nastavku razvoja zdravstvenog i edukacionog turizma, a naročito u pokretanju proizvodnje najšireg spektra fitofarmaka. Dosadašnja istraživanja na ovom prostoru potvrdila su blizu 600 ljekovitih, jestivih, vitaminskih i aromatičnih samoniklih biljaka.

Visok nivo ukupne biološke raznolikosti ovog prostora, uvjetovao je razvoj mnoštva predstavnika trećeg carstva u okviru živih organizama, jednog od najmanje poznatih u planetarnim razmjerama, carstva gljiva. Svojom raznovrsnošću, posebno plijene pažnju ljubitelja prirode i gljivara, kao i naučnika različitih profila, pečurkaste gljive ili makromicete sa širokim spektrom oblika i boja svojih plodonosnih tijela.

Od ranog proljeća pa sve do najkasnije jeseni, u šumama, livadama, i na obradivim površinama, rastu mnoge vrste makromiceta, među kojima su većinom jestive i ljekovite iako postoje i gljive sa istraženim fiziološkim djelovanjem, odnosno otrovne gljive kako se popularno zovu u narodu. Njihov broj je zanemarljiv u odnosu na jestive gljive. Mnoge od njih su sa najvišim nutricionim vrijednostima.

3.1.1.7. Životinjski svijet

Čitavo trnovsko područje oduvijek je bilo poznato po brojnim vrstama životinja. Ono je posebno bilo atraktivno i bogato tkz. krupnijom (lovnom) faunom, o čemu govore brojni putopisci, pjesme, motivi sa stećaka i drugi izvori. Još su austrijski putopisci u ovom području otkrili pravi «lovni Eldorado» sa bogastvom medvjeda, vukova, divljih svinja, divokoza, srna, tetrijeba, kao i bogastvo sitnije divljači: lisica, zec, lještarka, jarebica, šljuka, te divljih ptica močvarica na jesenskom i proljetnom preletu i boravku. Tu je i veoma bogata fauna vodozemaca, gmizavaca, ptica, insekata i drugih formi života.

Prostor općine Trnovo predstavlja idealno stanište za mnogobrojne vrste sitne i krupne divljači. Čine je na desetine sisara, oko 70 vrsta ptica iz 28 familija, nekoliko vrsta gmizavaca i vodozemaca, 130 vrsta leptira iz 32 familije, te mnogi drugi manje poznati organizmi.

Slika 20. Fauna na području općine Trnovo

Izvor: Općina Trnovo

Prije svega treba istaći da je ovaj prostor poznat po zastupljenosti divokoze divljači, uglavnom na masivima planine Treskavice, tako da općina Trnovo u ovom pogledu, spada među rijetke u BiH pa i šire. Pored toga, gotovo cijelo područje općine predstavlja lovište za srneću divljač, medvjeda, zeca, vuka, lisicu, kao i neke druge vrste divljači. Ni pernata divljač nije tako nezastupljena na ovim prostorima, od čega je možda najinteresantnije spomenuti znatnu zastupljenost divlje patke.

Sve prethodno ukazuje da je područje općine Trnovo idealan prirodni ambijent za razvoj sportskog lova, ali i za razvoj lovne privrede kao jednog od segmenata cjelokupne privrede općine.

3.1.1.8. Infrastruktura

3.1.1.8.1. Cestovni i zračni saobraćaj

Cestovni saobraćaj

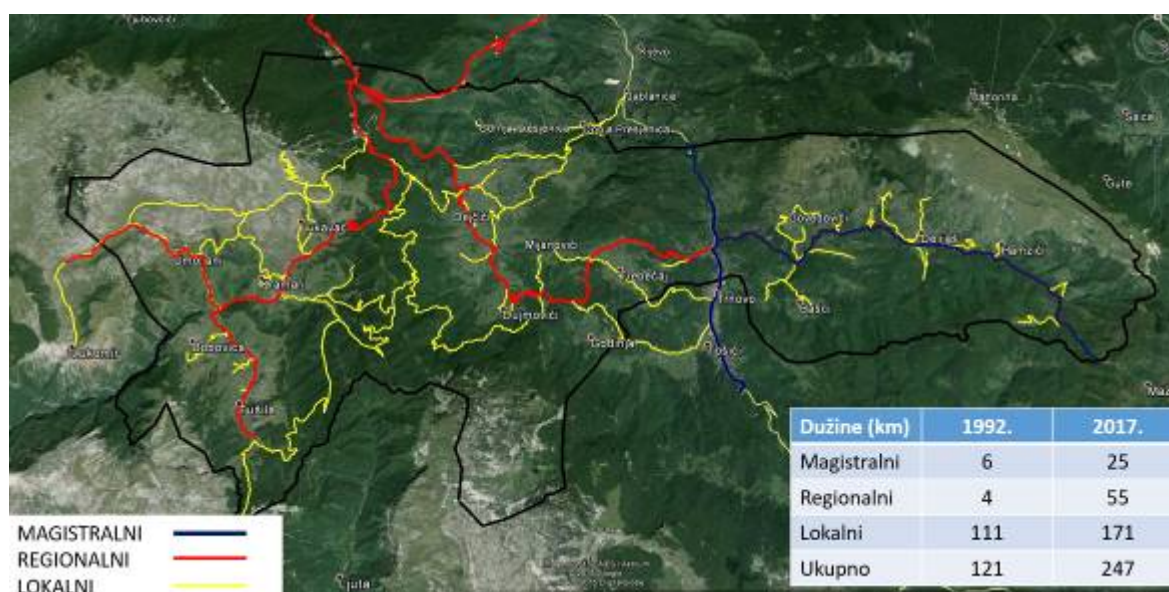
Na prostoru Općine Trnovo nalazi se oko 250 km puteva različitih kategorija. Dobar dio putne mreže izgrađen je u poslijeratnom periodu.

Tabela 19. Saobraćajna infrastruktura u 2017. godini

Općina	Površina u km ²	Saobraćajna infrastruktura u km				
		Željezničke pruge	Magistralni putevi	Regionalni putevi	Ukupno magistralni i regionalni	Lokalni putevi
Trnovo	338,4	0	25	55	80	171
FBiH	26.106,70	695	2.008	2.689	4.697	8.132

Izvor: Općina Trnovo i Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“, juni 2017

U dužini od 6 km prolazi kroz teritoriju općine Trnovo magistralni put M 18 koji povezuje Sarajevo, Trnovo, Kalinovik i Foču i magistralni put M18.1 Garež – Delijaš – Ustikolina u dužini od 18 km. Pored magistralne saobraćajnice, na području Općine Trnovo postoje dva regionalna putna pravca od vitalnog značaja za Općinu u dužini od 55,8 km: Krupac – Bjelašnica – Šabići – Sinanovići i Gornja Grkarica – Dejčići – Pendičići. Ove dvije saobraćajnice sa magistralnom cestom povezuju većinu naseljenih mjesta.

Slika 21. Putne komunikacije na općini Trnovo

Izvor: Služba urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okoline

U periodu 1996. - 2017. godine izgrađena je lokalna putna mreža koja povezuje naseljena mjesta sa glavnim saobraćajnicama na teritoriji Općine Trnovo.

U proteklom periodu izvršeno je asfaltiranje glavnih putnih pravaca u dužini od 95 km te lokalnih puteva u dužini od 96 km uz zajedničko učešće građana i općine Trnovo.

Pored izgradnje puteva paralelno se grade i mostovi tako da je u dosadašnjim aktivnostima izgrađeno 38 mostova. U narednom periodu planiran je dovršetak izgradnje zaobilaznice Hotel „Maršal“ – Donja Grkarica (izvršeno probijanje trase) kao i izgradnja putnog pravca Ilovice – Jahorina, a u cilju povezivanja Bjelašnice i Jahorine prostorom općine Trnovo što će u mnogome doprinijeti razvoju općine.

Slika 22. Putna infrastruktura na području općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

U narednom planskom periodu završit će se asfaltiranje kako glavnih saobraćajnica tako i lokalnih puteva do naseljenih mjesta čime će se stvoriti preduslovi za ulaganja na ove prostore.

Održavanje putnih pravca, u zavisnosti od kategorizacije, je obezbjeđeno od strane JP ceste Federacije BiH, Direkcije za puteve Kantona Sarajevo i općine Trnovo.

Općina Trnovo je povezana Javnim gradskim prevozom i to autobuskim saobraćajem na relaciji Ilidža – Trnovo - Turovi i kombi linijama Delijaš, Dejčići i Sinanovići. U narednom periodu ovaj segment treba znatno poboljšati kako u pogledu broja linija i satnica tako i u kvalitetnom broju vozila koja saobraćaju na prostoru općine. Problemu saobraćajne infrastrukture, u narednom periodu, mora se pružiti maksimalna pažnja kako na modernizaciji novoizgrađenih saobraćajnica, tako i na uspostavljanju režima saobraćaja po mjesnim zajednicama prilagođenom potrebama stanovnika.

Druge vrste saobraćaja

Najbliži postojeći aerodrom, Međunarodni aerodrom Sarajevo, je udaljen oko 27 km od Trnova. Na području općine trenutno ne postoji infrastruktura za razvoj zračnog saobraćaja, kao ni mogućnost izgradnje aerodroma za komercijalnu ili sportsku upotrebu. Preko Sarajevskog aerodroma Trnovo ima kvalitetnu avio komunikaciju sa cijelim svijetom. Najbliža pristupna tačka željezničkom saobraćaju nalazi se u Sarajevu, na udaljenosti od oko 30 km od Trnova.

3.1.1.8.2. Telekomunikacije

Na teritoriji Općine Trnovo su postavljeni optički telekomunikacioni kablovi. Na ovom prostoru nalaze se jedna lokalna pošta, u sastavu kojih se nalazi pet modernih telefonskih centrala. Oko 95% svih trnovskih naselja je povezano PTT mrežom, te putem iste imaju i mogućnost pristupa Internetu. 95% teritorija je pokriveno GSM signalom. U saradnji sa BH Telecomom izvršena je dogradnja opreme u svim telefonskim centralama područja općine Trnovo.

3.1.1.8.3. Elektrifikacija

Kompletna visoko i niskonaponska mreža u Trnovu je bila uništena. U periodu obnove izgrađena je i rekonstrisana u obimu od 85% predratnog stanja. Urađena je veza između postojeće trafostanice u Trnovu RS i trafostanice u Kisjelicama u cilju dvosmjernog napajanja općine Trnovo što do sada nije bila

mogućnost. Takođe je izgrađen i podzemni visokonaponski vod od Bjelašnice do Bara i od Prokrese do Šabića, visoko i niskonaponska mreža od Šabića do Sinanovića, te niskonaponske mreže do naseljenih mjesta u MZ Šabići. Od Bjelašnice do Presjenice izgrađena je visokonaponska mreža kao i niskonaponska za naseljena mjesta u Presjenici. Navedena ulaganja u sanaciju visokonaponske mreže u mnogome su doprinijela ravnomjernom snabdjevanju građana električnom energijom.

Tabela 20. Pregled izgrađenih objekata visoko i niskonaponske mreže od 2008. – 2017.

Realizovani objekti	Vrsta objekta
10(20)/0,4 kV Deseci	STS
10(20)kV Deseci	UKB
TP Deseci	NNM
10(20)/0,4 kV Milišići	STS
10(20)kV Milišići	UKB
10(20)/0,4 kV Tušila – rekonstrukcija	STS
10(20)/0,4 kV Mađari- Ilovice	STS
10(20)0,4kV Igman streljište sa priključnim kablom za područje Trnova i Hadžića	TS
Mađari – Ilovice	NNM
10(20) Dejčići – Ledići	UKB
10(20) otcjep za Dujmoviće	UKB
10(20)/0,4 kV Balbašići, Krsmanići	STS
10(20)kV Balbašići, Krsmanići	UKB
TP Balbašići, Krsmanići	NNM
TP Obla Brda (Prečani i Rahovići)	NNM
TP ostojići 2	NNM
Ostojići 2	STS
Otcjep za Trebečaj	UKB10(20)
Lr 32-03-otcjep za Ilovice	UKB10(20)
Pendičići – Ilovice	UKB10(20)
10(20)kv Rijeka – otcjep za Baške	UKB10(20)
TP Govedovići	NNM
Mađari – Ilovice	NNM
Obla brda	NNM
Obla brda	UKB10(20)
Obla brda	STS
Brutusi	UKB10(20)
Brutusi	STS
10(20)/0,4 kV Bijela Lijeska	STS
Šabići-Bijela Lijeska	SNV
10(20)/0,4 Babin do	TS
TP Babin do	NNM
Babin do-vrh Bjelašnice	SNV
TS Zagor	NNM

Izvor: Informacije Elektrodistribucije Sarajevo za 2008-2017

Postavljen je UKB kabal od Rijeke do Grebka, te izgrađena visoko i niskonaponske mreže za naselja Zagor, Vrbovnik, Lisoviće, Umčane, Lukavac i Kramari.

Pored izgradnje visoko i niskonaponske mreže u svim do sada naseljenim mjestima urađena je javna rasvjeta.

U 2017. godini završena je zamjena oštećene i postavljanje nove javne rasvjete na Bjelašnici. Radovi su podrazumijevali građevinske radove, elektro-montažne radove, ugradnju kablova, svjetiljki i ostale sitne opreme. Radi se o LED rasvjetnim tijelima čime će se uštediti električna energija za javnu rasvjetu. U narednom periodu će se postavljati rasvjeta u naseljima općine Trnovo koja još uvijek nemaju rasvjetu, neka od njih su Balibašići, Čunčići, Ilovice, Obla Brda, Deseci i druga.

3.1.1.8.4. Toplifikacija

Na području općine Trnovo zagrijavanje se vrši isključivo preko individualnih kotlovnica u nekoliko objekata, odnosno putem individualnih ložišta u stambenim objektima. Svi stambeni objekti kao energent koriste čvrsto gorivo (ugalj, drva, briketi), čije emisije u zrak znatno utiču na zagađenje zraka, posebno u zimskom periodu. Ne postoji trenutno sistem toplifikacije javnih i privatnih poslovnih i stambenih prostora. Nije izgrađen ni primarni ni sekundarni sistem za snabdijevanje distributivnim gasom. Područje Babinog dola je priključeno na distributivnu mrežu prirodnog gasa, tako da objekti na ovom području imaju mogućnost korištenja prirodnog gasa i električne energije za zagrijavanje.

3.1.1.8.5. Vodosnabdijevanje

Na prostoru općine Trnovo nalazi se 56 naseljenih mjesta, naselja, sela i zaseoka i ista su snabdjevena vodom sa lokalnih izvorišta osim dijela Trnova koji se snabdjeva vodom iz centralnog vodovodnog sistema iz Trnova RS i Igmana i Bjelašnice sa napajanjem iz pumpnog vodovodnog sistema Hrasnica – Bjelašnica.

Tabela 21. Pregled objekata za vodosnabdijevanje

r/b	Lokalitet	Vrsta	Rezervoar	Izdašnost
1.	Banj potok-Homarje-Dejčići-Šabanci	Gravitacioni sistem	-Duganja I - 40m ³ -Šabanci I - 30 m ³ -Šabanci II - 15 m ³	Qsr (l/s): 2,97
2.	Banj potok-Homarje-Ostojići-Bare	Gravitacioni sistem	-Duganja II - 40 m ³ -Bare 20 m ³ -Ostojići 30 m ³	Qsr (l/s): 2,97
3.	Sutorina-Ledići	Gravitacioni sistem	-Ledići 10 m ³	Qsr (l/s): 0,9
4.	Omenik-Obla brda-Prečani-	Pumpna stanica	-Omenik 10 m ³ -Obla brda 30 m ³ -Umčani 25 m ³	Qsr (l/s): 0,68
5.	Jezera-Gaj-Mijanovići-Trebečaj-Brutusi	Gravitacioni sistem	-Gaj I 30 m ³ -Gaj II 15 m ³ -Mijanovići 15 m ³ -Trebečaj I 30 m ³ -Trebečaj II 10 m ³ -Brutusi I 30 m ³ -Brutusi II 10 m ³	Qsr (l/s): 2,5
6.	Studenac-Dujmovići	Gravitacioni sistem	-Dujmovići I 40 m ³ -Dujmovići II 15 m ³	Qsr (l/s): 1,2
7.	Bučevac-Prešjenica	Gravitacioni sistem	-Prešjenica 40 m ³	Qsr (l/s): 2,5
8.	Točila-Godinja	Gravitacioni sistem	-Godinja 30 m ³	Qsr (l/s): 1,1
9.	Krsinja-Gračanica	Gravitacioni sistem	-Gračanica 40 m ³	Qsr (l/s): 1,6
10.	Krsinja-Pendičići	Gravitacioni sistem	-Pendičići 40 m ³	Qsr (l/s): 1,6
11.	Ilovice	Gravitacioni sistem	-Ilovice 30 m ³	Qsr (l/s): 0,2
12.	Češljan-Bašci	Gravitacioni sistem	-Bašci I 30 m ³	Qsr (l/s): 0,7

13.	Bič-Bašci	Gravitacioni sistem	-Bašci II 20 m ³	Qsr (l/s): 0,7
14.	Redakovac-Jelačići	Gravitacioni sistem	-Jelačići 30 m ³	Qsr (l/s): 2,6
15.	Durakovići	Gravitacioni sistem	-Durakovići 30 m ³	Qsr (l/s):0,7
16.	Velike stijene-Boljanovići	Gravitacioni sistem	-Boljanovići 30 m ³	Qsr (l/s):-
17.	Gučina-Delijaši-sjeverovići-Karovići	Gravitacioni sistem	-Gradina 30 m ³ -Pod Gradinom 110 m ³ -Sjeverovići I 20 m ³ -Sjeverovići II 20 m ³ -Delijaš I 20 m ³ -Delijaš II 20 m ³ -Karovići I 20 m ³ -Karovići II 20 m ³	Qsr (l/s): 2,8
18.	Krč-Pomeni	Gravitacioni sistem	-Pomeni 20 m ³	Qsr (l/s): 0.35
19.	Iva-Govedovići	Gravitacioni sistem	-Govedovići 20 m ³	Qsr (l/s): 0,32
20.	Slavljevići	Gravitacioni sistem	-Slavljevići 30 m ³	Qsr (l/s):-
21.	Pod Košutom-Hamzići	Gravitacioni sistem	Hamzići 40 m ³	Qsr (l/s):-
22.	Ština lokva-Lukavac	Gravitacioni sistem	-Lukavac 40 m ³	Qsr (l/s):-
23.	Potoci-Kramari	Gravitacioni sistem	-Kramari 40 m ³	Qsr (l/s):-
24.	Kuhaćica-Bobovica	Pumpna stanica	-Bobovica I (PS) 20 m ³ -Bobovica II 30 m ³	Qsr (l/s):-
25.	Vrtača-Brda	Gravitacioni sistem	-Umoljani I 40 m ³ -Umoljani II 30 m ³	Qsr (l/s):-
26.	Mala vrela-Rakitnica-Šabići	Gravitacioni sistem	-Rakitnica 40 m ³	Qsr (l/s): 5
27.	Šabići-Lukavac-Brda-Milišići	Pumpna stanica	-Jezera 20 m ³ -Lukavac 40 m ³	Qsr (l/s):-
28.	Kalaštak - Ozimine	Pumpna stanica	-Ozimine I (PS) 20 m ³ -Ozimine II 30 m ³	Qsr (l/s):-
29.	Crni potok – Sinanovići - Pervizi	Gravitacioni sistem	Sinanovići 40 m ³ -Vrela 30 m ³	Qsr (l/s): 2,6

Izvor: JKP Trnovo, Trnovo

Slika 23. Izgradnja regionalnog vodovoda Velika Vrela - Hojta – Babin Do
Izvor: Općina Trnovo

Paralelno sa izgradnjom vodovodnih sistema u naseljenim mjestima se pristupilo izgradnji javnih česama i to: Hamzići, Karovići, Govedovići, Delijaš, Slavljevići, Pomenovići, Bašci I i II, Jelačići, Pendičići, Gračanica, Godinja, Trebečaj, Brutusi, Trnovo, Kijevo, Dujmovići, Ostojići, Dejčići, Presjenica, Sinanovići, Pervizi, Bobovica, Umoljani, Elezovići, Milišići, Durakovići i Kramari.

Slika 24. Hair česme na području Općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

Upravljanje i održavanje vodovoda je povjereno KJKP „Vodovod i Kanalizacija“ iz Sarajeva za vodovodni sistem Hrasnica – Bjelašnica, lokalni seoski vodovodi JKP “Trnovo“ iz Trnova i vodovod u Trnovu vodovodu iz Lukavice. Gradski sistem vodosnadbjevanja Sarajeva obezbjeđuje oko 80% potrebnih količina vode sa izvorišta Bačevo.

Angažovanjem stručnih, naučnih i političkih faktora sa područja Kantona Sarajevo pristupilo se analizi i definisanju startegije zadovoljenja potreba za vodom Sarajeva. Na osnovu provedenih analiza o postojećem stanju i na osnovu preliminarnih prognoza o planskim potrebama za vodom došlo se do zaključka da su: Prijeratne potrebe za vodom gradskog područja koje su iznosile oko 1,6 m³/sec. moguće obezbjediti u postojećem izvorištu, što znači i iscrpljivanje postojećih kapaciteta izvorišta pitke vode.

Grube procjene govore da će potrebe za vodom područja grada Sarajeva do 2040. godine biti oko 7 m³/sec. pitke vode. Ako se imaju u vidu kapaciteti postojećeg vodovoda vrlo jasno se naglašava potreba za pronalaženjem novih vodnih resursa.

Gore navedeni zaključci upućuju na formiranje akumulacija, a kao najinteresantniji vodotoci određeni su Bijela i Crna rijeka . Prvobitno se Bijela rijeka sa svojim položajem, mogućim kapacitetima, prognoziranom kvalitetom vode, te načinom transporta vode do potrošača nametnula kao prioritelnija.

Zbog unutrašnje političke organizacije Bosne i Hercegovine po entitetima, prvenstveno zbog položaja pregradnog profila akumulacija Bijela rijeka stavljena je u drugi plan, a akumulacija Crna rijeka kao višenamjenski vodoprivredni sistem u sadašnjem trenutku se pokazuje kao povoljnija. Planirane akumulacije u mnogome će uticati na strategiju razvoja općine Trnovo.

Da bi se ovaj projekat realizovao, tj. izradila izvedbena dokumentacija i dodatne studije kao i radovi, potrebno je još najmanje 5 godina. Ova akumulacija bi imala površinu od 224 ha. Turbine koje će se koristiti za proizvodnju električne energije bi prosječno davale oko 11.35x10⁶ kwh godišnje. Ovom akumulacijom bi se djelimično potopila vikendaška naselja (oko 25 vikendica), dio saobraćajnice Sarajevo – Goražde i dio zemljišta koji se može koristiti za poljoprivrednu proizvodnju, mjesni objekti elektro, vodovoda, PTT-a i jedno groblje.

Za potrebe snadbjevanja Sportsko rekreacionog područja Igman i Bjelašnica izgrađena je prva faza regionalnog vodovoda Velika Vrela - Hojta – Babin Do. U prvoj fazi izvršeno je kaptiranje izvora na Velikim Vrelima, izgrađena pumpna stanica Velika Vrela, potisni cjevovod Velika Vrela - Velika Kosa. Izgrađena vodna komora Velika Kosa, gravitacioni cjevovod Velika Kosa – Pandurica, izgrađena vodna komora Pandurica, gravitacioni cjevovod Pandurica – Zminjac. Izgrađen rezervoar Babin Do, gravitacioni cjevovod

Rezervoar - akumulacija I. U narednom periodu će se nastaviti izgradnja cjevovoda do poslovno sportskog centra na Babinom Dolu, izgradnja rezervoara na Javorovom Dolu, izgradnja gravitacionog cjevovoda Babin DO – Igman, izgradnja cjevovoda Javorov DO – Proskok, izgradnja rezervoara Proskok, izgradnja potisnog cjevovoda Pandurica – Šiljak, izgradnja rezervoara Šiljak, izgradnja gravitacionog cjevovoda Šiljak – akumulacija II, izgradnja vodovodnog sistema Pandurica – Tijesni Klanac – Prečko polje, izgradnja rezervoara Brda, izgradnja gravitacionog cjevovoda Brda – Trebečaj, i izgradnja vodovoda Presjenica.

3.1.1.8.6. Kanalizacija i otpadne vode

Zagađivači koji utiču na kvalitet voda u Općini se mogu podijeliti u dvije podgrupe: koncentrisani i rasuti ili disperzioni.

Koncentrisana zagađenja prvenstveno potiču od naselja raspoređenih po slivnim područjima rijeka ili kao proizvod privredne djelatnosti stanovništva. Otpadne vode se uglavnom mogu klasifikovati na otpadne vode stanovništva, otpadne vode od uzgoja stoke i otpadne vode industrije. U ovom momentu glavni zagađivači voda u Općini Trnovo su otpadne vode stanovništva (fekalije) i otpadne vode od uzgoja stoke. U kategoriju rasutih zagađivača se svrstavaju svi oni izvori zagađenja koji se emitiraju preko široke površine i na taj način negativno utiču na kvalitet površinskih voda. Pod prirodnim rasutim zagađenjem podrazumijeva se unos površinskog sloja zemljišta koje zajedno sa ostalim organskim materijama spiranjem dolazi do vodotoka. Druga vrsta rasutog zagađenja uglavnom potiče od mnoštva individualnih domaćinstava raspoređenom po slivnom području, otpadnih voda od uzgoja stoke, kao i od spiranja poljoprivrednih površina na kojima se primjenjuju vještačka đubriva. Na osnovu dosadašnjih analiza udio koncentrisanih i rasutih zagađivača je ujednačen.

Pored pobrojanih zagađivača bitno je pomenuti i zagađenja koja nastaju od izgrađenih saobraćajnica koja se pružaju uz navedene vodotoke. Uticaji se ogledaju kroz spiranje saobraćajnica usljed padavina i unosom ulja i masti u korita rijeka. Drugi uticaj se ogleda indirektno kroz povećanje inteziteta saobraćaja i unosa olova i sumpora. Treći mogući utjecaj se može javiti putem incidentnog zagađenja kroz saobraćajne nesreće vozila koja prevoze opasne materije. Ove posljedice, na kvalitet voda, mogu biti katastrofalne.

Izvršena je rekonstrukcija postrojenja za tretman otpadnih voda u Trnovu i isti je pušten u funkciju. Završeni su glavni projekti za postrojenja za tretman otpadnih voda u Pomenovićima, a u toku je izrada projekata za postrojenja u Tušilima i Dejčićima. Izvršena je sanacija postrojenja za tretman otpadnih voda u Trnovu. Izgrađeno je postrojenje za tretman otpadnih voda u Šabićima (kod mosta na Rakitnici).

Slika 25. Postrojenje za tretman otpadnih voda u Trnovu
Izvor: Općina Trnovo

U cilju zaštite i očuvanja životne sredine Općina Trnovo je uradila glavne projekte kanalizacionih sistema čija realizacija će biti fazna. U prvoj fazi realizacije tretirana su naselja koja su smještena uz vodotoke Crne rijeke, Željeznice, Rakitnice, Bijele rijeke i Tušiočkog potoka vodeći računa o povezivanju kolektora u jedan centralni, što je sa aspekta zaštite i ekonomske opravdanosti Općinu opredjelilo da pristupi izgradnji centralnih sistema kako slijedi:

1. Sinanovići – Pervizi – Podvornice
Izgrađen kolektor od Sinanovića do Perviza.
2. Zarije – Rakitnica – Šabići – Lukavac – Brda – Kramari
Izgrađeni kolektori od Zarija do Šabića i od Brda do Kramara
3. Dejčići – Šabanaci – Ledići – Bare – Dujmovići
Izgrađen kolektor od Šabanaca i Dejčića prema Omeniku i od Dujmovića do Broda.
4. Trebečaj – Gračanica – Pendičići – Kisjelice – Godinja – Turovi
Izgrađen kolektor Godinja, Turovi, Trebečaj i od Gračanice do Pendičića.
5. Delijaš – Pomenovići – Sjeverovići – Karovići
Izgrađen kolektor Delijaš-Pomenovići-Sjeverovići.

Pored toga izgrađeni su kanalizacioni sistemi koji nisu mogli biti priključeni na centralne: Ozimine, Ostojići, Durakvići, Hamzići, Milišići, Gaj, Boljanovići.

3.1.1.8.7. Odlaganje krutog otpada

Prikupljanje i odvoz otpadaka vrši se prema operativnom planu održavanja čistoće na području Općine Trnovo, koji svake godine utvrđuje komunalno preduzeće KJKP "Rad", najkasnije do kraja tekuće godine za narednu godinu po članu 9. Zakona o komunalnoj čistoći.

Na području Općine Trnovo usluge prikupljanja otpada koristi oko 700 domaćinstava, 34 poslovna objekta, veći broj vikendica, kao i privremenih poslovnih objekata u zimskom periodu.

Slika 26. Uređena kontejnerska mjesta na području općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

Prikupljanje i odvoz otpadaka na području Općine Trnovo vrši se u prvoj smjeni (7h – 14h) tokom cijele godine. Prema operativnom planu kontejneri 1.100 l (tkz. hajfiši) se prazne jedanput sedmično, dok se ostale posude većih zapremina prazne po potrebi, a to je u prosjeku jednom sedmično. PVC kante zapremine 100 l su postavljene na dva šehidska mezarja na Igmanu. Prikupljanje i odvoz kabastog otpada vrši se u toku organiziranih akcija dva puta godišnje, u proljeće i jesen. Radovi se vrše jednim specijalnim vozilom autosmećara nosivosti 7t, jednim podizačem i jednim rolo kiperom i jednim malim otvorenim

vozilom. Također po potrebi prikupljanje se vrši i vozilima grejfer kojim se odvozi kabasti otpad, građevinski otpad, zemlja ili čiste divlje deponije. Naime, građani bi trebali iznositi kabasti otpad samo u toku dvije organizirane akcije, ali to nije slučaj te građani često i mimo akcija iznose veće količine kabastog otpada. U tim situacijama potrebno je odvoziti kabasti otpad i mimo akcije što iziskuje dodatna sredstva.

Na području Općine Trnovo ručno čišćenje javnih površina se obavlja na području Bjelašnice i Igmana (na dijelu koji koriste izletnici uključujući i zelene površine), platou oko zgrade Općine Trnovo, te urbanim dijelovima naselja: Šabići, Dejčići, Delijaš i Trnovo. Pranje javnih površina se obavlja na području kod Općine Trnovo i na platou Bjelašnice ispred hotela «Maršal». Na području Općine Trnovo svakodnevno rade dva eko-redara koji najčešće patroliraju na platou Igmana i Bjelašnice radi velikog broja izletnika. Također, po pozivu građana na eko telefon broj 66 00 00 dolaze na lice mjesta, te interveniraju u skladu sa svojim ovlaštenjima. Ovo područje se karakteriše kao ekološki čista sredina, a što se ogleda u čistoći vode, zraka te očuvanju prirodnih svojstava zemljišta. U poljoprivredi ovog područja zastupljena je tradicionalna proizvodnja ekstenzivnog tipa, gdje je upotreba hemikalija u procesu proizvodnje zanemarljivo niska, tako da u zemljištu nema pesticida, niti teških metala. Takođe, ovaj prostor predstavlja jednu „izolovanu“, čistu sredinu bez prisustva unutrašnjih, a i spoljnih zagađivača.

Izvršena je sanacija deponije smeća Čitluci i ostalih divljih deponija koje su se nalazile na prostoru općine. Izvršen je odvoz radioaktivnog otpada iz vojnih objekata na Bjelašnici.

U saradnji sa KJKP Rad izgrađene su niše za kontejnere i izvršena nabavka hajfiša za naseljena mjesta općine Trnovo. Kontinuirano se vrši pošumljavanje goleti od strane Sarajevo šuma u cilju sprječavanja erozije tla.

3.1.1.8.8. Stanovanje i parkovske površine

U prethodnom periodu učinjen je ogroman napor na obnovi i izgradnji individualnih stambenih objekata te izgradnji objekata kolektivnog stanovanja. Oko 90 % stambenog fonda je obnovljeno, a izgrađeni su i objekti kolektivnog stanovanja u Trnovu i Pomenovićima sa ukupno 12 stanova.

Slika 27. Objekti kolektivnog stanovanja na području općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

3.1.2. Sektorska PESTEL i SWOT analiza

Analiza je rezultat sjednica komisije, na kojima se diskutovalo o svim ključnim faktorima koji utiču na očuvanje zdrave životne sredine i na razvoj infrastrukture, kako u urbanim, tako i u ruralnim područjima općine Trnovo.

PESTEL analiza

Zajednička ocjena članova komisije za izradu strategije je da na razvoj ovog sektora najveći pozitivan politički uticaj imaju spremnost lokalnih vlasti u provođenju politike u oblasti zaštite životne sredine i izgradnji infrastrukture, saradnja općinskog vijeća i izvršne vlasti sa lokalnom zajednicom. Među političkim faktorima koji ograničavajuće djeluju na očuvanje životne sredine i unapređenje infrastrukture na području općine Trnovo prepoznati su neusaglašenost politika viših nivoa vlasti, politička nestabilnost u zemlji, te nedovoljna saradnja svih nivoa vlasti. Izazov svakako predstavlja i ograničena nadležnost lokalne samouprave u donošenju odluka u oblasti okoliša i infrastrukture, te politička neodlučnost na svim nivoima vlasti u provođenju zakonskih propisa iz ove oblasti.

U okviru ekonomskih faktora od značaja za životnu sredinu i infrastrukturu kao pozitivni su ocijenjeni razvoj turističkog centra (zimski – ljetna ponuda), ruralni turizam (u zaleđu centra), stvaranje turističkog proizvoda (na regionalnom nivou) jer oni direktno povećavaju infrastrukturna, kao i ulaganja u ekologiju kako bi prostor turistički ostao atraktivan. Također mogućnost iskorištenja vodnih resursa djelovati će pozitivno i na zaštitu okoliša, kao i na infrastrukturu. S druge strane, kao ključni ograničavajući faktori za efikasniju zaštitu okoliša i razvoj infrastrukture su istaknuti, nedostatak izvornih prihoda općine i nizak stepen ekonomske aktivnosti na području općine.

Komisija je u okviru socijalnih faktora identificirala kao pozitivno utičuće na životnu sredinu i infrastrukturu stimulisanje povratka mladih, kao i zadovoljavajući nivo ekološke svijesti lokalnog stanovništva. Negativnim socijalnim faktorima, koji ograničavaju zaštitu okoliša i razvoj infrastrukture, ocijenjeni su nizak nivo ekološke svijesti turista, kao i nezadovoljavajući kvalitet života jer destimulativno djeluje na brigu stanovništva o okolišu i na povećano nekontrolisano iskorištavanje prirodnih resursa (naročito šumskih).

Tehničko-tehnološki faktori koji idu u prilog razvoju infrastrukture i očuvanju okoliša po ocjeni komisije su dobra pokrivenost elektro mrežom i tt mrežom, nepostojanje prljave industrije, kao i otvorene mogućnosti za izgradnju hidro i vjetro elektrana. Ocijenjena je da veliki problem u zaštiti okoliša čine neiskorištenje tehnologija za iskorištenje prirodnih potencijala, nepostojanje instrumenata za usvajanje novih znanja, te nizak nivo tehničko-tehnološkog razvoja.

U okviru ekoloških faktora komisija je prepoznala kao pogodnosti za zaštitu okoliša i razvoj infrastrukture to što nema velikih zagađivača okoliša, riješen je odvoz smeća i ekološki je čista sredina, kao i djelimičnu spremnost građana za učešće u akcijama zaštite životne sredine. Nasuprot tome, kao faktori koji direktno ugrožavaju životnu sredinu, a time i održivi razvoj, identificirani su neizgrađena kanalizaciona mreža, nedostatak postrojenja za prečišćavanje fekalnih voda, kao i zagađenost tla minama i NUS.

Komisija je među pravnim faktorima koji pozitivno utiču na očuvanje životne sredine i razvoja infrastrukture istakla činjenicu da su planskim dokumentima određeni lokaliteti stavljeni pod zaštitu, kao i da je izvršeno proglašenje i zaštita kulturno-historijskih spomenika od strane viših nivoa vlasti, te da postoji set okolinskih zakona u primjeni.

Međutim, pravni kontekst djeluje i ograničavajuće na unapređenje infrastrukture i zaštite okoliša, a komisija je uočila da je to u najvećoj mjeri posljedica sporosti u donošenju prostornih planova viših nivoa vlasti, te neusaglašenosti sektorske zakonske regulative.

SWOT analiza

SWOT analiza, kao ključni aparat za identifikaciju mogućih prednosti lokalne zajednice u odnosu na komparativne sisteme, utvrdila je osnovne pravce djelovanja i predstavlja rezultat diskusija i analiza o internim snagama i slabostima i eksternim prijetnjama i mogućnostima koje karakterišu razvoj infrastrukture i zaštitu okoliša na području općine Trnovo.

Snage:	Slabosti:
<ul style="list-style-type: none">• Spremnost lokalnih vlasti u provođenju politike u oblasti zaštite životne sredine i izgradnji infrastrukture• Saradnja općinskog vijeća tj zakonodavne vlasti sa lokalnom zajednicom• Zadovoljavajući nivo ekološke svijesti lokalnog stanovništva• Nema velikih zagađivača okoliša• Posjedovanje prirodnih resursa• Ekološki čista sredina• Usvojen LEAP – izvršiti ažuriranje• Ubrzana izgradnja komunalne infrastrukture (vodovod, kanalizacija...)	<ul style="list-style-type: none">• Nedostatak izvornih prihoda općine• Nizak stepen ekonomske aktivnosti• Nedovršenost postrojenja za prečišćavanje fekalnih voda• Nedovršena sekundarna kanalizaciona mreža• Nedovoljna iskorištenost prirodnih resursa• Nedostatak mjernih stanica za praćenje kvaliteta vode, vazduha i zemljišta• Nepostojanje MSP i preduzetnika koji se bave prikupljanjem i reciklažom krutog otpada
Mogućnosti:	Prijetnje:
<ul style="list-style-type: none">• Postojanje seta okolinskih zakona• Razvoj turističkog centra (zimski – ljetna ponuda)• Ruralni turizam (zaleđe turističkog centra)• Stvaranje turističkog proizvoda (regionalni nivo)• Iskorištenje vodnih resursa i resursa vjetra• Pokrivenost elektro mrežom• Pokrivenost tt mrežom• Povratak mladih• Riješen odvoz smeća• Povoljna kreditna sredstva i sredstva fonda za okoliš	<ul style="list-style-type: none">• Neusaglašenost politika viših nivoa vlasti• Politička nestabilnost u zemlji• Nedovoljna saradnja svih nivoa vlasti• Sporost u donošenju prostornih planova viših nivoa vlasti• Zagađenost tla minama i NUS• Nizak nivo ekološke svijesti turista

3.2. Ekonomski i ruralni razvoj

3.2.1. Trenutno stanje

3.2.1.1. Opšti podaci

Pokazatelji ekonomskog razvoja

Kao što je već istaknuto općina Trnovo prema indeksu razvijenosti spada u nedovoljno razvijene općine na području FBiH, što je posebno zabrinjavajuće zbog činjenice da ono pripada Kantonu Sarajevo čije općine u prosjeku imaju indeks razvijenosti za 34% veći od prosjeka za Federaciju BiH, dok je indeks razvijenosti Trnova za 32% manji od prosjeka za Federaciju BiH. To ukazuje na jako izraženu neuravnoteženost razvoja u okviru Kantona Sarajevo o čemu Vlada kantona u narednom periodu treba voditi računa i pravim odabirom mjera izbalansirati u maksimalnoj mogućoj mjeri te razlike među općinama. Općine na području FBiH nemaju širok krug ovlaštenja, već se odgovornost i većina ovlaštenja i finansijskih sredstava nalazi na nivou kantona, tako da je iznalaženje rješenja za ublažavanje negativnih efekata globalne ekonomske krize uslovljeno boljom saradnjom i podrškom od strane viših nivoa vlasti. Cilj ove strategije, između ostalog, je i da ukaže na pravce i konkretne projekte putem kojih se može najdirektnije poduprijeti razvoj općine Trnovo.

Međutim, analizu situacije na području Općine u velikoj mjeri, kako je to već istaknuto, otežavaju nedostatne i netačne informacije o broju stanovnika i demografskoj strukturi stanovništva, koje su posljedica demografske nestabilnosti prouzrokovane ratnim i poslijeratnim dešavanjima i neefikasnim statističkim sistemom.

Tabela 22. Poreski prihodi u FBiH u 2016. godini

Općina	Stanovništvo	Prihodi – u hiljadama KM	Prihodi/PC po glavi stanovnika u KM	Prihodi po glavi stanovnika u KM FBiH = 100
Trnovo	1.238	364	294	188,4
Kanton Sarajevo	417.498	119.946	287	183,9
FBiH	2.206.231	344.606	156	100,0

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Na osnovu raspoloživih statističkih podataka, općina Trnovo spada među općine sa prosječnim procijenjenim prihodima po glavi stanovnika, koji je u 2016. godini bio za 88 KM veći od prihoda po glavi stanovnika na području FBiH.

Tabela 23. Prihodi po glavi stanovnika u 2016. godini (KM)

Žepče	Trnovo	Kiseljak	Visoko	Breza	Olovo	Foča-Ustikolina	Kupres	Vareš	FBiH
81	294	114	128	154	111	62	88	118	156

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja „Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH u 2016. godini“

Prosječna plaća na području općine Trnovo je znatno niža od prosjeka prosječnih plaća u drugim općinama Kantona Sarajevo, a ispod je i prosječne neto plaće FBiH.¹⁰

Tabela 24. Prosječne neto plaće za 2016. godnu (uporedni pregled)

Općina	2016 (KM)	F BiH = 100 (2016)
Kiseljak	625	74,5
Breza	833	99,3
Ilijaš	638	76,0
Trnovo	814	97,00
Hadžići	832	99,2
Stari Grad	1.027	122,4
Centar	1.197	142,7
Visoko	593	70,7
Novo Sarajevo	1.115	132,9
Vogošća	763	90,9
Kanton Sarajevo	1.018	121,3
Federacija BiH	839	100,00

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja
"Socioekonomski pokazatelji po općinama u F BiH u 2016. godini",

Gore navedeni indikatori bi se sigurno povećali kada bi se obuhvatila i siva ekonomija u oblasti tržišta rada tj zaposleni u poljoprivredi, te u uslužnim djelatnostima (trgovina, ugostiteljstvo, građevina) radi značajan broj neprijavljenih radnika koji nisu prijavljeni u radni odnos nit kao stalni niti privremeni radnici.

U strukturi poslovnih subjekata na području općine Trnovo skoro dvostruko su zastupljeniji obrti nego pravna lica i jedinice u njihovom sastavu, a posmatrano po broju registrovanih poslovnih subjekata najprisutnije su djelatnosti poljoprivreda, lov i šumarstvo.

Tabela 25. Registrirani poslovni subjekti po djelatnostima, stanje 31.12.2016.

Oznaka	Djelatnost	Broj pravnih lica		Broj jedinica u sastavu pravnih lica		Broj obrta	
		Trnovo	KS	Trnovo	KS	Trnovo	KS
A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	3	114	1	17	71	537
B	Vađenje ruda i kamena	-	15	-	2	-	1
C	Prerađivačka industrija	-	1.032	1	237	-	1.583
D	Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	-	62	-	5	-	3
E	Snabdijevanje/opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	1	48	1	43	-	2
F	Građevinarstvo	2	768	-	57	2	424
G	Trgovina na veliko i malo; popravak motornih vozila, motocikla,	1	4.297	7	3.404	-	2.216

¹⁰ Izvor podataka: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama u F BiH u 2016. godini.

H	Prijevoz i skladištenje	1	428	-	226	8	1.365
I	Djelatnosti pružanja smještaja te priprema i usluživanje hrane (hotelijertvo i ugostiteljstvo)	3	484	9	569	8	1.604
J	Informacije i komunikacije	-	635	-	46	-	233
K	Finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	-	163	-	273	1	47
L	Poslovanje nekretninama,	-	638	-	50	-	43
M	Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	-	1.771	-	103	-	1.037
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1	580	1	206	4	215
O	Javna uprava i odbrana; obavezno socijalno obrazovanje	7	313	1	97	-	-
P	Obrazovanje	1	310	-	96	-	53
Q	Djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite	3	276	5	112	-	302
R	Umjetnost, zabava i rekreacija	8	1132	1	608	-	102
S	Ostale uslužne djelatnosti	17	3.562	8	536	1	1.022
T	Djelatnosti domaćinstva kao poslodavaca; djelatnosti domaćinstava koja proizvode različita dobra i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe	-	-	-	-	-	2
U	Djelatnosti vanteritorijalnih organizacija i organa	-	26	-	-	-	-
	Ukupno	48	16.654	35	6.687	95	10.791

Izvor: Federalni zavod za statistiku „Kanton Sarajevo u brojkama“ 2016.

3.2.1.2. Poljoprivreda

Poljoprivreda na području općine Trnovo pretrpjela je velike štete u periodu 1992-1995. Zbog okolnosti koje su se desile u proteklih 90-im godinama, sva imovina je bila napuštena, te uslijed toga je došlo do zapuštenosti velikih površina posjeda, ali se to postepeno normalizuje. U poslijeratnoj obnovi poljoprivrede pristupilo se revitalizaciji poljoprivrednih gazdinstava tako što je putem povoljnih kreditnih linija poljoprivrednicima omogućena nabavka muznih krava, ovaca i poljoprivrednih mašina. U poslijeratnom periodu programi podrške za pokretanje poljoprivredne proizvodnje koji su realizirani od strane nadležnih institucija vlasti, mogu se okarakterisati kao socijalni programi, jer je poljoprivrednicima – povratnicima na područje općine Trnovo, omogućena nabavka najneophodnijih sredstava za pokretanje poljoprivredne proizvodnje (1-2 grla krava i poljoprivredna mašina) a koja je imala za cilj da se osigura osnovna egzistencija povratnika.

Na području Općine ne postoje veliki privredni kapaciteti koji u osnovi svoje djelatnosti imaju poljoprivredu, već se istom uglavnom bave individualni poljoprivrednici a poljoprivredna proizvodnja svedena je na vlastite potrebe, dok se veoma male količine proizvode za tržište.

Progresivniji razvoj poljoprivredne proizvodnje nastaje kada određeni poljoprivredni proizvođači prerastaju u robne proizvođače i kada nadležne institucije daju podršku poljoprivrednicima koji su dostigli određeni nivo proizvodnje, tj. koji su prerasli u robne proizvođače. Na svim nivoima vlasti (Federalnoj, Kantonalnoj i Općinskoj) donešeni su Programi podsticajnih mjera za poljoprivredu. Na nivou Federalne vlasti donešen je zakon o podsticajima kojima je za dugoročni period riješeno pitanje podsticaja. Kanton je u formi Odluke definisao ovu materiju. Općina Trnovo je donijela pravilnik o nagrađivanju uspješnih poljoprivrednika iz oblasti stočarstva, ratarstva i uzgoja malina.

Bitan problem koji je kontinuirano prisutan u oblasti poljoprivrede je nepostojanje organizovanog otkupa viška poljoprivrednih proizvoda; mesa, mlijeka, povrtnih kultura i sl. U više navrata pokušavao se riješiti

navedeni problem na način da se da podrška subjektu koji bi bio nosilac navedenih aktivnosti, pa je s tim ciljem pružana podrška osnivanju i radu zemljoradničke zadruge. Općina je i finansijski pružala podršku navedenom subjektu s ciljem implementacije projekta otkupa mlijeka. Međutim, iz određenih i subjektivnih i objektivnih razloga navedeni subjekat nije uspio opstati a samim tim niti implementirati navedeni projekat.

Upisom u Registar poljoprivrednih gospodarstava/gazdinstava evidentiraju se ljudski potencijali, zemljište i životinje. Upis u registre je dobrovoljan, uz napomenu da samo registrirani imaju pravo podnositi zahtjeve za novčane poticaje i druge oblike potpore u poljoprivredi.

Tabela 26. Podaci o stanju poljoprivrednih potencijala kraj 2017.g.¹¹

R.b.	Pokazatelji	Jedinica mjere	Količina
1.	Nadmorska visina općine	m	od 600 do 2.087
2.	Ukupna površina općine	km ²	338,4
3.	Ukupne poljoprivredne površine	ha	12.373
4.	Ukupan broj stanovnika	lica	1.238
7.	Prosječan broj članova domaćinstva	lica	3
8.	Prosječna zemljišna veličina posjeda	ha	0,12
9.	Ukupan broj goveda	grla	236
10.	Ukupan broj ovaca	grla	8.896
11.	Ukupan broj pčelinjih društava	Pčelinja društ.	276
12.	Ukupan broj peradi	grla	115.000
12.	Broj farmi sa govedima (3 I više grla)	Farmi	41
13.	Broj farmi sa ovacama (80 I više grla)	Farmi	34
14.	Prosječan broj goveda po farmi	Grla	3,9
15.	Prosječan broj ovaca po farmi	Grla	245,4
16.	Prosječan prinos žitarica	Tona /ha	2,05
17.	Prosječan prinos krompira	Tona/ha	9

Izvor: Služba za privredu, finansije i lokalni ekonomski razvoj

Uvođenjem registracije poljoprivrednih gospodarstava/gazdinstava počinje reforma poljoprivredne politike kojom će se postići temeljite promjene u odnosu na prijašnji sustav potpora u poljoprivredi. To će biti urađeno kako bi dobili što kvalitetniju bazu podataka, izbjegli svaki vid improvizacije, i u idućem razdoblju mogli što kvalitetnije planirati smjernice razvoja poljoprivredne proizvodnje. Registracijom se stavlja naglasak na konkretniju proizvodnju, primjereniji životni standard poljoprivrednika i očuvanje seoskog prostora. Sustav registracije i održavanja podataka je usklađen na čitavom teritoriju BiH i mora zadovoljiti zahtjeve Europske Unije. U registrima će se voditi isti podaci. Time će biti osigurano kvalitetno praćenje, nadzor i izvještavanje za državnu razinu.

Na području Kantona Sarajevo postoje značajni kapaciteti prehrambene industrije koji koriste poljoprivredne sirovine kakve se mogu proizvoditi na području općine Trnovo. Osim toga Sarajevo je najveći potrošač i najjače tržište poljoprivrednih proizvoda, a blizina općine Trnovo ostavlja mogućnost lakšeg plasmana poljoprivrednih proizvoda na njegovom tržištu, a time i veću konkurentnost proizvoda u odnosu na one iz udaljenijih područja BiH i iz regiona.

U okviru kantonalnih i lokalnih razvojnih dokumenata, usvojenih u posljednjih nekoliko godina, razvoj poljoprivrede komplementarno sa turizmom prepoznat je kao prioritet u cilju postizanja održivog razvoja kako Kantona tako i općine Trnovo, čemu će svakako značajno doprinijeti i ova strategija.

¹¹ Podaci predstavljaju procjenu stanja.

Struktura poljoprivrednih površina

Poljoprivredno zemljište, posebno obradivo poljoprivredno zemljište u poslijeratnom periodu se koristi simbolično, tako da od ukupne površine oranica od 1.209,0 ha, samo su na oko 120 ha zastupljeni usjevi povrtnog bilja i žitarica.

Tabela 27. Oranice, bašte i vrtovi u 2016. godini

Općina	Oranice, bašte i vrtovi					
	Ukupno obradivo u ha	Obradeno u ha	Ostalo na oranicama u ha	Ugari u ha	Neobrađene oranice i bašte u ha	% neobrađenog zemljišta
1	2	3	4	5	6	7
Trnovo	1.209	689	0	-	520	43
FBiH	401.555	187.350	2.834	10.062	201.309	50,1

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Tabela 28. Poljoprivredna površina po kategorijama korištenja u 2016. godini

Administrativna jedinica	Ukupno u ha	Obradiva površina u ha					Pašnjaci u ha	Ribnjaci u ha	Trstici i bare u ha
		Svega	Oranice i bašte	Voćnjaci	Vinogradi	Livade			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Trnovo	12.373	5.525	1.209	78	0	4.637	6.848	0	0
FBiH	1.148.979	715.156	401.555	41.719	2.840	262.253	431.817	4	2.002

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Ostalo obradivo poljoprivredno zemljište koristi se za košnju prirodnog travnjaka, te za ispašu sitne i krupne stoke.

Način korištenja ovih površina je ekstenzivan. Ovakav vid zastupljene poljoprivrede ima za rezultat relativno nizak prinos zastupljenih kultura. Međutim, u poljoprivrednoj proizvodnji ekstenzivnog tipa, u kojoj se tradicionalno ne koriste hemijska sredstva niti mineralna đubriva, ima i svoje pozitivne strane koje se manifestuju u očuvanju prirodnih svojstava zemljišta. Ovo je jedan bitan faktor jer zemljište sa ovakvim svojstvima predstavlja osnovu za organsku poljoprivrednu proizvodnju. Ovakav vid poljoprivredne proizvodnje treba da predstavlja perspektivu poljoprivrede Općine, jer intenzivnom poljoprivredom konvencionalnog karaktera u agro-ekološkim uvjetima područja općine Trnovo nije moguće bilo kojim agrotehničkim mjerama ostvariti prinose koji će u komercijalnom smislu biti konkurentni.

Nedostaci proizvodnog područja odnose se uglavnom na usitnjenost posjeda, nedostatak tradicije za tržišnom proizvodnjom, nepovoljnom starosnom strukturom stanovništva i sl.

Tabela 29. Pregled površina zemljišta po kulturi korištenja

R.b.	Struktura korištenja zemljišta	Državno vlasništvo ha	Privatno vlasništvo ha	UKUPNO ha
1.	Oranice	43	1.166	1.209
2.	Šumsko tlo	17.368	1.023	18.391
3.	Voćnjaci	3	75	78
4.	Livade	417	3.820	4.237
5.	Pašnjaci	5.788	1.060	6.848
6.	Neploidno tlo	487	12	499
	Ukupno	24.106	7.156	31.262

Izvor: Služba za geodetske, imovinsko – pravne poslove, katastar nekretnina

Izneseni podaci ne ukazuju da oranične površine nisu osnov za proizvodnju prihvatljivih količina biljnih vrsta koje se mogu ponuditi tržištu, jer je bitno da su potpuno nezagađene što je podloga za proizvodnju bez upotrebe kemikalija, sa plasmanom u „organskoj-eko“ proizvodnji.

Bez valjane agropedološke analize i stvaranja baze podataka putem agropedoloških karata nemože se planirati ozbiljnija proizvodnja. Pokazatelji za livade i pašnjake ukazuju na dobru osnovu (uz odgovarajuće-savremene objekte) da poljoprivrednu djelatnost treba usmjeriti (pored ostalog) ka stočarstvu kao dominantnoj proizvodnji što na području općine Trnovo ima uspješnu tradiciju.

Površine pod «šumama» i nadalje ograničavaju realizaciju dobrih planova. Naime, znatne površine vode se kao šumsko zemljište mada na istima odavno nema šume, a to bi iziskivalo i određenu reviziju. Na ovaj način se lokalnoj zajednici ne ostavlja mogućnost kvalitetnog planiranja i dugoročnije realizacije za obimniju i kvalitetniju proizvodnju

Za intezivniju i obimniju djelatnost u poljoprivrednoj proizvodnji trenutna starosna struktura domaćinstava je nepovoljna. Izvjesna poboljšanja koja su najavljivana kroz sadržinu federalnih propisa koja su u toj oblasti stimulativnim mjerama možda mogla potaknuti povratak na selo i nadalje su simbolična, više deklarativna. Bez izdašne materijalne podrške, obimnijih promjena u fiskalnoj, poreskoj, socijalnoj sferi, nema bržeg i obuhvatnijeg povratka na sela, u protivnom u narednom periodu može se očekivati pad proizvodnje, a ovu konstataciju treba shvatiti ozbiljno kod planiranja.

Specifičnosti makroklimata ograničavaju mogućnost izbora vremena sjetve što u uslovima intenzivnije proizvodnje predstavlja smetnju, te nema prinosa ranih usjeva i voća.

Opremljenost i osposobljenost za poljoprivrednu proizvodnju

Opremljenost mehanizacijom – traktorima, priključcima i drugim radnim mašinama, od kojih su najzastupljeniji motokultivatori sa priključcima, još uvijek nije zadovoljavajuća, iako su u posljednjih desetak godina izvršena znatna ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju, a iz godine u godinu broj traktora i priključnih mašina se povećava.

Tabela 30. Pregled poljoprivredne mehanizacije, po vrstama na području Općine Trnovo

Godine	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Broj poljoprivrednih mašina	145	191	191	200	204	205

Izvor: Služba za privredu, finansije i lokalni ekonomski razvoj

Snabdjevenost raznim poljoprivrednim uređajima i opremom na gazdinstvima (aparati za mužu, laktofrizi i druga oprema) također nije zadovoljavajuća.

Kako bi se tehnološki unaprijedila gazdinstva potrebna su znatno veća i sopstvena ulaganja i podrška šire zajednice u modernizaciji poljoprivredne mehanizacije i opreme.

Savremena poljoprivredna proizvodnja traži proizvođače koji poznaju i primjenjuju nove i moderne tehnologije, pa otuda stručno obrazovanje poljoprivrednih proizvođača daleko zaostaje za stvarnim potrebama poljoprivrede na području općine Trnovo.

3.2.1.2.1. Ratarstvo i povrtlarstvo

Najviše poljoprivrednog zemljišta se u ratarstvu i povrtlarstvu koristi za uzgoj glavnih usjeva, kao što su krompir, travnate djetelinske smjese, djetelina i crni luk.

Tabela 31. Zasijana površina odabranih usjeva u 2015/2016 godini

Administrativna jedinica	Zasijana površina u ha							
	Pšenica	Raž	Ječam	Zob	Kukuruz	Krompir	Luk crni	Grah
Trnovo	5	1	15	3	-	50	15	-
KS	159	74	188	103	211	1.084	267	34

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički bilten „Biljna proizvodnja Federacije BiH 2016“

Tabela 32. Zasijana površina odabranih usjeva u 2015/2016 godini

Administrativna jedinica	Zasijana površina u ha							
	Kupus i kelj	Paradajz	Paprika, zelena	Djetelina	Lucerka	Kukuruz zeleni	Stočna repa	Trav.djet smjese
Trnovo	-	-	-	30	10	-	9	400
KS	199	105	61	216	246	342	170	756

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički bilten „Biljna proizvodnja Federacije BiH 2016“

Klasična proizvodnja povrća kojoj se sve više priključuju i zatvoreni proizvodni objekti – plastenici, zauzima područja uz vodne tokove te ravince općine Trnovo.

Kao što je vidljivo po statističkim podacima u naredne tri tabele, poljoprivrednici na području općine Trnovo ostvaruju slabije prinose po hektaru od kantonalnog prosjeka u proizvodnji kako travnatih djetelinskih smjese, krompira i djeteline, tako i ostalih kultura koje uzgajaju (crni luk, stočna repa, ječam...).

Tabela 33. Prinos odabranih usjeva u 2016. godini

Administrativna jedinica	Prinos u tonama									
	Pšenica		Raž		Ječam		Zob		Kukuruz-zrno	
	ukupan	po ha	ukupan	po ha	ukupan	po ha	ukupan	po ha	ukupan	po ha
Trnovo	10	2,0	2	2,2	20	2,0	2	2,0	-	-
KS	461	3,5	258	4,1	486	2,9	248	2,9	948	4,5

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički bilten „Biljna proizvodnja Federacije BiH 2016“

Tabela 34. Prinos odabranih usjeva u 2016. godini

Administrativna jedinica	Prinos u tonama									
	Krompir		Grah		Luk crni		Kupus i kelj		Paradajz	
	ukupan	po ha	ukupan	po ha	ukupan	po ha	ukupan	po ha	ukupan	po ha
Trnovo	450	9,0	36	2,0	75	5,0	-	-	-	-
KS	9.162	8,6	475	2,6	2.070	7,8	2.499	12,6	715	6,9

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički bilten „Biljna proizvodnja Federacije BiH 2016“

Tabela 35. Prinos odabranih usjeva u 2016. godini

Administrativna jedinica	Prinos u tonama									
	Djetelina		Lucerka		Kukuruz zeleni		Stočna repa		Trav.djet.smjese	
	ukupan	po ha	ukupan	po ha	ukupan	po ha	ukupan	po ha	ukupan	po ha
Trnovo	150	5,0	70	7,0	-	-	72	8,0	1.600	4,0
KS	922	4,3	177	4,8	9.567	28	2.595	15,7	2.819	4,0

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički bilten „Biljna proizvodnja Federacije BiH 2016“

Zemljišne površine koje su bliže vodotocima uz manje zahvate pružaju uslove za gajenje vrsta koje na ovom području daju zadovoljavajuće prinose i dobru cijenu na tržištu.

Ostale biljne, povrtlarske i ratarske vrste koje su sijane a nisu navedene, po obimu uzgajanja nemaju ekonomski značaj osim zadovoljenja vlastitih potreba pojedinih domaćinstava, nema proizvodnje za tržište.

S obzirom na značajne zemljišne potencijale, orijentacija i interes poljoprivrednika za ratarskim proizvodima nije zadovoljavajuća. Žitarice u strukturi proizvodnje zauzimaju manje sjetvene površine. Prinosi (2 t/ha) u konvencionalnoj proizvodnji nisu ekonomski prihvatljivi.

Problemi u proizvodnji žitarica manifestuju se u nedostatku motiva za većim sjetvenim površinama, nedostatku mehanizacije (za obradu zemljišta). Manje sjetvene površine po domaćinstvu i izraženi nagibi

zemljišta, a posebno nedostatak organizatora proizvodnje ograničavajući su faktori za sjemensku proizvodnju, posebno raži, koja bi po agroekološkim uslovima odgovarala području Trnova. Stanje u oblasti krmnog bilja sa stanovišta proizvodnje i korištenja prirodnih livada i pašnjaka, jednogodišnjih i višegodišnjih krmnih kultura, zaista je poražavajuće.

Produktivnost po jedinici površine (ha) livada i pašnjaka je na najnižem mogućem nivou. U sjetvenoj strukturi nedostaju leguminozne krmne kulture (grašak i grahorica), kao i neke jednogodišnje kulture (stočni kelj, stočna repa, itd.)

Problemi u proizvodnji krmnog bilja nisu vezani za agroekološke uslove (izuzev proizvodnje merkantilnog i silaznog kukuruza). Oni su skoro u cjelosti vezani za nedostatak znanja u: revitalizaciji prirodnih livada i pašnjaka, u proizvodnji većine krmnih kultura, a posebno u spremanju i korištenju.

Podaci o obavljenoj proljetnoj sjetvi ratarskih kultura za područje općine za 2017. godinu:

- Ječam je sijan na 10 ha sa mogućim prinosom do 1,8 t./ha što za cijelu opštinu iznosi 18 t. Sve proizvedene količine na tržištu se prodaju.
- Zob zasijana na površini od 1,5 ha nema odgovarajući tretman u ishrani domaćih životinja što je neopravdano.
- Heljda je žitarica koja je ove godine u odnosu na proteklu zasijana u približnom omjeru. Skromnih je prinosa po količini na ovome području, ali se krajnji finansijski efekti kompenziraju visokom cijenom brašna. Mogući prinos je oko 800 kg/ha. Zasijano je 3 ha. Mogući ukupan prinos je oko 2,4 t.

Također ratarsku proizvodnju treba usmjeriti na proširenje proizvodnje pod heljdom, tritcaleom i dominirajućim žitaricama.

Kada je u pitanju proizvodnja stočne hrane treba povećati površine pod lucerkom, djetelinom, travno leguminoznim smješama kao i silaznog kukuruza. Organiziranje intenzivne ratarske proizvodnje je moguće na oraničnim područjima uz rijeke (Željeznica,).

Podaci o obavljenoj proljetnoj sjetvi povrtlarskih kultura za područje općine za 2017. godinu:

- Krompir je zasijan je na površini od 45 ha sa mogućim prinosom od 10 t./ha što bi za cijelu opštinu iznosilo 450 t. Problematičan bi mogao biti plasman na tržištu, jer isto prihvata niske cijene ne pitajući za kvalitet.
- Luk je sijan na površini od 13 ha sa očekivanim prinosom oko 8 t./ha što za područje općine iznosi 104 t. Plasman nije upitan na tržištu
- Mrkva je sijana na površini od 8 ha sa prinosom od 8 t./ha,. Sije se na relativno maloj površini, manjoj nego luk, a cijena je dvostruko veća.
- Grah kao tradicionalna biljna vrsta zastupljena u ishrani cjelokupnog stanovništva posađen je na 18 ha što je malo sobzirom na važnost u ishrani i visoku cijenu na tržištu, ali znatno više nego prošle godine. Očekivani prinos po hektaru je 1.000 kg., ukupno 18 t.

Slika 28. Poljoprivredni uzgoj na području općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

Stanje u proizvodnji povrća sa stanovišta prinosa i zastupljenosti je neadekvatno. U konvencionalnoj proizvodnji ovako niski prinosi bili bi apsolutno ekonomski neopravdani. U velikom broju povrtnih kultura ostvaruju se nerazumljivo niski prinosi, kao što je slučaj kod krompira kao dominantne povrtno-kulturne kulture.

Problemi u proizvodnji povrća sigurno su vezani sa nedostatkom organizatora odnosno nedostatkom organizatora otkupa i mogu se generalizirati i sa drugim proizvodnjama.

Proizvodnja zdrave hrane

Organskom proizvodnjom žitarica, ljekovitog bilja i povrća se na području općine Trnovo još uvijek niko ne bavi na komercijalnoj osnovi, mada Općina Trnovo ima odlične preduvjete za nju, poput područja izuzetno čistog zraka, nezagađenog obradivog zemljišta, iskonskih pašnjaka i bistre vode. Raspoloživo poljoprivredno zemljište izuzev pojasa uz saobraćajnice je ekološki očuvano i zadovoljava standarde za organsku proizvodnju.

Ljekovito i aromatično bilje

Stanje u oblasti ljekovitog bilja sa aspekta racionalne eksploatacije, plantažnog uzgoja i prerade, neopravdano je zapostavljeno. Imajući u vidu ekološki čisto područje Općine Trnovo, kvalitet zastupljenih ljekovitih biljnih vrsta je iznad prosjeka bližeg i šireg okruženja. Ovaj izrazito bogat i prirodni resurs ne koristi se adekvatno zbog nedostatka organizovanog otkupa od strane fizičkih ili pravnih lica na nivou Općine Trnovo ili drugih subjekata za otkup ljekovitog bilja.

Ovaj izrazito bogat i prirodni resurs ne koristi se adekvatno zbog nedostatka organiziranog otkupa od strane fizičkih ili pravnih lica na nivou Općine Trnovo ili drugih ustaljenih partnera za otkup ljekovitog bilja.

Intenzivni uzgoj ljekovitog bilja još uvijek nije zaživio na području općine Trnovo.

Veoma interesantna mogućnost na području općine Trnovo je i eksploatacija ljekovitog i aromatičnog bilja klasičnom eksploatacijom, koje se još uvijek uglavnom sakuplja kao samoniklo, pa se tako uvećava prihod seoskih porodica.

3.2.1.2.3. Voćarstvo

Što se tiče voća najviše je u uzgoju na području općine zastupljena jabuka, te kruška i šljiva.

Klimatske prilike ograničavaju gajenje voća na uski pojas nižih terena i doline rijeke Željeznice. Ovu proizvodnju u cjelini karakterišu niski prinosi, klasični uzgojni oblici sa dominacijom koštičavog i jabučastog voća sa starim zasadima uglavnom u okviru okućnica, prevaziđenog sortimenta i šarenilom vrsta i sorti kao i niskog nivoa agro i pomotehnike. Problemi u voćarskoj proizvodnji isključivo su vezani za nedostatak znanja i vrlo mali ili nikakav angažman stručne službe u prijedlogu i provedbi agrotehničkih

mjera. Postoji i potencijal za sadnju i uzgoj sitnog voća (malina, kupina, borovnica) prije svega zbog kasnog cvjetanja i izbjegavanja ranog proljetnog mraza.

Tabela br 30: Prinos odabranog voća u 2016. godini

Administrativna jedinica	Prinos									
	Jabuke		Kruške		Šljive		Breskve		Orasi	
	ukupan tona	kg/stablo	ukupan tona	kg/stablo	ukupan tona	kg/stablo	ukupan tona	kg/stablo	ukupan tona	kg/stablo
Trnovo	15	8,0	11	6,0	13	5,0	-	-	0,9	3,5
KS	2.288	9,7	1.685	8,9	1.549	5,1	15	4,4	67	2,7

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički bilten „Biljna proizvodnja Federacije BiH 2016“

Tabela br 31: Prinos odabranog voća u 2016. godini

Administrativna jedinica	Prinos							
	Trešnje		Višnje		Kajsije		Grožđe	
	ukupan tona	kg/stablo	ukupan tona	kg/stablo	ukupan tona	kg/stablo	ukupan tona	kg/čokot
Trnovo	1	3,0	1	2,0	-	-	-	-
KS	279	9,2	285	7,1	8	2,7	5	8,0

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički bilten „Biljna proizvodnja Federacije BiH 2016“

U 2016. godini sve vrste voća u uzgoju na području općine Trnovo dale su prinos po hektaru niži od kantonalnog prosjeka. Količinski, najviše je u 2016. godini proizvedeno jabuke, a potom krušaka i šljiva.

Slika 29. Uzgoj malina
Izvor: Općina Trnovo

3.2.1.2.4. Stočarstvo

Veliko učešće livada i pašnjaka u ukupnim poljoprivrednim površinama predstavlja dobru osnovu za razvoj stočarske proizvodnje. U brdsko planinskim područjima općine, na visoravnima i brdskim područjima, stočarstvo je praktično jedini ekonomski isplativ način korištenja zemljišta i važan uslov za demografsku pokrivenost prostora.

U poslijeratnom periodu stočarska proizvodnja je doživjela rast, poboljšanje pasminskog sastava i povećanje proizvodnje po grlu, ali ipak se može reći da je sadašnji proizvodni potencijal u ovoj grani nizak i ima prostora za daleko snažniji razvoj.

Tabela br. 32: Stanje stočnog fonda na području Općine Trnovo (2018.)

MZ	Goveda	Ovce	Koze	Pčelinja društva	Perad – Brojeleri - Nosilice	Konji
Dejčiči	43	1.993	10	135	25.123	3
Šabići	57	5.100	13	-	92.051	-
Trnovo	35	591	-	40	80	1
Delijaš	4	174	15	90	-	-
Ukupno	139	7.858	38	265	117.254	4

Izvor: Služba za privredu, finansije i lokalni ekonomski razvoj (RPG)

Za razliku od biljne proizvodnje disperzija po vrstama u stočarstvu je mala - skromna. Dominiraju dvije vrste goveda i ovce.

Iz tabele uočljivo je da se dohodak u domaćinstvima ostvaruje u segmentu ovčarstva i govedarstva, kontinuirano u toku godine.

Konji i koze po brojnosti, u odnosu na prostor Općine Trnovo, uzgajaju se u statistički zanemarljivom kvantitetu.

Stanje u peradarstvu je zadovoljavajuće, u funkciji su četiri objekta za držanje tovnih pilića, 10.000 do 11.000 jedinki, u jednom turnusu.

Ove konstatacije zahtjevaju kratku napomenu da su tradicija i predrasude često prepreka u smislu stvaranja dohotka u domaćinstvima. U prilog ovome ide i tvrdnja da ako se nemože ili ne želi proizvoditi za šire tržište, sigurno je da se za potrebe vlastitog domaćinstva, barem kada je u pitanju meso peradi mogu proizvesti količine potrebne za godinu dana, bez ikakvih kapitalnih ulaganja.

Po strukturi dohotka, iz poljoprivrede, stanovništvo iz stočarstva ostvaruje približno 65% dohotka. Moguće da ovaj podatak ukazuje u kojem pravcu treba usmjeriti planove i sredstva ne zanemarujući biljnu proizvodnju jer su komplementarne i u cijelosti zavisne jedna od druge.

Problemi koji prate stočarsku proizvodnju su: nizak stepen finalizacije proizvoda, nizak nivo primjene standarda kvaliteta, nedovoljan nivo opremljenosti objekata u proizvodnji, preradi i čuvanju poljoprivrednih proizvoda, nedostatak infrastrukture za sakupljanje i otkup proizvoda.

Govedarstvo

Govedarstvo se smatra pokretačem razvoja ukupne poljoprivrede, a ujedno je i važan uslov intenzifikacije ratarske proizvodnje na području općine Trnovo. Proizvodnja mlijeka je strateška aktivnost i osnova reprodukcije u govedarstvu. Velika usitnjenost proizvodnje i privlačnost izravne prodaje na zelenim pijacama u mnogome otežavaju bolje rezultate na ovom planu. Proizvedeno mlijeko se uglavnom troši u domaćinstvima.

Na području općine evidentirano je 139 goveda, pretežno u tipu Simentalca-ukršteni, što u odnosu na intenzivniju proizvodnju predstavlja smetnju. Bilo bi stručno opravdano prići unifikaciji pasminskog sastava. Objekti u kojima se životinje drže su neuslovni i ne pružaju mogućnost za veću produkciju mlijeka

što bi se poboljšanjem pasminskog sastava moglo očekivati. Praktično, prije izgradnje odgovarajućih objekata ili rekonstrukcije postojećih ne treba nabavljati visoko produktivne jedinke.

U slijedu konstatovanog neodvojiva komponenta su krmiva. Postojeća nisu primjerena, jer biljne vrste sa malim prinosima i slabog kvaliteta ne dovode do željene produkcije mlijeka, a pogotovu ne do parametara koji su osnov za određivanje cijene istoga. Procenat mliječne masti u mlijeku nije više primaran kod plaćanja u otkupu, te korištenja poticajnih sredstava. Neminovno je uvođenje silažne nutritivne mase i bjelančevinske komponente.

Odlaganje animalnog otpada iz staja je kod većine poljoprivrednika u cijelosti neodgovarajuće, stanovništvo je izloženo pojavi i širenju zaraznih bolesti, a izuzetno vrijedni sastojci mineralnih i organskih tvari se gube. Nizak kvalitet krmiva uz prethodne konstatacije rezultat je manje produkcije mlijeka.

Ako se poljoprivrednici zadovoljavaju ovakvim stanjem, nije izgledna intenzivnija proizvodnja, ne za tržište. Sadašnja brojnost krava je nedovoljna.

U slijedu iznesenog pred Općinu Trnovo postavlja se imperativ finansijske potpore projektu proizvodnje i otkupa - preuzimanja mlijeka iz poljoprivrednih gazdinstava.

Ovčarstvo

Zbog svoje integrisanosti u domaći proizvodni prostor, ovčarstvo se pokazalo rezistentnim i relativno se brzo obnavlja. Ovčarstvo je zadržalo tradicionalan način proizvodnje, nedozvoljavajući skoro nikakve tehnološke promjene. Uočljiva je disproporcija između sadašnjeg broja ovaca (7.858) i zemljišnih površina pod livadama i pašnjacima (4.958 ha livada i 8.544 ha pašnjaka), obzirom da navedene površine uz druge nutritivne komponente pružaju mogućnosti za držanje oko 20.000 ovaca.

Slika 30. Ovčarstvo na području općine Trnovo

Izvor: Općina Trnovo

Prostor Općine Trnovo pruža mogućnosti za intenzivno ovčarstvo, bez nomađenja. Nomađenje, kao ukorjenjeni način proizvodnje treba napustiti, prije svega jer je krajnje neizvjestan i zbog zaštite okoliša zabranjen obavezujućim federalnim i drugim aktima. Konačno, bez gradnje odgovarajućih ovčarnika (investicije nisu nepremostive), promjene pasminskog sastava ili oplemenjivanja postojeće pramenke nema povećanja proizvodnje.

Pasminski sastav je nepovoljan. Tradicionalna pramenka, malobrojnog potomstva sa 1,2 jagnjeta, godišnje i produkcijom mlijeka oko 100 litara u laktaciji nije osnov za savremenu - ekonomski racionalnu proizvodnju. U odnosu na druge pravce u animalnoj proizvodnji u ovčarstvu je rizik manji, uz poštovanje propisanih normi.

Peradarstvo

Najveći rast od ukupne stočarske proizvodnje bilježi se u peradarstvu. Primjetan je konstantan rast tovnih pilića, gdje se svake godine povećavaju kapaciteti. Ukupno je u programu registra poljoprivrednih gazdinstava registrovano 117.254 tovnih pilića. Najveće šanse za razvoj stočarske proizvodnje ogledaju se u peradarstvu, tako da s pravom možemo reći da je uzgoj tovnih pilića strateška grana u oblasti stočarske proizvodnje, također, ova djelatnost zahtjeva malu površinu za objekat, nije ovisna o vremenskim uslovima, ne zahtjeva angažovanje radne snage izvan domaćinstva te plasman proizvoda nije previše rizičan.

Pčelarstvo

Pčele, kao treća vrsta po brojnosti, ne predstavljaju ekonomski osnov za egzistenciju domaćinstava. Proizvodi pčela su: med, polen, propolis, matična mliječ, vosak, rojevi, matice. Velike površine livada i pašnjaka sa bogatom florom i obiljem medonosnog bilja, uslovili su povoljne uslove za razvoj pčelarstva. Pčelarstvo je dosta specifična proizvodnja, uslovno i rizična, jer odnos uloženo-dobiveno nije u srazmjeri. Gubici i stradanje pčela česta su pojava zbog nepostojanja organizirane borbe protiv bolesti pčela.

Plasman meda je otežan i neizvjestan zbog nepostojanja organiziranog otkupa i prodaje, pa se on svodi na individualne pokušaje i aktivnosti.

Stoga bi bilo poželjno osnivanje jedne ili više zadruga za potrebe pčelara, preko koje bi se nabavljao neophodni materijal i lijekovi te osiguravao plasman proizvoda.

Tehnologija proizvodnje meda nema velikih zahtjeva u početnim fazama. Ukoliko bi se povećavao broj košnica po jednom pčelaru, bilo bi potrebno uvoditi nove tehnologije, za što bi se trebao angažirati stručnjak za ovu oblast.

Velika izdašnost resursa i pokazana volja ljudi da se bave pčelarstvom treba da budu osnovni pokretači daljeg razvoja ove grane poljoprivrede.

3.2.1.3. Šumarstvo

Prosječna drvna masa po hektaru šumskog zemljišta na području općine je veća od prosjeka za Federaciju BiH, što ukazuje na dobar kvalitet šuma za industrijsku preradu.

Tabela 36. Šumsko zemljište u 2016. godini

Općina	Površina u ha	Drvna masa u 000 m ³	Drvna masa u m ³ /ha
Trnovo	18.390	3.494	190
FBiH	1.335.968	223.480	167

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Stanje šumskog fonda u državnim šumama

Državnim šumama i šumskim zemljištima upravljaju Federalna uprava i kantonalne uprave pod uslovima utvrđenim Zakonom o šumama. Federalno ministarstvo ugovorom prenosi poslove gospodarenja šumama i šumskim zemljištem kantonalnim ministarstvima (Član 31. Uredba o šumama).

Kantonalne uprave ustupaju kantonalnim šumsko-privrednim društvima određene poslove u pogledu gospodarenja državnim šumama a koji se sastoji naročito iz: donošenja šumsko-gospodarskih osnova, izrada projekata za izvođenje i njihova realizacija, promet šumskih drvnih sortimanata, izvršavanje programa i planova jednostavne i proširene biološke reprodukcije, provođenje mjera integralne zaštite šuma, proizvodnja i promet šumskog sjemena i šumskog i ukrasnog sadnog materijala, izvršavanje

planova i iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, realizacija planova razvoja šumarstva i mjere racionalizovanja u šumarstvu, sve ekonomske odgovornosti, koristi i odluke i ostali oslovi koji se ugovorom ustupaju od kantonalne uprave. "Sarajevo – šume" d.o.o Sarajevo je Kantonalno šumsko – privredno društvo za gospodarenje državnim šumama na području Kantona Sarajevo. U cilju obezbjeđenja racionalnog i trajnog gospodarenja šumama i šumskim zemljištem formiraju se šumskogospodarska područja u koje ulaze i površine krša kao posebna gospodarska jedinica. Šumsko-gospodarska područja predstavljaju u stanišnom, biološkom, geografskom, prometnom, ekološkom i ekonomskom pogledu jednu zaokruženu cjelinu u okviru koje se obezbjeđuje trajnost gospodarenja šumama i šumskim zemljištem. U okviru Kantonalnog šumsko-privrednog društva, šume i šumsko zemljište Općine Trnovo formirano je kao "Trnovsko" šumsko-uzgojno područje koje se dijeli na šumskogospodarske jedinice. Poslovi Kantonalne uprave definisani su članom 44. Uredbe o šumama, gdje je navedeno da, pored ostalih poslova, upoznaje javnost sa stanjem šuma i izdaje odgovarajuće stručno-popularne publikacije o stanju šuma i njihovom značaju.

Tabela 37. Stanje šumskog fonda u državnim šumama na području Općine Trnovo po Šumsko gospodarskoj osnovi (rok važnosti 01.01.2015. – 31.12.2024)

Kategorija šuma	Površina ha	Vrsta drveća	Drvena zaliha u doba uređivanja		Zapreminski prirast m ³ /ha/godina	Plan sječa (Etat) m ³
			m ³ /ha	Na cijeloj površini		
Visoke šume sa prirodnom obnovom	7.322,71	četinari	0,30	58,88	0,017	50.070
		lišćari	214,25	42.734,44	4,888	307.410
		sve vrste	214,55	42793,32	4,905	357.480
Visoke degradirane šume	2.049,87	četinari	3,33	643,36	0,417	0
		lišćari	328,21	63.432,69	6,196	38.710
		sve vrste	331,54	64.076,04	6,61	38.710
Šumske kulture	868,90	četinari	165,41	6.621,25	3,797	11.330
		lišćari	18,12	725,50	0,489	2.640
		sve vrste	183,53	7.346,75	4,287	13.970
Izdanačke šume	4.533,22	četinari	0,02	7,09	0,002	0
		lišćari	61,39	19.670,81	3,429	39.290
		sve vrste	61,41	19.677,89	3,431	39.290
Goleti podesne za pošumljavanje	1.265,99	četinari	0	0	0	0
		lišćari	0	0	0	0
		sve vrste	0	0	0	0
Ukupno sve šume	21.961,21	četinari	176,51	8.039,52	4,47	61.400
		lišćari	903,17	153.296,91	21,23	388.050
		sve vrste	1.079,68	161.336,43	25,70	449.450

Izvor: Kantonalna uprava za šumarstvo KS

Stanje šumskog fonda u privatnim šumama

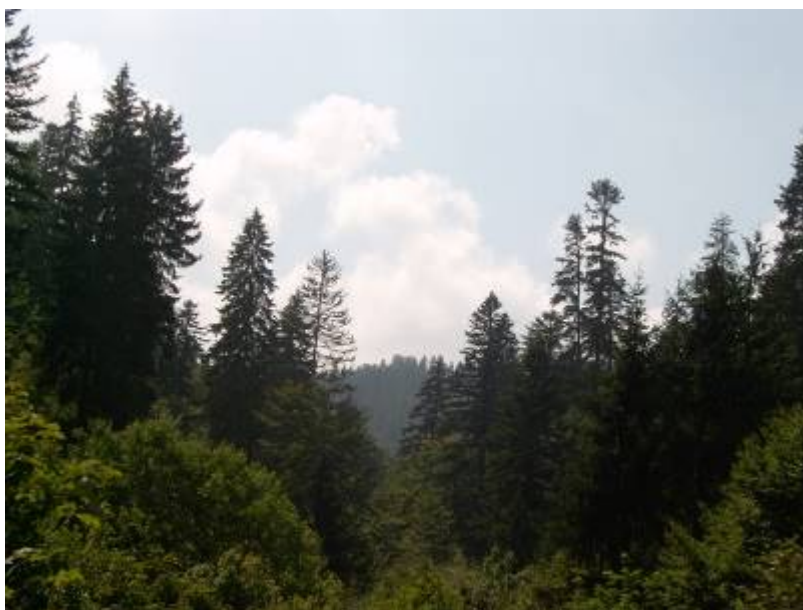
Privatnim šumama upravljaju njihovi vlasnici u skladu sa Uredbom o šumama, podzakonskim propisima, propisima kantona i odredbama Šumskogospodarske osnove. Kantonalno ministarstvo putem kantonalne uprave obavlja stručne poslove u pogledu gospodarenja privatnim šumama, a može određene poslove prenijeti na kantonalno šumsko-privredno društvo. Pod navedenim poslovima podrazumijeva se doznaka, primanje i premjeravanje, izdavanje otpremnog iskaza, planiranje šumsko-uzgojnih radova, čuvanje i zaštita šuma (Član 30. Uredbe o šumama).

U skladu sa Uredbom o šumama, upravljanje privatnim šumama na području općine Trnovo vrši Kantonalna uprava za šumarstvo.

Šumsko-gospodarska osnova za privatne šume i šumska zemljišta na području općine Trnovo, donešena je 01.01.2008. godine za period važnosti od 10 godina, tj. do 31.12.2017. godine. Nova šumsko – gospodarska osnova treba da se donese u narednom periodu.

Obzirom na ratna dejstva od 1992. godine do 1995. godine, nisu postojale objektivne mogućnosti za praćenje načina i obima sječa koje su bile predviđene šumsko-privrednom osnovom, sječe šume u tom periodu su uglavnom bile bespravne i nekontrolisane, a vršene su za potrebe raznih vojski (linije razgraničenja, logori i sl.), kao i za civilno stanovništvo. Veći dio ovih šuma se nalazio u zoni ratnih dejstava tako da ima dosta stabala koja su oštećena (prelom, izvala, gelerisanost i sl.), a znatan dio površina je i miniran, čemu se mora posvetiti znatna pažnja u narednom uređajnom periodu. Takođe treba napomenuti da neki tačniji podaci o izvršenim sječama iz navedenog perioda ne postoje, a i eventualna procjena ratnih šteta na velikim površinama nije urađena.

Slika 31. Šume na području općine Trnovo
Izvor: Općina Trnovo

Kantonalno ministarstvo putem katonalne uprave obavlja stručne poslove u pogledu gospodarenja privatnim šumama. Pod navedenim poslovima podrazumijevaju se poslovi doznake, primanja i premjeravanja, izdavanja otpremnog iskaza, planiranja, šumsko-uzgojnih radova, čuvanje i zaštita šuma.

Tabela 38. Stanje šumskog fonda u privatnim šumama na području općine Trnovo (2008-2017.)

Kategorija šuma	Površina ha	Vrsta drveća	Drvena zaliha u doba uređivanja		Zapreminski prirast m ³ /ha/god.	Plan sječa (Etat) m ³
			m ³ /ha	Na cijeloj površini		
Visoke šume sa prirodnom obnovom	789,57	četinari	2,89	2.295	0,1	450
		lišćari	232,45	178.791	5,35	27.860
		sve vrste	235,34	181.086	5,45	28.310
Visoke degradirane šume	0	četinari	0	0	0	0
		lišćari	0	0	0	0
		sve vrste	0	0	0	0
Šumske kulture	1,75	četinari	49,39	87	1,28	20
		lišćari	-	-	-	-

		sve vrste	49,39	87	1,28	20
Izdanačke šume	346,26	četinari	-	-	-	-
		lišćari	143,06	51.345	3,25	6.820
		sve vrste	143,06	51.345	3,25	6.820
Goleti podesne za pošumljavanje	11,08	četinari	-	-	-	-
		lišćari	-	-	-	-
		sve vrste	-	-	-	-
Ukupno sve šume	1.225,46	četinari	2,89	2382	0,07	470
		lišćari	206,63	230.136	4,71	34.680
		sve vrste	209,52	232.518	4,78	35.150

Izvor: Kantonalna uprava za šumarstvo KS

Jedan od osnovnih zadataka za ostvarivanje ciljeva gazdovanja sa šumama je da se putem sječivih zahvata poboljša njihovo kvalitetno stanje, da se stvore uslovi za povećanje prirasta, a time i prinosa šuma i da se poboljša reproduktivna sposobnost zemljišta. Visoke šume u vlasništvu građana i drugih lica su dosta usitnjene po katasterskim općinama. Na području općine Trnovo (Federacija BiH) oko 68 % od ukupne površine zauzimaju izdanačke šume, što je jako nepovoljno u odnosu na visoke šume. Zato treba prioritarno ove izdanačke šume prevoditi u viši uzgojni oblik tj. u srednje i visoke šume. U izdanačkim šumama ima stabala koja su sjemenskog porijekla te se ova okolnost može pozitivno iskoristiti i pomenute šume bez većih šumsko uzgojnih radova mogu prevoditi u viši uzgojni oblik. Putem sječa treba osloboditi stabla sjemenskog porijekla u godini punog uroda i obezbijediti prirodno naplođivanje.

Širi društveni, a i lični interes vlasnika je prevođenje izdanačkih šuma u viši uzgojni oblik što je na području općine Trnovo veoma neophodno.

Vlasnici privatnih šuma dužni su na količinu odobrene drvne mase za sječu po tržišnim cijenama drvna mase na panju uplatiti iznos od 10% na poseban račun namjenskog fonda kantona prije stavljanja drveta u promet. Sredstva se koriste u okviru šumskogospodarskog područja i ne mogu se prelijevati sa jednog na drugo šumskogospodarsko područje kao ni za finansiranje zajedničkih aktivnosti uprave.

U skladu sa Čl. 45. Uredbe o šumama, Kantonalne uprave dužne su obezbijediti neposrednu zaštitu šuma - čuvanje šuma od bespravnog prisvajanja i korištenja, šumskih požara i drugih elementarnih nepogoda, biljnih bolesti i štetočina kao i drugih protizakonitih radnji, putem organizovane čuvarske službe (čuvarima šuma) po određenim čuvarskim rejonima.

3.2.1.4. Energetika

Na području Općine Trnovo trenutno postoji jedna akumulacija – brana Bogatići.

U cilju stavljanja vodnih resursa Općine Trnovo u funkciju proizvodnje električne energije urađene su studije izvodljivosti za izgradnju mini-hidrocentrala na rijeci Bijeloj i gornjeg toka Crne rijeke. U donjem toku Bijele rijeke, kanjonskom dijelu analiziran je prostor za buduću MHE Jezero, u srednjem dijelu toka Bijele rijeke analiziran je prostor za MHE Obod i u gornjem toku rijeke Presjenice, u proširenoj riječnoj dolini analiziran je prostor za buduću MHE Presjenica. U gornjem toku Crne rijeke analiziran je prostor buduće MHE Hamzići, u srednjem toku Crne rijeke prostor za buduće MHE Delijaš, u gornjem toku Crne rijeke ulijeva se pritoka Duboki potok i tu je analizirana i razmatrana MHE Duboki potok. Na desnoj pritoci Crne rijeke na vodotoku Zaborovačka voda analiziran je prostor za dvije MHE i to MHE Vrtine i MHE Karovići.

Realizacijom ovih projekata Općina Trnovo bi u narednom periodu obezbjedila svoje izvorne prihode i svrstala se među razvijene općine.

3.2.1.5. Prerađivačka industrija

Općina Trnovo je 1992. godine imala osam industrijskih kompleksa i fabrika koji su zapošljavali 1.812 radnika različitih profila. „Predionica i tkaonica“ A.D. Trnovo, „Famos“- industrijski kompleks za proizvodnju motora i mjenjača, kao i mnoge druge drveno prerađivačke firme su predstavljale najvažnije industrijske pogone u regiji.

Danas ovi industrijski kapaciteti nisu u funkciji i svi se nalaze u Opštini Trnovo koja je u sastavu RS-a. Prerađivačka industrija je dosta nerazvijena djelatnost na području općine Trnovo, obzirom na velike prirodne potencijale koji se kroz poljoprivredu i šumarstvo mogu iskoristiti kao sirovinna osnova. Na ovo ukazuje i činjenica da trenutno na području općine Trnovo ne postoje industrijski pogoni ili tvornice u funkciji.

U drvo-prerađivačkoj djelatnosti registrovana i u funkciji je samo jedna pilana u privatnom vlasništvu koja se uglavnom bavi rezanjem drvne građe, bez finalizacije proizvoda.

3.2.1.6. Građevinarstvo

Građevinarstvo skoro da i nije prisutno kao grana industrije na području općine Trnovo. U oblasti građevinarstva na prostoru Trnova registrovana su dva pravna lica.

Tabela 39. Vrijednost izvršenih građevinskih radova 2015. godini

Administrativna jedinica	Vrijednost u 000 KM		
	visokogradnja	niskogradnja	ukupno
Trnovo	2.390	1.079	3.469
KS	118.141	88.993	207.134

Izvor: Zavod za informatiku i statistiku, Statistički bilten „Kanton u brojkama“, 2016

Po dostupnim statističkim podacima tokom 2015. godine ostvarena je veća vrijednost izvršenih radova u visokogradnji nego u niskogradnji u cijelom Kantonu Sarajevo pa i općini.

Tabela 40. Završene zgrade po namjeni u općini Trnovo

Godina	Namjena zgrade					
	samo za stanovanje			ukupno		
	broj	m ²	m ³	broj	m ²	m ³
2009.	3	340	1.020	3	340	1.020
2010.	4	519	1.503	4	519	1.503

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Statistički bilten „Građevinarstvo u Federaciji BiH 2010“, 2011

Tokom 2009. kao i 2010. godine u visokogradnji je završena izgradnja samo stambenih objekata (ukupno 7 objekata u te 2 godine), dok nije bilo završene izgradnje objekata drugih namjena (poslovni objekti, garaže...). Primjetan je neznatan porast nominalnih veličina kako broja završenih objekata tako i izgrađene površine.

3.2.1.7. Usluge i trgovina

Na teritoriji trnovske općine prema prema KD-u u okviru trgovine na veliko i malo registrovano je 1 pravno i sedam jedinica u sastavu pravnih lica, u okviru djelatnosti pružanja smještaja registrovano je 3 pravna lica i 9 u sastavu pravnog lica, u okviru prijevoza i skladištenja registrovano je jedno pravno lice.

Ukupno je registrovano 95 obrta prema standardnoj klasifikaciji zanimanja na području općine.

Finansijske institucije i dostupnost sredstava

Na teritoriji općine Trnovo ne postoje finansijske niti osiguravajuće institucije, te stanovništvo i privredni subjekti potrebna finansijska sredstva nabavljaju putem finansijskih institucija koje svoju djelatnost obavljaju na teritoriji drugih općina Kantona Sarajevo, gdje vrše i osiguranje života i dobara.

Trgovina

Na području općine registrovane su jedna trgovina na veliko i malo od strane pravnog lica i 7 jedinica u sastavu pravnog lica.

Tabela 41. Vanjskotrgovinska razmjena u 2016. godini

Administrativna jedinica	Uvoz u 000 KM	Učešće u uvozu FBiH u %	Izvoz u 000 KM	Učešće u izvozu FBiH u %	Pokrivenost uvoza izvozom u %	Saldo robne razmjene u 000 KM
Trnovo	0,00	0	0,00	0	0,00	0
FBiH	10.925.411	99,45	6.259.782	99,95	57,30	-4.665.629

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Tabela 42. Vanjskotrgovinska razmjena po stanovniku u 2016. godini

Administrativna jedinica	Uvoz + Izvoz u 000 KM	Broj stanovnika	Uvoz po glavi stanovnika u KM	Izvoz po glavi stanovnika u KM	Uvoz + Izvoz po glavi stanovnika u KM
1	2	3	4	5	6
Trnovo	0	1.238	0	0	0
FBiH	17.185.193	2.206.231	4.952	2.837	7.789

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

I statistički podaci ukazuju da na području općine nema nikakvih niti uvoznih niti izvoznih aktivnosti zabilježenih u 2016. godini.

3.2.1.8. Turizam

Prema ekonomskim pokazateljima, Općina Trnovo se smatra privredno nedovoljno razvijenom općinom koja svoju perspektivu, između ostalog, vidi u razvoju turizma. Općina raspolaže značajnim prirodnim potencijalima za razvoj turizma, naročito u oblastima sportsko-rekreativnog, seoskog, kulturno-historijskog i zdravstvenog turizma.

Kao što je naznačeno prije, Trnovo obiluje nedernutim prirodnim ljepotama, čistim planinskim zrakom, mnogobrojnim planinama, riječnim izvorima, tokovima, kanjonima i jezerima, kao i izvanrednim terenima za zimske sportove. Turizam u ovoj regiji doživljava ekspanziju tokom održavanja XIV Zimskih Olimpijskih Igara 1984, za čije su potrebe izrađeni različiti sportski tereni i borilišta (za zimske i ljetnje sportove), mnogobrojni hoteli, bungaslovska naselja, prateći objekti i moderna infrastruktura. Na prostoru sadašnje Općine Trnovo nalazili su se slijedeći smještajni kapaciteti: hotel Famos (sadašnji hotel Maršal), apartmansko naselje montažnog tipa, hotel Smuk, Omladinski centar, hotel Igman i hotel Ferijalnog saveza. Preispitivanje vlasništva nad ovim objektima je u toku. Dosadašnji vlasnik je bio ZOI-84. Rješavanjem vlasničkih odnosa ubrzo će se obnoviti objekata. U toku avgusta 1993 svi objekti su u potpunosti uništeni.

Turizam u Bosni i Hercegovini sa svojom raznolikom i bogatom ponudom ima dugu tradiciju. Sarajevo je danas osnovna turistička destinacija i pored toga razvoj je sveden samo na jedan uski dio grada i na zimske centre na Igmanu i Bjelašnici. Čitav prostor Igmana i Bjelašnice se tretira kao jedinstvena planinska stanica sa kompletnom turističkom ponudom tokom cijele godine. Razvoj te stanice Regulacionim planom sportsko rekreativnog područja Bjelašnica i Igman planiran je na dva lokaliteta i to Babin Do – Bjelašnica i Veliko polje – Igman.

Osnovni punkt zimske rekreacije predstavlja zona skijališta vrh Bjelašnice – Babin Do sa stazama spusta, slaloma, i veleslaloma koje bi opsluživali objekti vertikalnog transporta (dvije žičare i šesnaest ski liftova). Proširenje osnovne zone planirano je prema masivu Šiljak sa ciljnim prostorima u Štinjem dolu i Donjoj Grkarici i predstavlja veoma povoljne terene za alpsko skijanje.

Na osnovu naznačenih potencijalnih vrijednosti ovih prostora proizašla su i opredjeljenja o formiranju planinske stanice na prostoru općine koja omogućuje mnogostruke vrste turizma i turističke ponude: zimsko – sportski; rekreativni; edukativni; poslovni; kongresni; omladinski; memorijalni turizam; speleologija; manifestacioni turizam; ekskurzioni; zadovoljavanje raznih hobija; lovni turizam; planinarenje; alpinizam; zdravstveni i dr.

Slika 32. Skijaški centar na Bjelašnici - Babin do

Izvor: Općina Trnovo

Uz uvažavanje postojeće Provedbeno planske dokumentacije Općina Trnovo je u cilju stvaranja pretpostavki za razvoj turizma na ovim prostorima donijela slijedeće planske akte:

- Regulacioni plan Igman
- Regulacioni plan Bjelašnica
- Regulacioni plan Trnovo
- Regulacioni plan Donja Grkarica, Prečko polje i Kolijevka
- Regulacioni plan Bukova ravan
- Urbanistički projekat Bjelašnica I faza
- Urbanistički projekat Bjelašnica II faza
- Urbanistički projekat Gornja Grkarica.

Postojećom Provedbeno planskom dokumentacijom posebno su uvažavani ciljevi, kako globalni tako posebni:

- Stvaranje uslova za trajno i intenzivno korištenje sportskih pratećih sadržaja,
- Stvaranje odgovarajuće materijalne i organizacione baze za razvoj sarajevske regije kao turističkog centra sa cjelovitom turističkom ponudom,

- Definisanje kriterija za sve djelatnosti na ovom području u prvom redu za zimsku i ljetnu rekreaciju, koncepciju turističkih sadržaja, saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu te urbanističko – tehničke uslove za sve zone.

Realizacijom navedenih Provedbeno – planskih dokumenata na ovim prostorima izgradio bi se jedan od najmodernijih sportsko – rekreacionih centara i stvorili uslovi za razvoj turističke privrede Općine Trnovo, Kantona Sarajevo pa i šire. Izgradnjom smještajnih kapaciteta, obnovom postojećih staza i vertikalnog transporta, izgradnjom novih staza i vertikalnog transporta izgradnjom sportskih terena na Gornjoj grkarici i Velikom polju razvija se sportsko – rekreaciona ponuda. Izvan prostora Igmana i Bjelašnice razvio bi se seoski turizam u naseljenim mjestima kroz izgradnju eko – etno sela, arhitektura stambenih i pomoćnih objekata prilagodila bi se originalnom obliku (autohtona podbjelašnička kuća) izgradili bi se uslužni objekti (planinske kuće i bungalovi). Izgradnjom modernih saobraćajnica povezuju se naseljena mjesta sa centrom, grade se kanalizacioni sistemi sa postrojenjima za tretman otpadnih voda za sva naseljena mjesta, izgradnjom regionalnog vodovoda Hojta – Bjelašnica – Igman rješava se snabdjevanje Bjelašnice i Igmana vodom kao i problem zasnježivanja staza.

Slika 33. Smještajni kapaciteti na Bjelašnici – turistički centar „Babin do“
Izvor: Općina Trnovo

Turizam kao dio specifičan vid privrede je vrlo osjetljiva oblast, zahtijeva posebnu sistematičnost, ne trpi improvizacije, dugoročno se u njega planira i ulaže da bi donosio dobit. Na sreću, općina Trnovo ima još uvijek nenarušen prirodni sklad, nezagađenu okolinu i minimalnu invaziju bespravne gradnje, čemu se mora posvetiti maksimalna pažnja putem nadležnih inspekcija.

U odnosu na smještajne kapacitete u okviru turističke ponude područje Trnova za višednevni boravak (svi su smješteni na području Bjelašnice) gostima – posjetiocima može ponuditi :

Tabela 43. Smještajni kapaciteti na području Općine Trnovo (2017.)

Smještajni kapaciteti	Broj ležaja
Hotel "Han"	76
Hotel "Bjelašnica"	200
Hotel „Maršal“	220
“Bosnalijek” apartmani	297
“Unioninvest” apartmani	231
“Bajsik” apartmani	84
“Tehel” apartmani	78
“Mušinović” apartmani	132
“Oki” apartmani	183

“EGV” apartmani	78
“Đozić” apartmani	150
“Panorama sole” apartmani	57
Apartman „Samgrad”	150
Kompleks Srebrna Lisica	240
Objekat Teamm	40
Ukupno:	4.216

Izvor: Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okoline

Svi navedni sadržaji stavljeni su u funkciju u okviru urbanističkih projekata Bjelašnica I i II faza. U prethodnoj godini kapaciteti Hotela „Maršal“ nisu u funkciji zbog poteškoća s kojima se društvo suočava, dok su u izgradnji i drugi objekti kojima će se povećati smještajni kapaciteti i cjelokupna turistička ponuda.

Potencijali za razvoj turizma¹²

Prirodni resursi

Slijedeća lista općenito karakterizira prirodne potencijale koji se mogu naći na ovim područjima:

Biološke kvalitete:

- Visoka raznolikost vegetacije od nisko-nadmorskih područja do visokih planina
- Rijetka staništa ili biljne vrste
- Veliki broj i raznolikost vrsta
- Veliki broj endemičnih vrsta
- Veliki broj ugroženih vrsta na nacionalnom, europskom i međunarodnom nivou
- Značajna naseljenost glavnim životinjskim vrstama

Kvaliteta krajolika:

- Izuzetni primjerci tradicionalnih planinskih krajolika koji su rezultat tradicionalnog sistema uzgoja
- Natprosječna panoramska planinska područja
- Velika područja impresivnih kanjona

Geomorfološke kvalitete:

- Fantastični kanjoni
- Široka mreža podzemnih pećina
- Glečerski elementi
- Izvanredni primjerci krških elemenata

Eko-sistemi su isto tako visoko vrijedni s aspekta ekonomskog razvoja koji je potreban za održivo življenje:

- Zaštita izvora vode koji snabdijevaju Sarajevo
- Zaštita tla od erozije
- Pružanje rekreativnih područja za stanovnike iz urbanih sredina
- Obezbijeđenje drveta za lokalnu drvnu industriju

Pejsažno-ambijetalni potencijali

Za sada dobro očuvan prirodni ambijent područja sa atraktivnim pejsažno-ambijentalnim cjelinama (od dolinskih do visokogorskih), uz relativno manje utjecaje savremenog čovjeka, ima vrlo dobre prirodne predispozicije za razvoj turizma u prvom redu: eko-turizma i seoskog turizma.

¹² Master plan razvoja ruralnog eko - turizma na području Bjelašnice

Biljni i životinjski svijet

Na prostoru Općine Trnovo procjenjuje se da egzistira 2/3 biljnog svijeta Bosne i Hercegovine (oko 3000 taksona), koji su organizirani u oko 200 ekoloških sistema nivoa asocijacija, 88 nivoa vegetacijske sveze i podsveze, 50 vegetacijskih redova, 27 sistema nivoa vegetacijske klase.

U vegetacijskom pogledu, ovo područje pripada oblasti sa najvišim stupnjem vegetacijske i ekološke raznolikosti. Mnogim stranim i domaćim naučnicima i ljubiteljima prirodnih ljepota pažnju su privukle brojne endemične i reliktno biljke.

Čitavo trnovsko područje oduvijek je bilo poznato po brojnim vrstama životinja. Ono je posebno bilo atraktivno i bogato tkz. krupnijom (lovnom) faunom, o čemu govore brojni putopisci, pjesme, motivi sa stećaka i drugi izvori. Još su austrijski putopisci u ovom području otkrili pravi «lovni Eldorado» sa bogastvom medvjeda, vukova, divljih svinja, divokoza, srna, tetrijeba, kao i bogastvo sitnije divljači: lisica, zec, lještarka, jarebica, šljuka, te divljih ptica močvarica na jesenskom i proljetnom preletu i boravku. Tu je i veoma bogata fauna vodozemaca, gmizavaca, ptica, insekata i drugih formi života.

Prostor općine Trnovo predstavlja idealno stanište za mnogobrojne vrste sitne i krupne divljači. Čine je na desetine sisara, oko 70 vrsta ptica iz 28 familija, nekoliko vrsta gmizavaca i vodozemaca, 130 vrsta leptira iz 32 familije, te mnogi drugi manje poznati organizmi.

Kulturno-povijesna baština

Pored bogatih prirodnih vrijednosti, koje obilježava naglašen stepen geodiverziteta i biodiverziteta treba dodati vrijedno specifično kulturno historijsko naslijeđe. U prvom redu to se odnosi na autohtonu arhitekturu sela, razrušene ilirske gradine, brojne nekropole stećaka, nišane iz osmanskog perioda te nošnju, običaje i predanja prohujalih vremena koji mogu da privuku interes etnologa i historičara. Cijeli prostor je izuzetno interesantan, privlačan za naučnike i naučno-istraživačku djelatnost, posebno za geomorfologe, dendrologe, botaničare, klimatologe, etnologe, ihtiologe, arheologe, hidrologe, geologe, geografe i ostale, što bi moglo da utiče na iniciranje specifičnog naučno-istraživačkog vida turizma.

Kulturno i/ili historijsko naslijeđe planine Bjelašnice su među najjedinstvenijim i fascinirajućim od svih evropskih planinskih kultura. Tradicionalni planinski život se ovdje održavao preko dvije hiljade godina. Region Bjelašnice je povezan zamršenim sistemom starih karavanskih ruta još iz vremena Ilira i Rimljana. Ostaci heretičke bosanske crkve (ili kako je neki zovu Bogumilstvo) su veoma vidljivi širom područja planinskog lanca Bjelašnice. Stećci, koji označavaju dugu i bogatu povjest planine, se mogu naći gotovo na svakom mjestu na planini.

Tradicionalni načini života kojih se mnogi još uvijek pridržavaju su posljednji ostaci načina života ove vrste u Evropi. Tradicionalna odjeća, ples i folklor su veoma bogati i pružaju rijedak uvid u stare prakse i običaje. Tradicionalna arhitektura, od koje je većina uništena, je također izuzetno rijetka u Evropi. Prakticiranje poljoprivrede i izrada rukotvorina isto tako pružaju rijetku priliku da se zaviri u stare metode korištenja ručno rađenih alata u svakodnevnom životu. Ovo pruža ogromnu dodatnu vrijednost u proizvodnji organske hrane i rukotvorina koje izrađuju žene u selima.

Pastirska kultura je gotovo u potpunosti nestala sa evropskog tla. Bjelašnica predstavlja jedan od posljednjih bastiona polu-nomadskog načina života. Ove transmigracijske staze su, same po sebi, doslovno staze kulturnog naslijeđa.

Kombinacija arhitekture, poljoprivrednih metoda, običaja, rukotvorina i načina života čini ovo područje ne samo jedinstvenom kulturom već predstavljaju ogroman potencijal u razvoju regiona kao kulturnog i prirodnog planinskog naslijeđa.

Potencijali za razvoj organske proizvodnje hrane

Područje općine svojim geografskim položajem, raspoloživim prirodnim resursima i prirodnom baštinom, spada u rijetka područja koja trenutno pružaju velike šanse za razvoj, odabirom najnovijih svjetski prihvatljivih pristupa.

Prije rata, smatralo se da na tim područjima zbog klimatskih uslova nije moguće intenzivirati poljoprivrednu proizvodnju. Uzgoj poljoprivrednog bilja se svodio na male parcele, sa ograničenim brojem biljnih vrsta, gdje je uz tradicionalni način proizvodnje bilo moguće ostvariti prinose koji su mogli zadovoljiti samo potrebe domaćinstva. Tržni viškovi su dijelom ostvarivani u stočarskoj proizvodnji, gdje su velika prostranstva prirodnih pašnjaka davala veće mogućnosti u obezbijedenju hrane u periodu vegetacije. Rane i dugotrajne zime nametale su potrebu nomađenja, jer zastarijelim načinom poljoprivredne proizvodnje, prije svega bez upotrebe adekvatne mehanizacije, nije bilo moguće obezbijediti dovoljno hrane za prezimljavanje stoke. Današnja svjetska dostignuća u proizvodnji hrane, daju šansu i ovakvim područjima kroz specifične tehnologije, a u fazi obnove i unaprijeđenja kompleksa hrane u našoj državi to su podobnosti koje pružaju značajne mogućnosti pri odabiru novih sistema proizvodnje, a uz to koriste sva bogatstva koje pruža prirodna baština.

Prilika je da se otpočne sa maksimalnim iskorištavanjem prirodnih resursa ekološki čistih područja, izolovanih od industrijskih centara i frekventnih saobraćajnica kao potencijalnih zagađivača, bogatih prirodnim staništima različitih biljnih i životinjskih vrsta, nezagađenim planinskim vodotocima i pogodnom konfiguracijom tla, te izgrađenim putevima i ostalom infrastrukturom. U takvom prirodnom ambijentu, pruža se šansa domicilnom stanovništvu da postane aktivni dio zacrtanih razvojnih projekata na nivou države i užih regija. To prije svega podrazumijeva mogućnost proizvodnje i plasmana tržišnih viškova hrane proizvedene na tradicionalan način, u skladu sa zahtjevima organske proizvodnje, a kroz prepoznatljiv proizvod standardizovanog kvaliteta prema zahtjevima svjetskog tržišta.

Možemo zaključiti da područje općine po svojim diferenciranim reljefno-geološkim odlikama, klimatskom raznolikošću, hidrološkim osobenostima, bogatim i raznolikim florno-faunističkim sastavom uz autohtona sela te nošnje i običaje planinaca, ima sve prirodne predispozicije da postane zaštićeni prostor koji bi prvenstveno trebao imati turističku funkciju.

Turizam u kontekstu održivog razvoja¹³

Održivi turizam se prevashodno naslanja na etičke i humane principe, što bi se sveukupno moglo rezimirati na slijedeći način: to je turizam koji poštuje okolinu i odgovara ljudskim potrebama za odmorom i rekreacijom, istovremeno čuvajući i štiteći datu destinaciju, ne zanemarujući ekonomske i socio-kulturne potrebe svih aktera uključenih u turističke aktivnosti. Konačno, definicija održivog turizma samo preuzima definiciju održivog razvoja, tj. razvoja koji osigurava dugotrajnost eko-sistema i društva zarad budućih generacija“. Treba naravno uzeti u obzir da sama manipulacija ovim terminom bez suštinske primjene načela eko-turizma ne donosi nikakve rezultate, kao i da ovakvi projekti bez potpore cijelokupne društvene zajednice dugoročno gledano nemaju izglednu budućnost. Turizam zbog svog polivalentnog utjecaja, koji ide od ekonomske do socio-kulturne sfere, ima veliki potencijal u kontekstu održivog razvoja. Veza između turizma i održivog razvoja je specifična i zbog toga što, za razliku od nekih drugih sektora gdje se određeni proizvod distribuira direktno do krajnjeg konzumenta, u slučaju turističke industrije, i konzument (turista) ide direktno do proizvođača i proizvoda. Iz ovoga proizilaze tri jedinstvena aspekta odnosa između turizma i održivog razvoja: neposredna interakcija između konzumenta, lokalne zajednice i okoliša; podizanje svijesti o problemima okoliša i razlikama između nacija i kultura; ovisnost kvaliteta iskustva od netaknute i čiste sredine, autentične historijske i kulturne tradicije itd. Turizam može u velikoj mjeri potpomoći održivi razvoj zajednica, ali također može biti i prepreka za isti. Pomaže mu u slučajevima kada obezbjeđuje mogućnosti za razvitak kompanija i poslova stimulatивно djelujući na lokalnu zajednicu, i kada kroz doneseni profit doprinosi očuvanju prirodnog-kulturnog bogatstva i boljem razumijevanju i zbližavanju

¹³ Master plan razvoja ruralnog eko - turizma na području Bjelašnice

kultura. Turizam je prepreka održivom razvoju kada vrši pritisak na eko-sistem prouzrokujući njegovo uništenje, kada potiskuje lokalnu zajednicu sa datog prostora ili pak suštinski mijenja njene autentične karakteristike, kada se bori za eksploataciju odveć siromašnih resursa poput npr. vode, kada doprinosi globalnom i lokalnom zagađivanju. Kao zaključak se može izvesti da uska međupovezanost turizma i održivog razvoja može rezultirati sa jedne strane uspjehom, ali i sa druge strane apsolutnom propašću i uništenjem, ne samo prirodnih i kulturnih ljepota destinacije, nego i samog turizma koji se u suštini temelji na iskorištavanju istih. Stoga je istinski važno za sve sudionike da shvate kakve prijetnje nosi razvoj turizma koji nije zasnovan na principima održivosti.

Razvoj održivog turizma¹⁴

Razvoj održivog turizma ovisi od mnogih faktora čiji su utjecaji međusobno isprepleteni. Cijeli lanac djelovanja onih koji su uključeni u razvoj turizma određene destinacije mora poštovati principe održivosti kako bi se postigao željeni rezultat. Glavni sudionici u razvoju održivog turizma su slijedeći: lokalna zajednica, turističke agencije, ugostiteljske i turističke kompanije, nevladine organizacije, organizacije koje se bave očuvanjem prirodne i kulturne baštine, turisti i naravno vlast čija je uloga ključna za razvoj ove vrste turizma. Vlastima pripada dužnost da u saradnji sa svim sudionicima donese odgovarajuće zakonsko-regulativne okvire i neophodne razvojne i sektorske strategije, kao i strategije zaštite kulturno-historijske i prirodne baštine. Za uspješan razvoj turizma potrebno je ne promatrati turizam izolovano od ostalih inicijativa održivog razvoja, tj. potrebno ga je inkorporirati u već postojeće strategije održivog razvoja lokalne zajednice. Bitno je također da svi sudionici, bez obzira na njihovu relevantnost u datom projektu, mogu da utiču na kreiranje održive turističke ponude. Akcije i inicijative koje će biti preduzete u cilju razvoja održivog turizma moraju biti dugoročno planirane, a parametri koji će se uzeti prilikom njihovog kreiranja moraju uzimati u obzir, kako lokalni, tako i globalni kontekst. Nije dovoljno, naravno, da se samo oni koji učestvuju u kreiranju turističkog proizvoda i turističke ponude pridržavaju principa održivog turizma. Od izuzetnog značaja je promovirati i kod potencijalnog turista ovakav vid turizma i potaknuti ga na ovaj način razmišljanja. Kroz odgovarajuću marketinško-promotivnu ali istovremeno i edukativnu kampanju potencijalni turista treba da shvati da turizam koji vodi računa o zaštiti okoliša i očuvanju prirodnih i kulturnih resursa u krajnjoj liniji najviše vodi računa o njemu samom – koji je prije svega ljudska jedinka pa tek onda potencijalni turist .

Ciljevi razvoja održivog turizma su slijedeći:

- Ekonomska održivost kroz stvaranje uvjeta za procvat poslovanja;
- Prosperitet lokalne zajednice tj. maksimalno povećanje učešća lokalne zajednice u raspodjeli dodane vrijednosti (dobiti-profita) putem njenog aktivnog uključivanja u organizirani lanac lokalnog turizma;
- Povećanje broja i kvaliteta radnih mjesta nastalih turističkim razvojem destinacije;
- Socijalna jednakost kroz odvajanje određenog dijela dobiti za siromašne i hendikepirane, kao i njihovim uključivanjem u turističke aktivnosti;
- Zadovoljstvo posjetilaca u svakom pogledu ne praveći nikakvu vrstu diskriminacije prema bilo kome, posebno u kontekstu sigurnosti i pristupa lokaciji;
- Angažovanje lokalne zajednice u planiranju i donošenju odluka zajedno sa drugim sudionicima a u pogledu turističkog razvoja destinacije;
- Blagostanje lokalne zajednice i izbjegavanje negativnih efekata razvoja turizma;
- Zaštita kulturnog bogatstva date oblasti kroz ulaganje dijela dobiti od turizma na očuvanje baštine;
- Održavanje i poboljšanje kvaliteta pejzaža izbjegavanjem fizičke i vizuelne degradacije životne okoline (u kojoj je evidentno postojanje bezbroj primjera bespravne gradnje netipskih objekata);
- Očuvanje biološkog diverziteta radom na očuvanju prirode, habitata i divljeg života;
- Smanjenje korištenja neobnovljivih i rijetkih resursa i
- Smanjivanje proizvodnje otpada kao i svih vrsta zagađenja .

¹⁴ Master plan razvoja ruralnog eko - turizma na području Bjelašnice

Turističko - marketinška promocija Trnova

Ukidanjem turističke zajednice područje Trnova ostalo je bez promotora u turističkoj ponudi te će se morati tražiti oslonac na neku od agencija ili formirati istu (ako ima finansijsku opravdanost), jer se preko postojećih kantonalnih i sličnih nivoa nemože očekivati bitan napredak turizma na području Trnova. Promotivni segment turističke djelatnosti je izuzetno važan - presudan.

Animacija potencijalnih korisnika, posjetilaca, turista je osnovna pretpostavka uspješnog plasmana turističke ponude, usmjerena je ka konkretnim sadržajima, s ciljem da ponuda bude skup zahtjeva i interesa posjetilaca.

Navedeno predstavlja hendikep za turistički razvoj Trnova, jer općina nema nikakvih ulaznih podataka. U slijedu ove konstatacije uputno je ostvariti kontakte sa potencijalnim promotorima turističkih potencijala trnovskog područja (turističke agencije, privredna komora, strana predstavništva, ...).

Marketinšku obradu tržišta treba što prije usmjeriti prema onima koji imaju novac i probirljivi su, jer u regiji raste punuda - konkurencija, koja je realna prijetnja privlačenju kvalitetnih investitora u turizam općine Trnovo.

Neophodno je hitno izraditi bazu podataka potencijalnih interesanata za izgradnju karakterističnih turističkih objekata, barem manjih, u smislu ponude „seoskog turizma“, popis lokaliteta, izgled objekata, ...

3.2.1.9. Razvoj MSP, obrta i poduzetništva

Broj i struktura malih i srednjih poduzeća i obrta na području Općine nisu trenutno zadovoljavajući.

Tabela 44. Struktura poslovnih subjekata, stanje 31.12.2016

Administrativna jedinica	Stanovništvo	Broj poslovnih subjekata				Broj poslovnih subjekata na 1.000 stanovnika
		Ukupno	Pravna lica	Poslovnih jedinica u sastavu pravnih lica	Fizička lica obrtnici	
Trnovo	1.238	178	48	35	95	143,8
KS	417.498	34.132	16.654	6.687	10.791	81,8
FBiH	2.206.231	134.109	55.491	28.491	49.602	60,7

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“, maj 2017.

Poduzetnička infrastruktura

Na području ove lokalne zajednice nisu još uvijek uspostavljeni instrumenti poduzetnička infrastruktura za snažniji razvoj poduzetništva, kao što su npr poslovni inkubatori, centar za razvoj poduzetništva, lokalna razvojna agencija, centar za edukaciju i prekvalifikaciju i sl., koji bi ubrzali generiranje novih biznisa i radnih mjesta.

Razvojna pozicija

S obzirom na prirodna obilježja općine Trnovo, može se zaključiti da najveći potencijal za razvoj općine leži u oblasti turizma i poljoprivrede, te u iskorištenju hidropotencijala i drvo-prerađivačke industrije.

Primjetno je da Općina nastoji u raspoloživom kapacitetu prioritetno djelovati na razvoju turizma, poljoprivrede i iskorištenja hidropotencijala, u partnerstvu sa višim nivoima vlasti, donatorskim organizacijama i privatnim investitorima. Općina će u saradnji sa partnerima u predstojećem srednjoročnom periodu provesti edukaciju grupe uposlenika općinskse uprave, kao i drugih aktera iz lokalne zajednice, s ciljem da se osposobi tim koji će biti u stanju permanentno pratiti raspoložive

državne, entitetske i kantonalne fondove usmjerene ka lokalnom razvoju, kao i fondove Evropske Unije i drugih donatora koji su dostupni lokalnim zajednicama iz BiH, te poštivanjem propisanih procedura kvalitetno aplicirati na njih i namicati sredstva.

3.2.2. Sektorska PESTEL i SWOT analiza

Analiza je rezultat sjednica komisije, na kojima se diskutovalo o svim ključnim faktorima koji utiču na razvoj privrede i poduzetništva, kako u urbanim, tako i u ruralnim područjima općine Trnovo.

PESTEL analiza

U okviru političkih faktora od značaja za ekonomski i ruralni razvoj kao pozitivni su od strane komisije ocijenjeni poticajna politika svih nivoa vlasti kojom svoje resurse stavljaju u funkciju razvoja lokalne zajednice (usluge, servisi, novac, studije, edukacije...), raspoloživa kreditna sredstva, kao i proces europskih integracija i na osnovu njega mogućnost korištenja predpristupnih fondova EU. S druge strane, komisija je prepoznala i političke faktore koji ograničavajuće djeluju na ekonomski i ruralni razvoj, među kojima su istaknuti nedovoljan iznos sredstva koja se obezbjeđuju na svim nivoima vlasti i neadekvatan portfolio ciljnih grupa korisnika tih sredstava, komplicirane procedure za dobijanje sredstava, te neadekvatne i umanjene nadležnosti lokalne zajednice.

Ključni ekonomski faktori koji potiču razvoj privrede u urbanim i ruralnim područjima općine Trnovo su povoljni prirodni resursi za poljoprivrednu, naročito organsku, proizvodnju i organizovan otkup poljoprivrednih proizvoda, dobra infrastruktura (putevi, vodovodi, elektromreža, telefoni, ...), izgrađeni infrastrukturni turistički kapaciteti i dobri potencijali za sve vidove turizma. Identifikovani su i ekonomski faktori koji ograničavajuće i usporavajuće djeluju na razvoj privrede, pri čemu su ključni niske otkupne cijene – skupa proizvodnja, usitnjenost posjeda i nedovoljna obrađenost poljoprivrednog zemljišta, loša struktura smještajnih kapaciteta, kao i nedovoljna posvećenost iskorištavanju turističkih kapaciteta, ali i pokretanju obrta i otvaranju malih i srednjih preduzeća.

Socijalni faktori koji idu u prilog privrednom i ruralnom razvoju na području općine Trnovo su dobra zdravstvena zaštita, pozitivni trend u obrazovnoj strukturi stanovništva, kao i blizina većeg broja univerziteta i Sarajeva kao poslovno-kulturnog centra. Među socijalnim faktorima sa negativnim dejstvom na privredu kao posebno važni izdvojeni su veliki procenat stanovništva starije životne dobi, nepovoljan prirodni priraštaj, nepostojanje poduzetničke kulture i inventivnosti (što je posljedica prijeratne zaposlenosti stanovništva u velikim državnim preduzećima, kao i poslijeratne kulture socijalnih subvencija).

Tehničko-tehnološki faktori koji pozitivno djeluju na razvoj ekonomije na području Trnovske općine su napredak u opremanju poljoprivrednom mehanizacijom za ratarstvo, kao i dostupnost IT i TK tehnologija. Negativno dejstvo tehničko-tehnoloških faktora na ekonomski razvoj ove općine imaju nedovoljna tehnička opremljenost poljoprivrednih proizvođača za rentabilno bavljenje stočarstvom i mljekarstvom, kao i nedostatak prerađivačkih kapaciteta / proizvodnih pogona, što je posljedica kako nedostatka kapaciteta za organizovannje sistema proizvodnje po sistemu lanca vrijednosti, ali naročito i nedostatka poduzetničke aktivnosti i inovativnosti.

Na razvojne mogućnosti privrede općine Trnovo pozitivno utiču i određeni ekološki faktori, kao što su nezagađenost zemljišta, vode i zraka, redovan odvoz otpada, mogućnost organizovanja ekološke proizvodnje. Ograničavajuće na iskorištenje prirodnih i privrednih potencijala ove lokalne zajednice djeluju nedovoljni poticaji organskoj proizvodnji, nizak nivo ekološke svijesti turista, nepostojanje recikliranja otpada.

Među pravnim faktorima sa pozitivnim dejstvom na ekonomski i ruralni razvoj općine Trnovo izdvojeni su kao posebno važni spremnost Općinskog vijeća za donošenje poticajnih propisa.

Ipak, određeni pravni faktori negativno utiču na mogućnosti razvoja privrede u urbanim i ruralnim područjima općine, a prije svih nepostojanje odgovarajućeg propisa kojim bi se stimulisao razvoj ruralnih i

brdsko planinskih područja, kao i vertikalna neusklađenost propisa i ingerencija, nedostatak pravnih procedura i saradnje sa institucijama za poticanje direktnih stranih investicija na višim nivoima vlasti.

SWOT analiza

SWOT analiza, kao ključni aparat za identifikaciju mogućih prednosti lokalne zajednice u odnosu na komparativne sisteme, utvrdila je osnovne pravce djelovanja i predstavlja rezultat diskusija i analiza o internim snagama i slabostima i eksternim prijetnjama i mogućnostima koje karakterišu ekonomski i ruralni razvoj na području općine Trnovo. Identifikovani atributi u donjoj tabeli je zbirni prikaz postojećeg stanja.

Snage:	Slabosti:
<ul style="list-style-type: none"> • Dobra izgrađenost infrastrukture (putevi, vodovodi, elektromreža, telefoni, ...) • Bogatstvo nezagađenim prirodnim resursima (zemljište, voda, zrak, biljni i životinjski svijet) • Izgrađeni infrastrukturni turistički kapaciteti • Spremnost Općinskog vijeća za donošenje poticajnih propisa • Dobri potencijali za sve vidove turizma • Pozitivna iskustva i spremnost na saradnju sa potencijalnim ulagačima • Blizina univerziteta 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak prerađivačkih kapaciteta / proizvodnih pogona • Nedovoljna tehnička opremljenost za stočarstvo i mljekarstvo • Nepostojanje organizovanog otkupa poljoprivrednih proizvoda • Nedovoljna razvijenost organske proizvodnje • Usitnjenost posjeda i nedovoljna obrađenost poljoprivrednog zemljišta • Veliki procenat staračkog stanovništva • Nepovoljan prirodni priraštaj • Nedovoljan intenzitet otvaranja malih i i srednjih preduzeća • Nepostojanje poduzetničke infrastrukture (agencija lokalnog razvoja, centar za poduzetništvo, trening centra, poslovnih inkubatora, laboratorije za kontrolu kvaliteta poljoprivrednih i dr proizvoda....) • Nepostojanje kapaciteta za korištenje fondova EU i drugih donatorskih sredstava • Nedostatak poduzetničkog mentaliteta i ideja
Mogućnosti:	Prijetnje:
<ul style="list-style-type: none"> • Poticajna politika svih nivoa vlasti • Raspoloživa kreditna sredstva • Dobra pokrivenost zdravstvenom zaštitom • Redovan odvoz otpada • Blizina Sarajevskog tržišta • Proizvodnja organske hrane i organizovan otkup biljnih proizvoda po standardima • Bolja struktura smještajnih kapaciteta kao posljedica ulaganja investitora u smještajne objekte 	<ul style="list-style-type: none"> • Nepostojanje odgovarajućeg propisa kojim bi se stimulisao razvoj ruralnih i brdsko planinskih područja • Nedovoljna posvećenost viših nivoa vlasti ruralnom razvoju • Nedovoljna posvećenost iskorištavanju turističkih kapaciteta • Neadekvatni poticaji organskoj proizvodnji • Niske otkupne cijene – skupa proizvodnja

3.3. Društveni razvoj (stanovništvo, obrazovanje i kvalitet života)

3.3.1. Trenutno stanje

3.3.1.1. Stanovništvo

Demografska i migraciona kretanja

Na području općine živi oko 1.238 stanovnika¹⁵ u 56 naseljenih mjesta sela i zaseoka. Po zvaničnoj statistici općina Trnovo ima 56 naseljenih mjesta.

U posljednjih nekoliko godina je na teritoriji općine Trnovo zabilježena stagnacija prirodnog prirasta stanovništva.

Tabela 45. Prirodni priraštaj u FBiH u 2016. godini

Općina	Stanovništvo	Živorodeni	Umrli	Prirodni priraštaj
Trnovo	1.238	9	45	-29,3
FBiH	2.219.220	19.655	21.105	-1.450

Izvor: Federalni zavod za statistiku „Kanton Sarajevo u brojkama“, 2017., i Federacija BiH u brojkama 2017.

Prirodno kretanje stanovništva po mjestu prebivališta, ukazuje da su u 2016. godini od 9 živorođenih, svi rođeni u zdravstvenim ustanovama, među njima je bilo 3 muške i 6 ženske novorođenčadi, a od 45 umrlih, od kojih je bilo je 21 muških i 24 ženskih stanovnika.

U toku 2017. godine sklopljeno je ukupno 16 brakova, a razvedenih 1¹⁶.

Općina Trnovo ima izuzetno visok procenat odsutnog stanovništva, koji po statističkim podacima ukazuje da je 2016. godine bilo odsutno 61% predratnog stanovništva, što je nepovoljnija situacija od prosjeka za općine u Federaciji BiH u kojoj je 2016. bilo odsutno 20% predratnog stanovništva, tako da se može zaključiti da su i migraciona kretanja, nepovoljna na području općine.

Tabela 46. Prisutno i odsutno stanovništvo

Administrativna jedinica	Po popisu 1991.	Prisutno stanovništvo o 2016	Odsutno stanovništvo	Kolona 4/2 ¹⁷	Kolona 5/Ø FBiH	Indeks odsutnog stanovništva Kolona 2/3-Kolona 5
1	2	3	4	5	6	7
Trnovo	3.188	1.238	-1.950	-61,2	305,6	-105,6
FBiH	2.758.416	2.206.231	-552.185	-20,0	100,0	100,0

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH za 2016. g.“

Sam indeks odsutnog stanovništva je u općini Trnovo nepovoljniji za 41% od prosjeka za općine u Federaciji BiH.

¹⁵ Izvor Bilten "Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo" novembar 2017.

¹⁶ Federalni zavod za statistiku „Kanton Sarajevo u brojkama“, 2017.

¹⁷ Kolona 4/2 predstavlja odnos odsutnog stanovništva i stanovništva prema popisu iz 1991. godine.

Socijalna i radna struktura

Veoma mali broj stanovnika u Trnovu utiče na to da je tržište rada veoma nerazvijeno, kako sa kvantitativnog tako i sa aspekta kvalifikacione strukture radne snage, s druge strane ne postoji ni ozbiljna potražnja za radnom snagom.

Po statističkim podacima omjer radnosposobnog stanovništva u odnosu na druge kategorije je nepovoljniji u općini Trnovo nego što je prosjek Federacije BiH.

Tabela 47. Radnosposobno stanovništvo za 2016. godinu

Općina	Stanovništvo	Radno aktivno stanovništvo	% Radno aktivnog stanovništva
Trnovo	1.238	773	62,4
FBiH	2.206.231	1.556.536	70,6

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH za 2016. g.“,

Statistički podaci koji ukazuju na stepen zaposlenosti pojedinih kategorija stanovništva su također znatno nepovoljniji u općini Trnovo nego što je prosjek u Federaciji BiH.

Tabela 48. Stepen zaposlenosti u 2016. godini

Općina	Stanovništvo	Broj zaposlenih ¹⁸	Radno sposobno stanovništvo	Aktivno stanovništvo	Stepen zaposlenosti u % ¹⁹		
					Stanovništva ²⁰	Radno sposobnog stanovništva ²¹	Radno aktivnog stanovništva ²²
Trnovo	1.238	332	773	826	26,8	42,9	40,2
FBiH	2.206.231	457.974	1.556.536	830.181	20,8	29,4	55,2

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH za 2016. g.“,

Tranzicija iz planske u tržišnu ekonomiju najviše se odrazila na veliku stopu nezaposlenosti u općini Trnovo kao i u širem okruženju, koju prate teški socijalni uslovi mladih osoba kao i društva u cjelini.

Tabela 49. Stepen nezaposlenosti u 2016. godini

Općina	Broj nezaposlenih	Broj zaposlenih ²³	Aktivno stanovništvo	Stepen nezaposlenosti u % ²⁴
1	2	3	4	5
Trnovo	494	332	826	59,8
FBiH	372.207	457.974	830.181	44,8

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH za 2016. g.“,

¹⁸ Ukupna zaposlenost na teritoriji FBiH obuhvaća zaposlene u poslovnim subjektima (pravnim osobama), obrtu i slobodnim profesijama, odbrani i policiji. Broj zaposlenih u odbrani (8.000) nije razvrstan po općinama i kantonima.

¹⁹ U skladu sa metodologijom Centralne banke BiH.

²⁰ Stepen zaposlenosti stanovništva se izračunava tako da se broj zaposlenih podijeli sa prisutnim stanovništvom i pomnoži sa 100.

²¹ Stepen zaposlenosti radno sposobnog stanovništva se izračunava tako da se broj zaposlenih podijeli sa radno sposobnim stanovništvom (stanovništvo staro od 15-65 godina) i pomnoži sa 100.

²² Stepen zaposlenosti radno-aktivnog stanovništva se izračunava tako što se broj zaposlenih podijeli sa aktivnim stanovništvom (radnom snagom stj: zaposleni + nezaposleni) i pomnoži sa 100.

²³ Ukupna zaposlenost na teritoriji FBiH obuhvaća zaposlene u poslovnim subjektima (pravnim osobama), obrtu i slobodnim profesijama, odbrani i policiji. Broj zaposlenih u odbrani (8.000), nije razvrstan po općinama i kantonima.

²⁴ Stepen nezaposlenosti se izračunava tako što se broj nezaposlenih podijeli sa aktivnim stanovništvom (radnom snagom tj. zaposleni + nezaposleni) i pomnoži sa 100.

Interesantno je da više stanovnika Trnova nalazi zaposlenje na teritorijama drugih općina Sarajevskog Kantona, nego u samom Trnovu (pretežno rade u metalskoj struci i javnim preduzećima, te državnoj administraciji).

Prema podacima JU Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo – Biro Trnovo ukupan broj registrovanih nezaposlenih lica na dan 24.03.2018.g. je bio 496.

U nedostatku novih investicija i razvojnih programa, privreda nije u mogućnosti da ponovo apsorbuje značajniji broj nezaposlenih osoba, što je umnogome uticalo na visoku stopu nezaposlenosti, koja po statističkim podacima za četvrtinu nadmašuje prosjek Federacije BiH.

Tabela 50. Zaposlenost i prosječna neto plaća

Administrativna jedinica	Broj stanovnika 2016. godine	Prosječan broj zaposlenih		Prosječna neto plaća	
		2015	2016	2015	2016
Općina Trnovo	1.238	310	332	813	814
KS	417.498	126.609	129.031	1.024	1.018

Izvor: Federalni zavod za statistiku „Kanton Sarajevo u brojkama“, 2017.

Prosječna neto plaća na području općine Trnovo je znatno niža od prosječne neto plaće na području KS, kao i od prosječne neto plaće FBiH koja je u 2016. godini iznosila 814 KM.²⁵

Tabela 51. Prosječna neto plaća u 2016. godini

Općina	Prosječna neto plaća u KM	FBiH = 100
1	2	3
Trnovo	814	97,0
Federacija BiH	839	100,0

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Treba uzeti u obzir da značajan broj stanovnika učestvuje u neformalnih privrednim aktivnostima, kao što su zemljoradnja i stočarstvo, te na taj način ostvaruju dodatne, nezvanične prihode. Jedan od najvećih problema je što ne postoji tehničko i stručno usmjeravanje i obrazovanje niti programi edukacije za usvajanje dodatnih vještina za osobe koje se trebaju prilagoditi novim zahtjevima tržišta rada jer su izgubile svoja radna mjesta kolapsom ranijih industrija.

Podaci o obrazovanosti nezaposlenog stanovništva su dostupni jedino kroz statističke podatke i podatke o kvalifikacionoj strukturi lica koja traže zaposlenje, kako slijedi u naredne 2 tabele.

Tabela 52. Obrazovna struktura nezaposlenih 31. decembra 2016. godine

Administrativna jedinica	Broj nezaposlenih po stepenu stručnog obrazovanja								
	SVEGA	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
Trnovo	494	36	3	116	1	5	112	-	221
Ukupno KS	69.163	8.652	751	21.801	341	316	18.161	348	18.793
FBiH	372.207	26.734	5.492	101.610	641	1.520	121.891	6.849	107.470

Izvor: Federalni zavod za statistiku „Kanton Sarajevo u brojkama“, 2016.

Mladi koji se nalaze na evidenciji Službe za zapošljavanje ne poznaju metode i načine potrage za poslom kako bi se mogli što bolje prijaviti za radna mjesta uslijed velike konkurencije. Ne posjeduju znanja i sposobnosti da sami napišu svoj CV i prijavno pismo za posao. Osim toga, ne znaju voditi poslovni razgovor i istaknuti svoje prednosti i sposobnosti prilikom intervjua za posao.

²⁵ Izvor podataka: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH, april 2011. godine.

Tabela 53. Nezaposlene žene prema stepenu stručnog obrazovanja u 2016.

Administrativna jedinica	Stepen stručnog obrazovanja								
	Svega	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
Trnovo	297	15	4	57	1	0	44	0	176
FBiH	205.639	19.219	3.630	62.373	615	241	54.637	2.781	62.143

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Mladi nisu dovoljno osposobljeni da odgovore na aktuelne zahtjeve u poslovanju i vođenju malog poduzetništva i isti nemaju uslove da se opredijele za vlastiti biznis. Osnivanje vlastite firme i pokretanje vlastitog biznisa za mlade općine Trnovo bi trebalo da predstavlja izazov, a nikako problem kao što je sada slučaj. Izražena je nemotiviranost mladih ljudi za pokretanje vlastitog biznisa. Percepcija mladih je da preduzetništvo nije održiva opcija. Obrazovne institucije također ne doprinose sistemskoj promociji preduzetništva mladih niti mladim ljudima nude potrebne poslovne vještine. Slabo ili nikako se podučavaju principi preduzetništva u školama i na fakultetima. Posebna pažnja mora se posvetiti doedukaciji mladih o mogućnostima zapošljavanja i pokretanja vlastitih mini biznisa. Dodatno opterećenje predstavlja nedovoljno znanje i nepoznavanje tržišnih uslova, zakonskih uslova i procedura. Na žalost, u općini Trnovo ne postoji Biznis Centar koji bi trebao da pruža usluge korisnicima, neophodne za razvoj biznisa od kojih se izdvajaju informisanje o poslovnim prilikama i uslovima potrebnim za poslovanje, edukacija i zajedničko djelovanje. Kao šanse razvoja ekonomskog sektora, a time i masovnijeg upošljavanja, mogu se prepoznati razvoj malog i srednjeg poduzetništva, turizma i poljoprivrede. Na području općine Trnovo nalazilo se u 2016. godini ukupno 435 penzionera, što znači da je na svakog zaposlenog postojao 1,3 penzionera.

Tabela 54. Broj penzionera i iznos penzija u 2016. godini

Naziv općine	Vrste penzije						Ukupno	
	Starosne		Invalidske		Obiteljske			
	Ukupno		Ukupno		Ukupno			
	Broj	Iznos	Broj	Iznos	Broj	Iznos	Broj	Iznos
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Trnovo	192	85.842,69	94	33.182,32	149	49.846,56	435	168.871,57
FBiH	176.767	80.759.411,10	64.424	22.038.307,42	104.438	34.916.248,51	345.629	137.713.967,03

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“,

Prosječna ukupna penzija iznosila je na području općine Trnovo u 2016. godini 388,21 KM, što je bilo za cca 2,6% ispod prosjeka Federacije BiH u toj godini.

Tabela 55. Prosječne penzije u 2016. godini

Naziv općine	Broj zaposl. na 1 penzionera	Ukupna prosječna penzija u KM	Prosječna starosna penzija u KM	Prosječna invalidska penzija u KM	Prosječna obiteljska penzija u KM
Trnovo	0,8	388,21	447,10	353,00	334,54
Ukupno FBiH	1,3	398,44	456,87	342,08	334,33

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Jedino je prosječna invalidska penzija na području općine Trnovo premašivala u 2016. godini prosjek Federacije BiH, dok su u svim ostalim kategorijama penzioneri iz ove općine primali prosječno niže iznose nego u Federaciji BiH, što ukazuje na nezadovoljavajući socijalni status tog dijela populacije.

3.3.1.2. Obrazovanje

Ne postoje podaci o obrazovnoj strukturi ukupnog stanovništva ili pojedine njegove kategorije na području općine, izuzev osoba evidentiranih na birou za zapošljavanje.

Obrazovni sistem

Prema kantonalnom Zakonu o osnovnom odgoju i obrazovanju²⁶, i Zakonu o srednjem obrazovanju²⁷, osnivač škola kao javnih ustanova je Kanton Sarajevo, koji osigurava sredstva potrebna za osnivanje i rad osnovnih i srednjih škola, u skladu s pedagoškim standardima za osnovno obrazovanje i odgoj, srednje obrazovanje i normativima školskog prostora, opreme, nastavnih sredstava i učila. Nadležnosti Općine u oblasti obrazovanja su ograničene, tako da lokalne vlasti imaju jako malo uticaja na razvoj na ovom polju²⁸. Zadatak lokalne zajednice jeste, da putem Službe za društvene djelatnosti prati rad i analizira provođenje Godišnjih programa rada škola, analizira uspjeh u odgoju i učenju u prvom polugodištu tekuće školske godine, kao i na kraju tekuće školske godine, a u cilju sagledavanja stanja i predlaganja mjera za unapređenje njihovog odgojno-obrazovnog rada.

Institucije

Sistem obrazovanja u Trnovu obuhvata samo osnovno obrazovanje. Općeobrazovna Osnovna škola «Zaim Kolar» je u Dejčićima, sa jednom područnom školom u Delijašima. Škola je posjeduje tehnički opremljene učionice za nastavu iz fizike, interneta i muzičkog obrazovanja. Od ukupno 63 učenika 22 je dječaka a 41 djevojčica. Objekat u Dejčićima pruža adekvatne uslove za realizaciju programskih sadržaja nastavnog procesa. Objekat raspolaže sa dovoljnim brojem učionica, kabineta, adekvatnim mokrim čvorom i fiskulturnom salom.

Postoji i druga sekcija škole u Šabićima, ali zbog malog broja školske djece, oni pohađaju druga odjeljenja. Prijašnja zgrada škole je pretvorena u ekološku školu. Škola u prirodi u Šabićima je završena i počela sa radom 2003. godine sa prvim ekskurzijama učenika u školi u prirodi. Početkom 2018. godine završeni su idejni i glavni projekat za dogradnju područne škole u Šabićima. Dogradnjom postojećeg objekta, predviđena je izgradnja hostelskih soba, kao i proširenje ugostiteljskih sadržaja (kamin sala, restoran, kuhinja), tako da objekat škole pored osnovnog edukativnog karaktera ima i hostelsko-ugostiteljski tj. turistički karakter, kakav i treba posjedovati jedna škola u prirodi. Ovo je područna škola Osnovne škole «Zaim Kolar» iz Dejčića. Plan je da učenici iz svih škola u BiH dolaze u posjetu školi. Turnusi su predviđeni da traju od 5-7 dana. Program je izrađen od Pedagoškog Zavoda Kantona Sarajevo i verifikovan od strane Kantonalnog Ministarstva Obrazovanja. Pored osnovnog programa, ovo je spoj edukacije, rekreacije i kulture.

²⁶ Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju, čl. 11, Sl. novine Kantona Sarajevo 23/17 i 33/17.

²⁷ Zakon o srednjem obrazovanju, čl. 12, Sl. novine Kantona Sarajevo 23/17.

²⁸ U oblasti osnovnog obrazovanja Općina iskazuje interes za osnivanje ili za prestanak rada redovne škole, specijalne i paralelne osnovne škole, organizira i sufinansira prijevoz učenika koji stanuju u naseljima udaljenim od škole više od 2 kilometra i dostavlja školama spisak školskih obveznika za upis u redovnu osnovnu školu.

Slika 34. Škola u prirodi u Šabićima (3D izgled)
Izvor: Općina Trnovo

Nastava u svim školama odvija se po bosanskom nastavnom planu i programu.

Resursi

Da bi se osiguralo potpuno uživanje prava na obrazovanje vlasti moraju osigurati dostupnost i pristupačnost obrazovnim institucijama, kao i prihvatljivost i prilagodljivost obrazovnog sistema. U tom smislu, vlasti su dužne osigurati da su obrazovne institucije i programi dostupni u dovoljnoj mjeri, te da su ispunjeni tehnički i kadrovski uslovi. Obrazovanje mora biti fizički i ekonomski pristupačno za sve, bez diskriminacije. U osnovnim školama je trenutno zaposleno 30 zaposlenika. Kvalifikacijska sprema zaposlenog osoblja u obrazovnim ustanovama u općini Trnovo je zadovoljavajuća. Naredne tabele daju pregled učenika i nastavnika u osnovnoj školi.

Tabela 56. Struktura uposlenika u osnovnom obrazovanju

Osoblje			
Rukovodni radnici i saradnici	Nastavnici	Ostali	Ukupno
2	17	11	30

Izvor: OŠ „Zaim Kolar“ Dejčići

Tabela 57. Struktura učenika u osnovnom obrazovanju

odjeljenje	Broj učenika po razredima									
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII8	VIII9	Ukupno
muški	1	3	2	3	4	0	2	2	5	22
ženski	5	6	5	8	3	4	2	3	5	41
Ukupno	6	9	7	11	7	4	4	5	10	63

Izvor: OŠ „Zaim Kolar“ Dejčići (2018.g.)

U školi aktivno djeluju Vijeća učenika, kao i Vijeća roditelja koja promoviraju interese škole u zajednici na čijem području se nalazi škola, predstavljaju stavove roditelja školskom odboru i podstiču angažman roditelja i učenika. Škola ima organizirane vannastavne aktivnosti, tako da učenici učestvuju u raznim takmičenjima, općinskim i drugim manifestacijama.

Tabela 58. Osnovno obrazovanje, početak 2017 / 2018 godine

Administrativna jedinica	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Stanovništvo	Broj učenika na 1.000 stanovnika
Trnovo	2	9	63	17	1.238	56
FBiH	1.078	9.527	188.430	15.024	2.206.231	85

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2017. g.“,

Nisu dostupni podaci o broju i strukturi učenika koji se nalaze na srednjoškolskom obrazovanju.

Tabela 59. Srednje obrazovanje, početak 2017. godine

Općine	Broj škola	Broj odjeljenja	Broj učenika	Broj nastavnika	Stanovništvo	Broj učenika na 1.000 stanovnika
Trnovo	-	-	-	-	1.283	-
FBiH	213	3.755	82.816	8.523	2.206.231	38

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH za 2017. g.“

Općenito, stanje sektora osnovnog obrazovanja na području općine Trnovo je relativno dobro, naročito ukoliko se poredi sa ostalim dijelovima BiH. Ovakvo stanje je rezultat napora i aktivnosti na kantonalnom nivou, ali i inicijativa pokrenutih na lokalnom nivou, prvenstveno od strane Općine i školske uprave. Ipak, iz gore navedenog proizilazi da određeni aspekti prava na obrazovanje zahtijevaju dodatnu pažnju. Ekonomski pristup obrazovanju zahtijeva posebnu pažnju kako bi se osiguralo da je obrazovanje jednako pristupačno za svu djecu, uključujući djecu iz socijalno ugroženih porodica.

Slika 35. Osnovna škola
Izvor: Općina Trnovo

Neophodno je međutim praćenje i usklađivanje ponuda obrazovnih profila u srednjim stručnim školama u susjednim općinama sa potrebama tržišta rada uz uvažavanje specifičnosti lokalne sredine. Programi obrazovanja, dokvalifikacije i prekvalifikacije moraju se uskladiti sa potrebama tržišta rada.

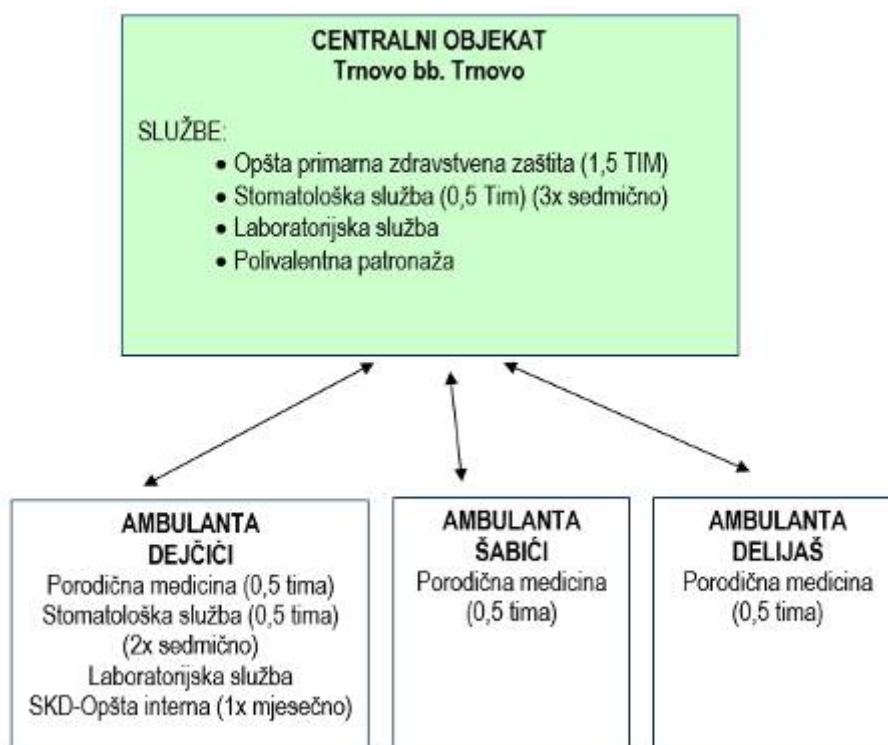
3.3.1.3. Zdravstvo

Sistem zdravstvene zaštite u Općini je sastavni dio kantonalnog zdravstvenog sistema. Osim centralnog objekta OJ DZ Trnovo svoju djelatnost ostvaruje i u tri područne ambulante smještene na području mjesnih zajednica Šabići, Dejčići i Delijaš.

Organizaciona jedinica Trnovo pruža primarnu zdravstvenu zaštitu za oko 3.000 stanovnika. U Ambulantu Trnovo javljaju se i pacijenti iz dijela Trnova koji pripada Republici Srpskoj.

Organizaciona jedinica Dom zdravlja Trnovo je zdravstvena ustanova koja pruža kvalitetnu primarnu i specijalističko – konsultativnu (internističku) zdravstvenu zaštitu na području općine.

Djelatnost OJ DZ Trnovo je: porodična/obiteljska medicina, stomatološka služba, laboratorijska, te specijalističko konsultativna djelatnost (internistička služba).

Slika 36. Organizacija DZ Trnovo
Izvor: OJ DZ Trnovo

Stanovništvu općine dostupna je zdravstvena zaštita iako je to stanovništvo rasprostranjeno na površini od 450 km².

Organizaciona jedinica Doma zdravlja sa postojećim kadrom i organizacijom ispunjava planirane obaveze, nivo usluga i kvaliteta je na visokom nivou.

Za potrebe stomatološke službe u ambulanti porodične medicine Dejčići u toku 2016. godine Općina Trnovo je nabavila kompletnu stomatološku stolicu i opremu te istu instalirala i pustila u funkciju. U toku 2017. godine prostorije su obnovljene sa jednim dijelom mobilijara i medicinske opreme (stolice, aparat za kisik, EKG aparat, kasete za zdravstvene kartone) koju su nabavili JUDZ KS i Ministarstvo zdravstva. Najznačajniji rezultati postignuti su kadrovskim popunjavanjem i edukacijom iz porodične medicine.

Tabela 60. Zdravstvo u 2016. godini

Administrativna jedinica	Stanovništvo	Broj ljekara	Broj stomatologa	Broj bolesničkih postelja	Broj stanovnika		
					Na 1 ljekara	Na 1 stomatologa	Na 1 bolesničku postelju
Trnovo	1.238	3	1	-	413	1.238	-
KS ²⁹	417.498	1.424	253	2.215	293	1.650	188
FBiH	2.206.231	4.764	587	8.379	463	3.758	263

Izvor: Federalni zavod za programiranje razvoja, „Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji BiH u 2016. godini“

Tabela 61. Broj i kvalifikaciona struktura medicinskih radnika zaposlenih na teritoriji Općine Trnovo

Struktura zdravstvenog kadra (stanje 2017.)						
Naziv oraganizacionog segmenta	Ukupno zdr. radnika	Doktori medicine	Doktori medicine specijalisti	Dr. stomatologije	Djelatnici sa visokom	Zdravstveni tehničari SSS
OJ Trnovo	14	2	1	1	2	8

Izvor: OJ Dom zdravlja Trnovo

Rastuće siromaštvo, nesigurno školovanje, marginalizacije pojedinih grupa mladih ljudi, nepokrivenost obaveznim zdravstvenim osiguranjem, nezaposlenost mladih i opći osjećaj nesigurnosti i neizvjesnosti neminovno pojačavaju stanje ugroženosti mladih i predstavljaju rastući rizik po njihovo zdravlje. Kod starijih osoba vodeća oboljenja su oboljenja kardiovaskularnog sistema, šećarna bolest i gastrointestinalna oboljenja. Kod mladih pacijenata dominiraju oboljenja respiratornog trakta.

Isključenost sa tržišta rada je jedan od osnovnih faktora socijalne isključenosti i ranjivosti mladih, kao i rizičan faktor za mnoge negativne aspekte psiho-socijalnog zdravlja. Naprimjer, za stupanje u radni odnos uobičajeno je neophodno prethodno radno iskustvo minimalno od godinu dana, što u startu mladima onemogućava ostvarivanje prava na zaposlenje. Kao posljedica nezaposlenosti mladih veliki broj njih je socijalno isključen, finansijski depriviran i nije stambeno zbrinut, što utiče u velikoj mjeri na tjelesno i mentalno zdravlje mladih ljudi.

Dešavaju se i promjene životnog stila u smislu usvajanja nezdravih životnih stilova koji su socijalno uslovljeni npr. pušenje, značajne promjene u načinu ishrane (nutriciona tranzicija), redukovanje redovne fizičke aktivnosti, upotreba alkohola, droga i psihotropnih supstanci.

Prijateljski pristup mladima u pružanju zdravstvenih usluga treba osigurati u svim segmentima zdravstvenog sektora, a posebno u oblastima mentalnog zdravlja, nasilja, bolesti ovisnosti, seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, spolno prenosivih infekcija i HIV/AIDS-a, hroničnih oboljenja i u drugim oblastima kada se za to ukaže potreba. Prijateljski pristup mladima u pružanju zdravstvenih usluga prvenstveno se osigurava na nivou primarne zdravstvene zaštite, a potom i na drugim nivoima. Osiguravanje prijateljskih usluga mladima bitne su za njihovo zdravlje i potrebno ih je osigurati kroz aktivnu saradnju vladinog i nevladinog sektora. U BiH se razvijaju trenutno dva osnovna modela prijateljskih zdravstvenih usluga u skladu sa vodiljama Svjetske zdravstvene organizacije (SZO), uz manje modifikacije prilagođene potrebama i mogućnostima zajednice.

Istovremeno, prilagođavanje zdravstvenih i socijalnih ustanova prihvaćenim standardima u razvoju prijateljskog pristupa u radu sa mladima omogućit će im široku dostupnost socijalne zaštite. Dostupnost

²⁹ Sarajevski kanton: u svom sastavu ima 993 ljekara i 17 stomatologa koji su zaposleni u Kliničkom centru Univerziteta Sarajevo, a nisu raspoređeni po općinama.

ovakvim uslugama ima posebno mjesto u zaštiti i poboljšanju zdravlja mladih ljudi, a sve u cilju veće efikasnosti upravljanja i liječenja, sa posebnim naglaskom na mlade sa rizičnim ponašanjem. Promocija zdravih stilova života odvija se kroz obrazovanje, medije, nevladine organizacije i udruženja građana, zatim kroz javne kampanje, sportske i kulturne manifestacije u kojima ne smije biti javnih i skrivenih poruka koje će podržavati nezdrave stilove života.

Stoga je neophodno da se posebna pažnja posveti razvoju programa različitih oblika neformalnog obrazovanja putem kojih bi mlade osobe stekle nova znanja i podigli svijest o značaju očuvanja njihovog zdravlja. U razvoju neformalnog obrazovanja ključnu ulogu treba da imaju mladi i NVO, koji će aktivno da učestvuju u kreiranju programa, njihovom provođenju, praćenju i ocjenjivanju, a zdravstveni, prosvjetni radnici kao i ostali profesionalci treba da podrže njihovo aktivno uključivanje. Neformalno obrazovanje treba da izvode obučene i certifikovane osobe.

Zdravstvo i socijalna zaštita u općini Trnovo su značajno nerazvijeniji od prosjeka koji vrijedi za općine u FBiH. Postizanje najviših standarda zdravlja podrazumijeva stručno osoblje i socio-ekonomske preduoslove, kao i resurse koje država ima na raspolaganju.

3.3.1.4. Socijalna zaštita

Zakonom o osnovama socijalne zaštite i socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom Kantona Sarajevo³⁰ obavezuju se nadležni organi lokalne uprave da prava koja su građanima zajamčena u istom utvrde i osiguraju u određenom opsegu, i da utvrde i osiguraju različite vrste pomoći, ovisno o stanju i oblicima socijalne ugroženosti građana na pojedinim područjima Kantona.

Socijalna zaštita stanovništva na području općine Trnovo ostvaruje se kroz rad poslovne organizacione jedinice JU Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo Službe socijalne zaštite općine Trnovo (u daljem tekstu CSR-Služba socijalne zaštite) i Općinske službe za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku – dječiju i socijalnu zaštitu. Centar za socijalni rad svojom djelatnošću pokriva oblast socijalnog rada, socijalne i porodične zaštite, dok Općinska služba omogućava ostvarivanje prava, odnosno isplatu naknade za dječiji dodatak, naknadu porodiljama, subvencioniranje troškova boravka u vrtiću i naknadu civilnim žrtvama rata.

Osim materijalnih izdvajanja, Centar preko svojih uposlenika obavlja i niz drugih aktivnosti i poslova koji su vezani za terenski rad po mjesnim zajednicama, kao i za rad sa djecom bez roditeljskog staranja, djecom ometenom u fizičkom i psihičkom razvoju, odgojno zanemarenom i zapuštenom djecom i djecom čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, licima sa invaliditetom, materijalno neobezbjeđenim i za rad nesposobnim licima, licima i porodicama u stanju socijalne potrebe kojima je zbog posebnih okolnosti potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite, kao i licima i porodicama koje nemaju dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba, starijim osobama i malodobnom djecom u ustanovama socijalne zaštite, a za koje se obim prava iz socijalne zaštite uređuje Uredbama Vlade Kantona Sarajevo. Osim ovih poslova CSR odnosno Služba socijalne zaštite je učestvovala u ukupnoj društvenoj i pravnoj zaštiti porodice, njenih članova, kao i realizaciji određenih odredbi Porodičnog zakona.

Primjenom Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom obuhvaćen je znatan broj stanovnika Općine Trnovo.

Odjeljenje Općine Trnovo poslove iz svoje nadležnosti obavlja u sastavu Službe socijalne zaštite Općine Ilidža, u protekloj godini, kao i u prošlim godina, radila su dva izvršioaca i to: socijalni radnik koji radi jedan dan sedmično (utorak) i viši referent administracije i blagajne koja radi puno radno vrijeme.

Rad Odjeljenja Trnovo bazira se na primjeni odredaba izmjenjenog Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, koji se primjenjuje od 12.03.2009. godine, na primjeni odredaba Porodičnog Zakona FBiH, Krivičnog Zakona FBiH u dijelu koji se odnosi na maloljetna

³⁰ "Službene novine Federacije BiH", broj: 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16 i "Službene novine kantona Sarajevo", broj: 38/14, 38/16, 44/17.

lica koja su počinila krivično djelo, kao i lica koja su počinila krivično djelo u stanju neuračunljivosti, Odluke o subvencioniranju troškova grijanja, dženaze-ukopa i drugih normativnih akata koja se tiču pružanja određenih pomoći ili zaštite licima koja se nađu u stanju socijalne potrebe.

Naredne tabele prikazuju broj korisnika tuđe njege i pomoći i korisnike prava po Zakonu o socijalnoj zaštiti.

Tabela 62. Korisnici tuđe njege i pomoći

Broj korisnika tuđe njege i pomoći	2017
Stara lica	146
Mlada lica I kategorije	25
Mlada lica II kategorije	24
Invalidnost I kategorije	80
Invalidnost II kategorije	28
Ortopedski dodatak	42
UKUPNO	345

Izvor: Služba socijalne zaštite odjeljenje Trnovo

Tabela 63. Korisnici prava po Zakonu o socijalnoj zaštiti

Ostala prava po Zakonu o socijalnoj zaštiti	2017
Stalna socijalna pomoć	18
Domski smještaj	8
Školovanje pod specijalnim uslovima (čekanje na zaposlenje)	3
Kategorizacija malodobne djece (osposobljavanje za samostalan život i rad)	0
Jednokratna novčana pomoć	9
Izuzetna novčana pomoć	/
Subvencioniranje troškova grijanja	30
Paketi i javna kuhinja	45

Izvor: Služba socijalne zaštite odjeljenje Trnovo

Mladi ljudi susreću se sa brojnim poteškoćama zbog sporog ekonomskog, socijalnog i političkog napretka te gube volju i interes za aktivno učešće u životu zajednice u kojoj žive, što dovodi do nedostatka društvenog kapitala koji može unaprijediti društvenu zajednicu. S tim u vezi zahtijeva se aktivno bavljenje ovom populacijom jer potrebe omladine su uzrok njihovog ponašanja, a nemogućnost zadovoljavanja istih dovodi do raznih devijacija ove skupine, kao što su: droga, alkohol, delinkvencija i maloljetničko prestupništvo, nasilje... Neophodno je uspostavljanje mehanizama koji će duži period regulisati i obezbijediti mladima puteve uključivanja u procese izgradnje vrijednosnog sistema zajednice, a društvu, sa svakom novom generacijom, kreativne pokretačke impulse. Mladi trebaju da imaju mogućnost da se aktivno uključe u društvena dešavanja, kao i da na njih utiču svojim djelovanjem i ostvarenjem ličnih ideja. Kako se većina njih još uvijek školuje formiranje porodice je vjerovatno u drugom planu. Oni koji su izašli iz obrazovnog sistema, kao prepreku za formiranje porodice nalaze u neriješenom stambenom pitanju. Sporo rješavanje stambenog pitanja ostavlja negativne posljedice na formiranje porodice, ali i na mnoge druge aspekte života mladih.

Nedostatak adekvatnih mjera za unapređenje zapošljavanja mladih i kvalitetnog obrazovanja uz isključenost mladih iz socijalnog i političkog života, društveno degradira mlade i stavlja ih na marginu društva. Zapostavljeni od strane vlade i politike, uopšte od strane društva, mladi su prepušteni sami sebi i onima koji su spremni da iskoriste nedostatak brige od strane BiH institucija za mlade ljude.

Iz svega navedenog kao jedno od rješenja problema nameće se preventivni rad kako sa mladima tako i sa njihovim roditeljima.

Trenutačna ekonomska situacija i postojeći sistem socijalne zaštite onemogućavaju potpuno ostvarivanje prava na socijalnu sigurnost za veliki broj stanovnika Trnova.

Nedostaci u postojećem sistemu socijalne zaštite koji se ogledaju u nedostatku sveobuhvatne procjene socijalnog statusa i potreba građana, zastarjelom pravnom okviru, te nedovoljnim izdvajanjima sredstava za socijalnu zaštitu na svim nivoima, u znatnoj mjeri utiču na neostvarivanje ili djelimično ostvarivanje prava na socijalnu sigurnost.

Ovakva nemogućnost potpunog ostvarivanja prava može se naročito negativno odraziti na najugroženije kategorije stanovništva i rezultirati njihovom marginalizacijom, posebno ako se ima u vidu tendencija rasta broja osoba u stanju socijalne potrebe u općini Trnovo ili visoka stopa nasilja u porodici.

Iako se veliki broj ovih pitanja mora rješavati na višim nivoima, određeni koraci se mogu načiniti i na lokalnom nivou, posebno u smislu kvalitete pružanja usluga, sistematskog prikupljanja podataka o socijalnom statusu i potrebama građana, jačanju svijesti o pravima i načinima ostvarivanja prava, te jačanju zaštite posebno ugroženih kategorija stanovništva.

U tom smislu, i u cilju stvaranja pristupa baziranog na stvarim potrebama građana, potrebna je dodatna podrška kantonalnom Centru za socijalni rad u jačanju tehničkih i kadrovskih kapaciteta.

Pored toga, mjesne zajednice mogu imati značajnu ulogu u poboljšanju kanala komunikacije između institucija socijalne zaštite i korisnika, te je stoga tehnička podrška i izgradnja kapaciteta mjesnih zajednica od posebnog značaja.

Da bi došlo do znatnijeg poboljšanja u kvalitetu i kvantitetu u segmentu socijalne i porodične zaštite na području Općine neophodno je više raditi i ulagati u programe prevencije u ovim oblastima, više raditi na programima zapošljavanja i razvoja poljoprivrede na rubnim područjima kroz ekonomski održivi povratak.

Na ovaj način stvarala bi se veća materijalna podloga koja i uz dodatnu materijalnu potporu resornih Kantonalnih i Federalnih Ministarstava, uz izradu socijalne karte ili "Mini socijalne karte" za općinu Trnovo i uz definisanje granice linije siromaštva omogućilo da pristojnu pomoć dobivaju stvarno ugrožene kategorije stanovništva.

Sistem zaštite i spašavanja

Općinski štab civilne zaštite organizuje, priprema i sprovodi sistem zaštite i spašavanja ljudi, materijalnih, kulturnih i drugih dobara od ratnih razaranja, elementarnih nepogoda i opasnosti u miru i ratu na području općine Trnovo.

Na području općine nema profesionalnih vatrogasnih jedinica ali je oformljeno dobrovoljno vatrogasno društvo Trnovo.

3.3.1.5. Kultura

Na području Općine Trnovo nalazi se niz kulturno-historijskih spomenika, koji su odraz bogate historijske prošlosti ovog područja.

Kultura kao društvena oblast, neprofitna, kao takva je nerijetko, na margini zbivanja, posebno u uslovima koji su specifični za područje općine Trnovo. Mali broj stanovnika koji stacionarno žive, borave i aktivno djeluju na području općine, veoma nepovoljne starosne dobi, niskog stepena obrazovanja, bez navika koje su u domenu kulture, te specifičnog tradicijskog načina odnosa u porodici što je trajalo decenijama nisu polazišta za sadržajan presjek zbivanja u oblasti kulture. Naime, nagli tehnološki napredak, drastična migraciona kretanja nekada i destruktivna po sredine iz kojih pojedinci odlaze učinili su da je područje općine Trnovo u cjelosti na margini. Za ovakvo stanje ne treba tražiti krivca, ovo je činjenica koja je evidentna u mnogim dijelovima BiH.

Kulturno-umjetničko društvo „Biseri Bjelašnice“ kojem je Trnovo matična općina je jedini subjekt koji je povremeni reprezent ovog područja i njegove tradicije folklornog stvaralaštva, a registrovan je kao udruženje građana.

Slika 37. Stećci
Izvor: Općina Trnovo

Državna Komisija BiH za zaštitu nacionalnih spomenika proglasila je nekoliko historijskih područja i nekropola sa stećcima na području općine za nacionalne spomenike BiH (u prilogu).

Na području općine Trnovo osigurani su resursi u oblasti kulture u skladu sa mogućnostima i nadležnostima Općine kao jedinice samoupravnog djelovanja. Općina osigurava lokalne potrebe stanovništva, pa tako i mladih u oblasti kulture.

Međutim i pored postojanja kulturnih organizacija i djelimično odgovarajućih objekata za kulturna dešavanja, može se reći da kulturni život nije dovoljno razvijen.

Kulturna događanja, običaji, specifičnosti terena

Pored Dana Općine i drugih praznika, na području općine Trnovo se održava tradicionalni teferič na Husremovcu u Dejčićima svake godine 2. avgusta.

Tradicionalni mevludi koji se na području općine održavaju skoro u dva mjeseca u godini nisu primjerene manifestacije koje svojom sadržinom karakterišu pojam kulture. Treba ih podržavati, omogućiti kontinuitet ali im dati nove sadržaje i vrijednosti. Istinske tradicionalne ruralne vrijednosti približiti urbanoj sredini.

Udaljenost Trnova od Sarajeva koje je stjecište većine bitnih događanja pa i onih u sferi kulture, kod većine stanovništva ne stvaraju motivisanost da se na području Trnova osmisli sadržina koja bi bila interesantna i prihvatljiva za većinu.

Raspoloživost infrastrukturnih resursa

Na području općine ne postoji glavni nosioc kulturnih dešavanja u vidu javne ustanove Centra za kulturu ili Kulturno-sportskog centra, koji bi prema raspoloživim materijalnim mogućnostima, zajedno sa općinom Trnovo, realizirao programe iz oblasti kulture i sporta. Ne postoji ni kino niti neki drugi vid kontinuiranog pružanja kulturnih sadržaja.

Sve ovo izravno negativno utiče na obim i kvalitet rada nadležnih organa Općine, koja u skladu sa svojim mogućnostima pokušava zadovoljiti potrebe lokalnog stanovništva u oblasti kulture.

Stoga bi bilo od koristi u postojećim prostorima namijenjenim za kulturna dešavanja osnovati takav centar i u sklopu njega javnu biblioteku i druge sadržaje.

3.3.1.6. Sport i rekreacija

Na teritoriji Općine Trnovo nalaze se dva fudbalska terena, i dvadeset pet sportskih ploha. I dalje je prisutna praksa da se sportska zbivanja svode na organizovanje povremenih ili tradicionalnih turnira u malom nogometu, šahu i nekim atletskim disciplinama. Izdvajanje za sport iz budžeta općine može se nazvati simboličnim i nedovoljno je za postizanje značajnijih uspjeha u oblasti sporta.

Slika 38. Sportske plohe
Izvor: Općina Trnovo

Općina Trnovo nema raznovrstan izbor sportova i rekreativnih aktivnosti, te se sportom bave uglavnom talentovana djeca uključena u sportske klubove i školske sekcije na teritoriji kantona. Forsiranjem razvoja sporta, aktivnog odmora, kreiranjem aktivnosti u slobodnom vremenu spriječio bi se potencijalni razvoj destruktivnih pojava.

Kao i u proteklim godinama, jedini aktivni sportski klub je ski klub „Bjelašnica“. Takmičarskim rezultatima koje su ostvarili članovi kluba opravdali su finansijska sredstva koja je Općina Trnovo obezbijedila. Postižu zavidne rezultate, bolje i od klubova koji imaju daleku veća novčana sredstva i druge vidove pomoći. Na svim takmičenjima u BiH bili su na pobjedničkom postolju, čime su zaslužni promotori Trnova.

Udruženje Sportski lovci “Trnovo” se preregistrovalo u udruženje Lovačko društvo “Trnovo”. Izgrađeni su novi lovno – privredni objekti (hranilišta, pojilišta, čeke) kao i prosijecanje lovačkih staza te prihrana divljači. Lovačko društvo u cilju obezbjeđenja dodatnih izvora hrane, vrši sjetvu žitarica i krmnog bilja na određenim površinama predviđenim za tu namjenu.

3.3.1.7. Mediji i informisanje

Informisanje je veoma značajna društvena djelatnost od čijeg funkcionisanja u znatnoj mjeri zavisi stanje političkog, ekonomskog, socijalnog i drugog raspoloženja građana. Stanje elektronskih i štampanih medija i web info-portala u općini nije na željenom nivou. Općina nema lokalnih medija tj nema ni jednu radio ili TV stanicu, nema ni jednu novinsku kuću, kao ni ITC ili dopisništvo nekog od medija sa sjedištem u drugim općinama.

Poslije rata je postojala radio stanica Trnovo, ali je ona prestala sa radom zbog ukidanja dozvole za rad od strane RAC-a.

Izgradnja i razvoj telekomunikacijske i PTT mreže na cijelom području općine omogućila je i pristup različitim TV sadržajima.

Općina Trnovo informira građane i širu javnost o najnovijim dešavanjima i putem oficijelne web stranice Općine Trnovo www.trnovo.ba. Ona je lokalni elektronski medij koji predstavlja značajno sredstvo obavještavanja mladih o stanju u općini, odnosno o svim značajnim aktuelnostima sa područja općine.

Dužnost Općine je da građanima osigura pristup javnim informacijama i da im kroz formalne i neformalne mehanizme omogući pristup javnim poslovima.

Informiranje građana u općini Trnovo se vrši putem oglašavanja na oglasnoj ploči u zgradi Općine, izdavanja pismenih odgovora na usmene i pismene upite građana, svakodnevnog prijema građana kod načelnika Općine. Akti koji se usvoje na Općinskom vijeću objavljuju se u Službenom glasniku Kantona Sarajevo, a ukoliko je odluka od vitalnog značaja za građane objavljuje se i na oglasnoj ploči.

Jedan od efikasnijih načina bolje informisanosti svih građana, odnosno dobivanja informacija o dešavanjima u Općini Trnovo kao i uvida u dokumentaciju i kopiranje iste, a koja je u posjedu organa uprave, je provedba Zakona o slobodi pristupa informacijama. Ovim zakonom, čije odredbe se u potpunosti primjenjuju, omogućava se veća informisanost građana i transparentnost rada javne uprave, međutim potrebno je konstatovati da se ovaj vid dostupnosti informacija ne koristi u punoj mjeri, a naročito ne od strane mladih.

Izdaje se i informativni bilten Općine Trnovo putem kojeg su se građani na adekvatan način informišu o aktivnostima koje se vode u organu uprave kao i na teritoriji općine Trnovo.

Potrebno je uspostaviti sistem informisanja mladih o mogućnostima putovanja, studiranja, razmjenama, o oblasti zdravlja mladih i zdravih stilova života, takmičenjima, oblicima neformalne edukacije, učešća na skupovima itd.

3.3.1.8. Mladi

Problemi mladih u Općini Trnovo su najizraženiji u oblasti zapošljavanja i stambenog zbrinjavanja.

Mladi sa područja općine uglavnom su aktivni i djeluju u udruženjima drugih općina Kantona Sarajevo.

Organizacijama koje okupljaju mlade, lokalna zajednica u skladu sa svojim mogućnostima kontinuirano potpomaže njihov rad dodjeljujući finansijska sredstva iz Budžeta Općine kao podršku njihovim projektima koje apliciraju u okviru institucionalnog oblika saradnje lokalne zajednice i NVO.

Međutim zbog nedovoljnih finansijskih sredstava u Budžetu Općine ali i zbog nedovoljno razvijene idejnosti organizacija koje okupljaju mlade, do sada njihove aktivnosti nisu značajnije uticale na poboljšanje rada omladinskih asocijacija u ovoj lokalnoj zajednici.

Na području općine Trnovo ne postoji omladinski centar, tj. prostorije gdje bi mladi ljudi mogli provoditi slobodno vrijeme te organizirati određene aktivnosti koje su u istraživanju navedene kao deficitarne na području Općine kao što su različiti oblici neformalne edukacije i slično.

Mladima treba pružiti veću tehničku i materijalnu pomoć kako bi se mogli u što većem broju okupljati i djelovati u udruženjima.

Volonterstvo je jedan od oblika djelovanja koji mogu pomoći mladim ljudima da se osjećaju korisno i da steknu određena iskustva koja će im kasnije biti od velike koristi pri pronalasku stalnog zaposlenja.

3.3.1.9. Nevladin sektor

Na području općine djeluje tek nekoliko nevladinih organizacija (NVO), koje imaju status udruženja od javnog interesa u općini i to NVO iz oblasti: sporta, kulture i obrazovanja.

Bosni i Hercegovini, pa tako i općini Trnovo, potrebni su obrazovani i kvalificirani mladi ljudi koji će postati odgovornim građanima/kama i preuzeti na sebe odgovornost za privredni rast i unaprijeđenje životne sredine u kojoj žive. Aktivno učešće mladih u društvu znači društveni i politički angažman mladih, njihovo angažiranje u rješavanju problema u zajednici, pogotovo u pitanjima koja su njima bitna, kao i u donošenju odluka u lokalnim zajednicama i na državnom nivou. U Trnovu djeluju sljedeća udruženja građana, nevladinih organizacija, klubova i fondacija:

- Udruženje lovačko društvo "Trnovo"
- Udruženje "Sportski ribolovci Trnovo"
- Udruženje "Organizacija porodice šehida i poginulih boraca općine Trnovo"
- Udruženje "Ratnih vojnih invalida Trnovo"
- Udruženje JOB "Unija veterana Trnovo"
- Udruženje nosioci najvećih ratnih priznanja "Zlatni ljiljan i zlatna policijska značka"
- Udruženje "Patriotska liga Trnovo"
- Udruženje „1. bošnjačka brigada“,
- Udruženje "Boraca odbrambeno – oslobodilačkog rata 1992-1995" ODB Trnovo
- Udruženje "EPD Treskavička jezera Trnovo"
- Ski klub "Bjelašnica" Trnovo
- KUD "Biseri Bjelašnice" Trnovo
- Fondacija "Pro BITRA"
- Općinska organizacija Crvenog Križa - Crvenog Polumjeseca Trnova
- MDD Merhamet Trnovo

Zainteresiranost građana za aktivno sudjelovanje u upravljanju javnim poslovima i razvoju zajednice je i dalje na nezadovoljavajućem nivou. Većina organizacija nema razvijene konkretne programe, infrastrukturu i fondove. Analiza postojećih programa, organizacije i infrastrukture, kadrovske ekipiranosti i aktivnosti udruženja građana, klubova i fondacija, indicira velike razlike. Potencijalno rješenje problema je finansiranje preko projekata, umjesto direktnim finansiranjem pojedinih organizacija. Iako Općina pruža podršku razvoju civilnog društva, neophodni su i dodatni naponi za unaprijeđenje saradnje između lokalnih vlasti i sektora građanskog društva, i stvaranje boljeg okruženja za građansko djelovanje. Unaprijeđenje ove komunikacije je važno i stoga što aktivno, značajno i slobodno učešće predstavlja i jednu od osnovnih komponenti prava na razvoj. Aktivno sudjelovanje mladih u društvu značajno je iz više razloga: ono doprinosi razvoju demokratskog društva, uči i čini mlade odgovornim građanima/kama, te podiže svijest o dobrovoljnom angažmanu u zajednici. Uključivanjem mladih u društvene procese osigurava se poboljšanje općeg stanja u budućnosti, a zadovoljavanje potreba mladih usklađeno je s njihovim željama. Ova oblast objedinjuje saradnju između drugih oblasti, naprimjer, obrazovanja (jer nudi neformalno obrazovanje), sporta i kulture (kroz manifestacije u okviru omladinskog aktivizma i kreativnih aktivnosti mladih), zdravlje (mentalno zdravlje, zdrava ishrana, zdravi stilovi života) itd. Obzirom da Općina na polju aktivnog sudjelovanja mladih u zajednici može daleko više učiniti, jer nadležnosti i briga viših nivoa vlasti nisu odgovarajući, ova oblast zaslužuje poseban značaj.

3.3.2. Sektorska PESTEL i SWOT analiza

Analiza je rezultat rada komisije za izradu strategije, gdje se diskutovalo o svim ključnim faktorima koji utiču na razvoj društva u cjelini i kvalitet života stanovništva, kako u urbanim, tako i u ruralnim područjima općine Trnovo.

PESTEL analiza

Na poboljšanje kvaliteta života i razvoj društvenog sektora na području općine Trnovo pozitivno utiče niz političkih faktora kao što je podrška kvalitetnom osnovnom obrazovanju, podrška lokalnih vlasti kvalitetnoj primarnoj zdravstvenoj zaštiti i podrška nevladinom sektoru. Ključni politički faktori koji ograničavaju društveni razvoj u ovoj lokalnoj zajednici su uticaj politike na izbor kadrova, narušavanje međuljudskih odnosa i politička nestabilnost i nesigurnost stanovništva, kao i nefunkcionalan ustavni sistem u BiH koji se odražava na niže administrativne jedinice.

Ekonomski faktori sa pozitivnim uticajem na društveni razvoj općine Trnovo su velika prirodna bogatstva, pokrivenost kvalitetnom infrastrukturom i cijena radne snage. Negativno na kvalitet života, obrazovanje i druge aspekte društvenog razvoja na području općine utiču nizak stepen zaposlenosti stanovništva, slaba kupovna moć stanovništva.

Pozitivan uticaj na razvoj društvenog aspekta života na području općine Trnovo imaju i razni socijalni faktori poput kvalitetne primarne zdravstvene zaštite, kvalitetne socijalne zaštite, kvalitetnog osnovnog obrazovanja, dobre bezbjednosti stanovništva, blizine Sarajeva kao administrativnog, univerzitetskog i kulturnog centra. Ipak, među socijalnim faktorima ima i onih sa negativnim dejstvom na društveni razvoj ove lokalne zajednice – kao što su relativno nizak stepen obrazovanja stanovništva, mali priraštaj stanovništva i loša starosna struktura stanovništva.

Tehničko-tehnološki faktor sa najvećim pozitivnim dejstvom na kvalitet života i mogućnost društvenog razvoja na području Trnova predstavljaju razvijena elektro mreža, dobra pokrivenost telefonskim signalom i dostupnost interneta. Istovremeno, nedovoljna opremljenost zdravstvenih ustanova, nepokrivenost TV i radio signalom te nedostatak drugih medija, nepostojanje tehničko-tehnoloških uslova za proizvodnju medijskih sadržaja, nedostatak opreme za kulturu (kina, pozorišta, muzeji, galerije i dr.) ograničavaju društveni razvoj ove sredine.

Komisija je ocijenila da ekološke faktore koji povoljno djeluju na društveni razvoj predstavljaju zdrava životna sredina, dobra snabdjevenost pitkom vodom i Škole u prirodi. S druge strane, negativno na poboljšanje kvaliteta života i društvenog razvoja na području općine Trnovo utiču faktori kao što je loša ekološka educiranost stanovništva, nedovoljno razvijena ekološka svijest turista, kao i nepostojanje reciklažnih postrojenja.

Pravni faktori sa pozitivnim dejstvom na društveni razvoj općine Trnovo su svakako postojanje zakonskih propisa u ovoj oblasti, uticaj običaja na svijest stanovništva, a naročito poštivanje građanskih sloboda, transparentnost u radu općinske administracije, konsultiranje građana u postupku donošenja općinskih propisa (javne rasprave). Negativno na razvoj društvenog života u ovoj lokalnoj zajednici utiču faktori poput nepoštivanja i neprovađenja zakona (o radu), neusklađenost (kolizija) propisa i preplitanje nadležnosti.

SWOT analiza

SWOT analiza, kao ključni aparat za identifikaciju mogućih prednosti lokalne zajednice u odnosu na komparativne sisteme, utvrdila je osnovne pravce djelovanja i predstavlja rezultat diskusija i analiza o internim snagama i slabostima i eksternim prijetnjama i mogućnostima koje karakterišu društveni razvoj na području općine Trnovo. Identifikovani atributi u donjoj tabeli je zbirni je iskaz viđenja postojećeg stanja.

Snage:	Slabosti:
<ul style="list-style-type: none">• Velika prirodna bogatstva• Pokrivenost kvalitetnom infrastrukturom• Zdrava životna sredina• Dobra snabdjevenost pitkom vodom• Podrška kvalitetnom osnovnom obrazovanju• Podrška lokalnih vlasti kvalitetnoj primarnoj zdravstvenoj zaštiti• Podrška nevladinom sektoru• Uticaj običaja na svijest stanovništva• Bezbjednost i sigurnost,• Kvalitet i kvantitet prirodnih resursa za sport i rekreaciju• Transparentnost u radu općinske administracije• Konsultacije građana u donošenju općinskih propisa - javne rasprave	<ul style="list-style-type: none">• Mala zaposlenost stanovništva• Slaba kupovna moć stanovništva• Loša ekološka educiranost stanovništva• Loša starosna struktura stanovništva• Mali priraštaj stanovništva• Uticaj politike na izbor kadrova• Nepostojanje kapaciteta za efikasno korištenje sredstava EU i drugih donatora• Nedostatak infrastrukture za kulturu (kina, pozorišta, galerije, muzeji)
Mogućnosti:	Prijetnje:
<ul style="list-style-type: none">• Kvalitetna primarna zdravstvena zaštita• Kvalitetna socijalna zaštita• Kvalitetno osnovno obrazovanje• Dobra bezbjednost stanovništva• Cijena radne snage• Razvijena elektro mreža• Postojanje zaštićenih područja• Škola u prirodi• Blizina Sarajeva kao administrativnog, univerzitetskog i kulturnog centra• Kvalitetan pristup telekomunikacijskom sistemu (telefon i internet)• Saradnja sa općinama, institucijama i organizacijama smještenim u Sarajevu	<ul style="list-style-type: none">• Neusklađenost propisa i preplitanje nadležnosti• Nedovoljna opremljenost zdravstvenih ustanova• Nefunkcionalan ustavni sistem BiH koji se odražava na niže administrativne jedinice raspodjelom nadležnosti između nivoa vlasti u BiH na štetu lokalnih zajednica• Nezadovoljavajuća socijalna politika

3.4. Integralna analiza faktora i usmjerenja razvoja

Nakon provedenih sektorskih analiza faktora koji utiču na održivi razvoj općine Trnovo, komisija je na osnovu diskusije, bazirane na argumentima koji su pobrojani u opisu postojećeg stanja sve tri posmatrane oblasti (životne sredine i infrastrukture, ekonomskog i ruralnog razvoja, društvenog razvoja), pažljivo izvršila integralnu PESTEL i SWOT analizu ključnih uticaja na održivi razvoj, na koje je onda primijenila tehniku matrice povezanosti, te postigla konsenzus oko zaključnih razmatranja u pogledu faktora i strateških usmjerenja razvoja. Sektorske analize faktora razvoja poslužile su naročito kod uspostavljanja strateških ciljeva svakog od sektora, dok je integralna analiza poslužila kao osnov za pravilno određivanje strateških usmjerenja i za odabir prioriteta održivog razvoja općine Trnovo u planiranom petogodišnjem okviru. Oba nivoa analize poslužit će kao valjan osnov za situacione analize i tokom faze realizacije strategije, kada budu detaljno pripremani i implementirani pojedinačni projekti u sva tri sektora.

3.4.1. Integralna PESTEL analiza

- U okviru političkih faktora najsnažnije pozitivno dejstvo na održivi razvoj općine Trnovo imaju: spremnost lokalnih vlasti u provođenju politike u oblasti zaštite životne sredine i izgradnji infrastrukture, saradnja općinskog vijeća i izvršne vlasti sa lokalnom zajednicom, te poticajna politika svih nivoa vlasti kojom svoje resurse stavljaju u funkciju razvoja lokalne zajednice (usluge, servisi, novac, studije, edukacije...). Negativno pak dejstvo na održivi razvoj najizraženije vrše faktori poput neusaglašenosti politika viših nivoa vlasti, politička nestabilnost u zemlji i na lokalnom nivou, te nedovoljan iznos i struktura finansijske podrške od viših nivoa vlasti.
- Ekonomski faktori s pozitivnim dejstvom na održivi razvoj Općine su povoljni prirodni resursi za poljoprivrednu, naročito organsku, proizvodnju i sve vidove turizma, te iskorištenje hidro i vjetro potencijala, kao i dobra infrastruktura i postojeći turistički kapaciteti. Na održivi razvoj negativno djeluju usitnjeni i nedovoljno iskorišteni poljoprivredni posjedi, loša struktura i iskorištenost turističkih smještajnih i drugih kapaciteta, kao i nizak stepen ekonomske aktivnosti, a time i zaposlenosti stanovništva na području općine.
- Među socijalnim faktorima pozitivno na razvoj Općine djeluju stimulisanje povratka mladih, kao i zadovoljavajući nivo ekološke svijesti lokalnog stanovništva, dobra zdravstvena zaštita, pozitivni trend u obrazovnoj strukturi stanovništva, kao i blizina većeg broja univerziteta i Sarajeva kao poslovno-kulturnog centra. Negativno na razvoj djeluju nedostatak stručnih kadrova, nepostojanje poduzetničke kulture i inventivnosti, nizak nivo ekološke svijesti turista, nepovoljna starosna i obrazovna struktura i prirodni priraštaj stanovništva.
- Tehničko-tehnološki faktori koji podržavaju razvoj općine Trnovo su dobra pokrivenost elektro mrežom i tt mrežom, nepostojanje prljave industrije, kao i otvorene mogućnosti za izgradnju hidro i vjetro elektrana, napredak u opremanju poljoprivrednom mehanizacijom za ratarstvo, kao i dostupnost IT i TK tehnologija. Ograničavajući faktori za razvoj su neiskorištavanje tehnologija za iskorištenje prirodnih potencijala, naročito za rentabilno bavljenje stočarstvom i mljekarstvom, kao i nedostatak prerađivačkih kapaciteta / proizvodnih pogona, nepostojanje instrumenata za usvajanje novih znanja, te nizak nivo tehničko-tehnološkog razvoja u svim oblastima uključivši zdravstvo, školstvo, kulturu i medije.
- Ekološki faktori s pozitivnim dejstvom na održivi razvoj općine su ekološki čista sredina (zemlja – izuzev miniranih i sumnjivih područja, voda i zrak), nepostojanje velikih zagađivača okoliša, redovan odvoz otpada. Negativan efekat na razvoj imaju neizgrađena kanalizaciona mreža, nedostatak postrojenja za prečišćavanje fekalnih voda, kao i zagađenost tla minama i NUS,

nedovoljni poticaji organskoj proizvodnji, nizak nivo ekološke svijesti turista, nepostojanje recikliranja otpada.

- Pravni faktori koji pozitivno utiču na održivi razvoj Općine su postojanje spremnost Općinskog vijeća za donošenje poticajnih propisa za razvoj privrede i društva, zaštićeni status pojedinih lokaliteta prirodnog i kulturnog naslijeđa, te postojanje seta okolinskih zakona u primjeni. Negativno na razvoj lokalne zajednice utiču sporost u donošenju prostornih planova viših nivoa vlasti, a time i nemogućnost izrade detaljnih planova od strane lokalne zajednice, te neusaglašenosti sektorske zakonske regulative, nepostojanje odgovarajućeg propisa kojim bi se stimulisao razvoj ruralnih i brdsko planinskih područja, vertikalna neusklađenost propisa i ingerencija, kao i duge procedure za dobijanje dozvola.

3.4.2. Integralna SWOT analiza

SNAGE :	SLABOSTI :
<ul style="list-style-type: none"> • Prirodni resursi • Zdrava životna sredina • Pokrivenost kvalitetnom infrastrukturom • Dobri potencijali za sve vidove turizma • Veliki potencijali pitke vode • Mogućnost organizovanja organske proizvodnje • Kvalitetna saradnja općinskog vijeća i izvršne vlasti lokalne zajednice • Spremnost lokalnih vlasti u provođenju politike u oblasti zaštite životne sredine i izgradnji infrastrukture • Zadovoljavajući nivo ekološke svijesti lokalnog stanovništva • Kvalitetna primarna zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, kvalitetno osnovno obrazovanje i dobra bezbjednost stanovništva 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak postrojenja za prečišćavanje fekalnih voda i nedovršena kanalizaciona mreža • Nedovoljni poticaji organskoj proizvodnji • Usitnjenost posjeda i nedovoljna obrađenost poljoprivrednog zemljišta • Nizak stepen zaposlenosti stanovništva • Nizak stepen ekonomske aktivnosti • Slaba kupovna moć stanovništva • Nizak nivo izvornih prihoda općine • Nedostatak prerađivačkih kapaciteta / proizvodni pogoni • Veliki procenat starijeg stanovništva i nepovoljan prirodni priraštaj • Neadekvatni kapaciteti za apsorpciju fondova
MOGUĆNOSTI :	PRIJETNJE :
<ul style="list-style-type: none"> • Povećan interes investitora za razvoj centra (zimski – ljetna ponuda) • Povećan interes za razvoj ruralnog turizma (zaleđe centra) • Interes investitora za iskorištenje vodnih resursa, resursa vjetra i sunčeve energije • Poticajna politika svih nivoa vlasti • Raspoloživa kreditna sredstva • Postojanje zaštićenih područja (turizam, organska proizvodnja) • Postojanje zakonskih propisa za zaštitu okoliša 	<ul style="list-style-type: none"> • Sporost u donošenju prostornih planova viših nivoa vlasti • Nepostojanje odgovarajućeg propisa kojim bi se stimulisao razvoj ruralnih i brdsko planinskih područja • Nedovoljna posvećenost viših nivoa vlasti • Nedovoljan iznos sredstva koji se obezbjeđuje na svim nivoima vlasti i neadekvatan portfolio ciljnih grupa korisnika • Nedovoljna posvećenost iskorištavanju turističkih kapaciteta • Nizak nivo ekološke svijesti turista

3.4.3. Integralna analiza strateških usmjerenja

Primjenjenom matricom međusobne povezanosti pojedinih elemenata integralne SWOT analize došlo se do potencijalnih strateških usmjerenja razvoja općine Trnovo u narednih 5 godina, među kojima naročitu pažnju zaslužuju ona koja su proizašla iz kombiniranja snaga kojima Općina raspolaže i mogućnosti koje joj nudi okruženje.

Strateška usmjerenja proizašla iz povezanosti snaga i mogućnosti

- Razvoj zimske i ljetne ponude sportsko – rekreativnog centra i promocija regije
- Izgradnja održivog sistema za razvoj ruralnog turizma (kulturno – historijski, avanturistički, ...)
- Stimulisanje organske poljoprivredne proizvodnje
- Iskorištenje hidro potencijala (protočne mHE), vjetro potencijala (područje vododjelnice) i solar
- Kreiranje stimulativnog okruženja za ostanak i povratak mladih
- Korištenje podrške organizacija i institucija smještenih u Sarajevu i tehnoloških podsticaja za standardizaciju i certifikaciju, saradnje sa visokoškolskim institucijama, međunarodnih fondova i donatora radi povećanja broja subjekata i obima privredne aktivnosti na području općine

Strateška usmjerenja proizašla iz povezanosti snaga i prijetnji

- Stvaranje zakonskog okvira (prostorno planska dokumentacija, odluke,...) kojim će se eliminisati administrativne prepreke za razvoj
- Insistiranje kod Federalnih nivoa vlasti na hitnom regulisanju stimulisanja razvoja ruralnih i brdskih područja
- Unaprijeđenje i promovisanje povoljnog ambijenta za investitore
- Razvijanje saradnje sa kantonalnim, federalnim i državnim vlastima radi ostvarenja prioritarnih razvojnih ciljeva općine
- Saradnja sa kantonalnim vlastima na unaprijeđenju nivoa ekološke svijesti turista

Strateška usmjerenja proizašla iz povezanosti slabosti i mogućnosti

- Osmišljavanje projekata i apliciranje kod izvora povoljnih sredstava za investiranje u komunalnu infrastrukturu (Kanton, Federacija, institucije i fondovi, međunarodne organizacije)
- Intenzivnije uključivanje mladih u razvojne projekte
- Izgradnja poduzetničkog mentaliteta umrežavanjem napora NVO i donatora

Strateška usmjerenja proizašla iz povezanosti slabosti i prijetnji

- Stimulisanje mladih za održivi povratak
- Unaprijeđenje ljudskih i institucionalnih kapaciteta za apsorpciju fondova
- Nastavak procesa deminiranja.

4. DEFINISANJE STRATEGIJE

Na osnovu prikaza trenutnog stanja po tri osnovna elementa održivog razvoja: 1. zaštita životne sredine i infrastruktura, 2. ekonomski i ruralni razvoj i 3. društveni razvoj (stanovništvo, obrazovanje, kvalitet života), kao i sprovedenih analiza, u nastavku se definiše strategija sa svojim osnovnim parametrima tj. strateškim i implementacijskim okvirom.

4.1. Izjava o viziji održivog razvoja

Na osnovu konstruktivnih diskusija i postignutog konsenzusa svih članova komisije za izradu strategije, usvojena je vizija održivog razvoja općine Trnovo, koja u narednom desetogodišnjem periodu teži ka tome da postane:

Vodeća turistička destinacija sportsko-rekreativnog i ruralnog turizma u BiH, prepoznatljiva po ponudi organskih poljoprivrednih proizvoda, ugodnom i zaštićenom ambijentu za život

4.2. Definisane prioriteta, strateških ciljeva i programa

Na osnovu provedenih situacionih i drugih kvalitativnih analiza postojećeg stanja, te pažljive procjene razvojnih mogućnosti, a u skladu sa vizijom održivog razvoja općine Trnovo, definisani su osnovni parametri strategije tj. razvojni prioriteti u oblasti životne sredine i infrastrukture, u oblasti ekonomskog i ruralnog razvoja, te u oblasti društvenog razvoja.

Prioritet 1: Očuvanje životne sredine i izgradnja infrastrukture

Ovaj prioritet vezan je za potrebna unaprijeđenja životne sredine, kao i za ekološki odgovoran razvoj infrastrukturnih objekata. Akcenat u okviru ovog prioriteta je stavljen na ona razvojna usmjerenja koja su proizašla iz komplementarnih i/ili sinergetskih pozitivnih efekata sadejstva unutarnjih snaga i vanjskih mogućnosti u ovoj oblasti.

Također, razvojni okvir je postavljen i na onim usmjerenjima koja su od strane komisije ocijenjena prioritetnim u narednom petogodišnjem periodu kao preduslovi za poboljšanje zaštite okoliša, i/ili kao infrastrukturni preduslovi za realizaciju konkretnih usmjerenja iz oblasti privrednog i društvenog razvoja i poboljšanja kvaliteta života na području općine Trnovo.

Na osnovu toga postavljaju se sledeći strateški ciljevi, a na osnovu njih i programi za svaki od njih:

Strateški cilj 1.1.: Iskorištenje hidro, vjetro i solarnog potencijala

Program 1.1.1: Proizvodnja električne energije

Program 1.1.2: Vodosnabdjevanje

Strateški cilj 1.2.: Razvijenija saobraćajna i komunalna infrastruktura

Program 1.2.1: Putna infrastruktura

Program 1.2.2: Komunalna infrastruktura

Strateški cilj 1.3.: Dostignuti visoki ekološki standardi

Program 1.3.1: Zaštita životne sredine

Prioritet 2: Razvoj turizma i organske poljoprivredne proizvodnje

Ovaj prioritet vezan je za potrebna unaprijeđenja okolnosti u kojima privredni subjekti djeluju na području općine Trnovo, sa posebnim osvrtom na ruralna područja i poticanje poduzetništva među stanovništvom koje na njima živi. Akcenat u okviru ovog prioriteta je stavljen na ona razvojna usmjerenja koja su proizašla iz komplementarnih i/ili sinergetskih pozitivnih efekata sadejstva unutarnjih snaga i vanjskih mogućnosti u ovoj oblasti, pri čemu je osnovna intencija povećanje stepena konkurentnosti domaćih proizvoda i usluga.

Također, razvojni okvir je postavljen i na onim usmjerenjima koja su od strane komisije ocijenjena prioritarnim u narednom petogodišnjem periodu kao preduslovi za poboljšanje privrednog i ruralnog razvoja, i/ili kao preduslovi za ostvarenje konkretnih usmjerenja iz oblasti zaštite okoliša i infrastukture, odnosno iz oblasti društvenog razvoja i poboljšanja kvaliteta života na području općine Trnovo.

Na osnovu toga postavljaju se sledeći strateški ciljevi, a na osnovu njih i programi za svaki od njih:

Strateški cilj 2.1.: Razvoj sportsko-rekreativnog i ruralnog turizma

Program 2.1.1: Regulacioni planovi

Program 2.1.2: Urbanistički projekti

Program 2.1.3: Ruralni turizam

Program 2.1.4: Avanturističko – rekreativni turizam

Strateški cilj 2.2.: Razvoj organske poljoprivredne proizvodnje

Program 2.2.1: Stimulisanje organske poljoprivredne proizvodnje

Strateški cilj 2.3.: Potaknut razvoj poduzetništva

Program 2.3.1: Stvaranje preduslova za brži razvoj poduzetništva

Prioritet 3: Izgradnja sistema za bolju saradnju sa višim nivoima vlasti i drugim partnerima i za jačanje poduzetničke svijesti stanovništva

Ovaj prioritet vezan je za potrebna unaprijeđenja preduslova za kvalitetniji i sadržajniji društveni život građana, kako u urbanim, tako i u ruralnim područjima općine Trnovo. Akcenat u okviru ovog prioriteta je stavljen na ona razvojna usmjerenja koja su proizašla iz komplementarnih i/ili sinergetskih pozitivnih efekata sadejstva unutarnjih snaga i vanjskih mogućnosti u ovoj oblasti.

Također, razvojni okvir je postavljen i na onim usmjerenjima koja su od strane komisije ocijenjena prioritarnim u narednom petogodišnjem periodu kao preduslovi za poboljšanje rada javne uprave, njene saradnje sa nevladinim sektorom, donatorskom zajednicom i višim nivoima vlasti, za namicanja sredstava

za razvoj, odnosno kao preduslovi za ostvarenje konkretnih usmjerenja iz oblasti zaštite okoliša i/ili privrednog i ruralnog razvoja i za poboljšanja kvaliteta života na području općine Trnovo.

Na osnovu toga postavljaju se sledeći strateški ciljevi, a na osnovu njih i programi za svaki od njih:

Strateški cilj 3.1.: Stimulisan održiv povratak i ostanak mladih

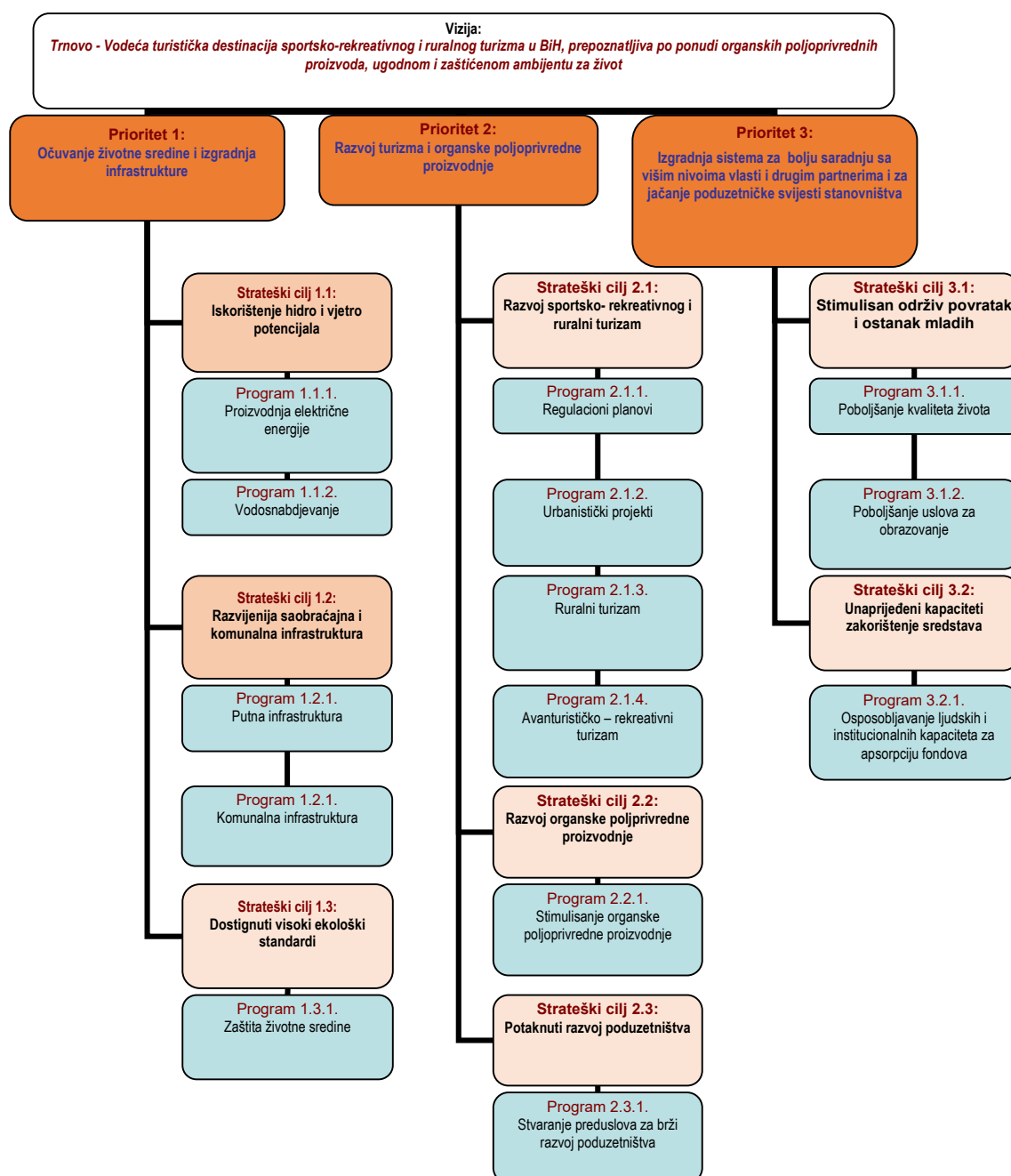
Program 3.1.1: Poboljšanje kvaliteta života

Program 3.1.2: Poboljšanje uslova za obrazovanje

Strateški cilj 3.2.: Unaprijeđeni kapaciteti za korištenje sredstava

Program 3.2.1: Osposobljavanje ljudskih i institucionalnih kapaciteta za apsorpciju fondova

Shema 1. Grafički prikaz osnovnih parametara Strategije

5. AKCIONI PLAN

Akcioni plan Strategije prikazan na ovom mjestu treba da posluži kao osnova za izradu godišnjih operativnih planova s ciljem realizacije ove Strategije.

Akcioni plan obuhvata:

- 3 razvojna prioriteta,
- 8 strateških ciljeva,
- 14 programa, i
- 41 identifikovanih projekata od strateškog značaja.

Napomene:

- U koloni "Iznos i izvor finansiranja":
 - "Iznos" predstavlja procijenjenu vrednosti projekata izraženu u KM – prava vrijednost projekata će biti preciznije određena tek kada se svaki konkretni projekat detaljno pripremi
 - "Izvor finansiranja" predstavlja doprinos mogućih finansijera za podršku finansiranju i implementaciji projekata
 - Procjena budžeta projekata je data na osnovu kursa 1 EUR = 1,95583 KM
 - U zagradi je data stvarna vrijednost prethodno realizovanih projekata (u slučaju revidiranih verzije strategija)
- U kolonama "Projekat", "Partneri", "Vrijeme realizacije", kao i "Indikatori", takođe su date okvirne vrijednosti/nazivi, a preciznije će biti određeni kada se konkretni projekti detaljno pripreme.
- Radi obezbjeđenja što bržeg i efikasnijeg početka implementacije strategije, kao i motiviranja partnera za uspješnu saradnju, pored kratkog prikaza strateški značajnih 41 pažljivo odabranih projekata čije implementacija će biti okosnica ostvarenja postavljene strategije održivog razvoja, u okviru njih je odabrano „Top 6“ projekata po kriteriju da imaju veliki značaj za sektore razvoja, a da istovremeno imaju najmanje barijera za realizaciju, tako da se realno očekuje da će oni biti prvi implementirani. Radi lakšeg obavljanja potrebnih priprema za startanje tih „Top 6“ projekata odmah u prvoj godini realizacije strategije, priređen je detaljniji opis svakog od njih.
- Pored prioriternih 41 projekata kojima se obezbjeđuje održivi razvoj u planiranom petogodišnjem periodu, baziran na ekološki odgovornom upravljanju resursima u sva tri sektora razvoja (životnoj sredini i infrastrukturi, privredi i društvu), ovom Strategijom obuhvaćeno je i 11 potencijalnih projekata (Aneks 2) za koje je Projektni tim ocijenio da su od velike važnosti za održiv razvoj, te da zavređuju da se i o njima, u drugom redu prioriteta, vodi računa.

5.1. Strateških 41 projekata

1. PRIORITET: Očuvanje životne sredine i izgradnja infrastrukture

1.1. Strateški cilj: Iskorištenje hidro, vjetro i solarnog potencijala

Stepen važnosti strateškog cilja: visok

1.1.1. Naziv programa: Proizvodnja električne energije

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
1.1.1.1	Protočne mini HE na Bijeloj, Crnoj Rijeci i njihovim pritokama	Kanton Sarajevo; Općina Trnovo; JP ElektroTrnovo;	2018-2028.	Ukupno: 40.000.000,00 Kreditna sredstva	<ul style="list-style-type: none"> • Broj MW električne energije • Broj novouposlenih • Iznos prihoda od koncesije 	Urađena studija izvodljivosti
1.1.1.2	Stvaranje preduslova za izgradnju vjetroelektrana i solarnih ćelija	Federacija BiH-Ministarstvo energije, rudarstva i industrije; Kanton Sarajevo-Ministarstvo privrede; JP Elektroprivreda BiH d.d; Općina Trnovo; Odabrani koncesionar;	2018-2022.	Ukupno: 2.000.000,00 Kreditna sredstva	<ul style="list-style-type: none"> • Broj postavljenih stubova za ispitivanje intenziteta i količine vjetra • Broj proizvedenih MW 	Nije započet
1.1.2. Naziv programa: Vodosnabdjevanje						
1.1.2.1	Višenamjenski projekat Crna Rijeka	Kanton Sarajevo-Ministarstvo privrede; Općina Trnovo; Odabrani koncesionar;	2018-2028.	Ukupno: 120.000.000,00 Kreditna sredstva, Vlastita sredstva, Odabrani koncesionar	<ul style="list-style-type: none"> • Broj m³ pitke vode • Broj MW električne energije • Broj novouposlenih • Iznos prihoda od koncesije 	Urađen idejni projekat i studija izvodljivosti

1.2.1. Naziv programa: Putna infrastruktura						
Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
1.2.1.1	Izgradnja novih lokalnih puteva	Općina Trnovo ; Kanton Sarajevo;	2018-2022.	Ukupno: 5.000.000,00 Općina Trnovo Kanton Sarajevo Učešće građana	<ul style="list-style-type: none"> • Dužina puteva u km po km² • Dužina puteva u km • % asfaltiranih puteva na području općine 	Urađena projektna dokumentacija
1.2.1.2	Sanacija regionalnih puteva	Općina Trnovo; Kanton Sarajevo-Ministarstvo saobraćaja; Direkcija za puteve Kantona Sarajevo	2018-2022.	Ukupno:5.000.000,00 Općina Trnovo; Kanton Sarajevo-Ministarstvo saobraćaja; Direkcija za puteve Kantona Sarajevo	<ul style="list-style-type: none"> • Dužina u km • Dužina puteva u km po km² • % asfaltiranih puteva na području općine • % smanjenja zagađenosti zraka 	Urađena projektna dokumentacija
1.2.1.3	Rekonstrukcija magistralnih puteva	Općina Trnovo; Federacija BiH-Ministarstvo prometa i komunikacija; Kanton Sarajevo-Ministarstvo saobraćaja;	2018-2022.	Ukupno: 2.000.000,00 Općina Trnovo; Federacija BiH-Ministarstvo prometa i komunikacija; Kanton Sarajevo-Ministarstvo saobraćaja;	<ul style="list-style-type: none"> • Dužina u km • Dužina puteva u km po km² • % asfaltiranih puteva na području općine 	Stalni zadatak
1.2.1.4	Zimsko i ljetno održavanje postojećih puteva	Kanton Sarajevo-Direkcija za ceste; Federacija Bosne i Hercegovine-Direkcija za ceste; Općina Trnovo;	2018– 2022.	Ukupno: 4.000.000,00 Kanton Sarajevo-Direkcija za ceste Federacija BiH-Direkcija za ceste; Općina Trnovo;	<ul style="list-style-type: none"> • Dužina održavanih puteva u km • Broj radnih sati • % asfaltiranih puteva na području općine 	Stalni zadatak

1.2.2. Naziv programa: Komunalna infrastruktura						
Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
1.2.2.1	Izgradnja LED javne rasvjete na cijelom prostoru općine	Kanton Sarajevo; Elektrodistribucija Sarajevo; Općina Trnovo;	2018– 2022.	Ukupno: 1.200.000,00 Elektrodistribucija Sarajevo; Općina Trnovo;	<ul style="list-style-type: none"> • Broj zamjenjenih stubova javne rasvjete • Uštede električne energije • Broj mjernih mjesta 	Stalni zadatak
1.2.2.2	Izgradnja objekata za vodosnabdjevanje Igmana, Bjelašnice i Prečkog polja	Kantona Sarajevo; Općina Trnovo; Fond za zaštitu okoliša FBiH; JKP Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 8.000.000,00 Fond za zaštitu okoliša FBiH; Kanton Sarajevo- Ministarstvo privrede i Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša;	<ul style="list-style-type: none"> • Dužina u km cjevovoda • Broj rezervoara • Broj m³ vode • Broj korisnika vodovodne mreže • Kvalitet vode za piće 	Urađena projektna dokumentacija i izgrađena I faza projekta Velika Vrela Zminjac
1.2.2.3	Izgradnja i rekonstrukcija lokalnih vodovoda	Kanton Sarajevo Općina Trnovo; JKP Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 1.000.000,00 Općina Trnovo; Kanton Sarajevo- Ministarstvo privrede i Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša;	<ul style="list-style-type: none"> • Kvalitet vode za piće • Dužina u km cjevovoda • Broj rezervoara • Broj m³ vode • Broj korisnika vodovodne mreže 	Stalni zadatak
1.2.2.4	Pripremanje i opremanje zemljišta za realizaciju postojećih regulacionih i urbanističkih planova Bjelašnica i Igman	Općina Trnovo; JKP Trnovo; KJKP Vodovod i Kanalizacija; Elektroprivreda BiH; BH Telecom; „Sarajevogas“;	2018-2022.	Ukupno: 8.000.000,00 Općina Trnovo;	<ul style="list-style-type: none"> • Površina uređenog zemljišta u hektarima • Dužina izgrađenih pristupnih puteva u km • Dužina vodovodne mreže u km • Dužina elektro mreže u km 	Stalni zadatak

1.2.2. Naziv programa: Komunalna infrastruktura

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
					<ul style="list-style-type: none"> Dužina vodovodne mreže u km Dužina cjevovoda za snabdjevanje gasom u km Dužina tt mreže 	
1.2.2.5	Izgradnja javnih garaža	Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 6.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> Izgrađena površina u m² Broj parking mjesta Broj sadržaja 	U toku izrada projektne dokumentacije

1.3. Strateški cilj: Dostignuti visoki ekološki standardi**Stepen važnosti strateškog cilja: visok****1.3.1. Naziv programa: Zaštita životne sredine**

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
1.3.1.1	Izgradnja kanalizacionih sistema u selima	Kanton Sarajevo Općina Trnovo; IFAD; Fond za okoliš FBiH	2018-2022.	Ukupno: 3.600.000,00 Općina Trnovo Federacija BiH - Ministarstvo okoliša i turizma; Kanton Sarajevo- Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša; IFAD	<ul style="list-style-type: none"> % stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu Dužina u km Broj objekata priključenih na mrežu Broj stanovnika korisnika mreže 	Pripremljena projektna dokumentacija
1.3.1.2		Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 6.000.000,00	<ul style="list-style-type: none"> Broj izgrađenih postrojenja za 	U toku

	Izgradnja postrojenja za tretman otpadnih voda	Federacija Bosne i Hercegovine- Fond za zaštitu okoliša FBiH; Kanton Sarajevo- Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša; Vlada Slovenije		Fond za zaštitu okoliša FBiH; Fond za zaštitu okoliša Kantona Sarajevo; Općina Trnovo; Vlada Slovenije.	tretman otpadnih voda <ul style="list-style-type: none"> • Broj kanalizacionih mreža uključeni u sistem tretiranja otpadnih voda • Broj korisnika • % stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu 	izrada projektne dokumentacije
1.3.1.3	Deminiranje prioriternih lokacija	BH MAC; Federalna uprava CZ; OS BiH; Strani donatori; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 1.500.000,00 Kanton Sarajevo- Ministarstvo privrede; OS BiH; Strani donatori; Općina Trnovo;	<ul style="list-style-type: none"> • % deminiranih površina na području općine • m² deminirane površine • % ukupne površine zasijane poljoprivrednim kulturama 	Stalni zadatak

2 . PRIORITET: Razvoj turizma i organske poljoprivredne proizvodnje

2.1. Strateški cilj: Razvoj sportsko-rekreativnog i ruralnog turizma

Stepen važnosti strateškog cilja: visok

2.1.1. Naziv programa: Regulatorni planovi

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
2.1.1.1	RP Donja Grkarica – Prečko polje - Kolijevka	Općina Trnovo; BUROJ internacional d.o.o	2018 – 2022.	Ukupno: 45.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj objekata • Broj uposlenih 	Usvojen RP

2.1.1. Naziv programa: Regulatorni planovi

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
					<ul style="list-style-type: none">• Broj ležaja	
2.1.1.2	RP Bukova Ravan	Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 20.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none">• Izgrađena površina u m²• Broj objekata• Broj uposlenih• Broj ležaja	Usvojen RP

2.1.2. Naziv programa: Urbanistički projekti

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
2.1.2.1	UP Bjelašnica I faza	Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 25.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none">• Izgrađena površina u m²• Broj ležaja• Broj sadržaja• Broj parking mjesta• Broj uposlenih	Urađen urbanistički projekat
2.1.2.2	UP Bjelašnica II faza	Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 63.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none">• Izgrađena površina u m²• Broj ležaja• Broj sadržaja• Broj parking mjesta• Broj uposlenih	Urađen urbanistički projekat
2.1.2.3	UP Poslovno sportski centar Trnovo	Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 70.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none">• Izgrađena površina u m²• Broj ležaja• Broj sadržaja	Urađen urbanistički projekat

2.1.2. Naziv programa: Urbanistički projekti

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
					<ul style="list-style-type: none"> • Broj parking mjesta • Broj uposlenih 	
2.1.2.4	UP Kolijevka	Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 20.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih 	Urađen urbanistički projekat
2.1.2.5	UP Štinji Do	Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 15.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih 	Urađen urbanistički projekat
2.1.2.6	UP Gornja Grkarica	Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 25.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih 	Urađen urbanistički projekat
2.1.2.7	UP Igman	Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 35.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih 	Urađen urbanistički projekat
2.1.2.8	UP Memorijalni centar Proskok	Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 6.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta 	Urađen urbanistički projekat

2.1.2. Naziv programa: Urbanistički projekti

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
					<ul style="list-style-type: none"> • Broj uposlenih 	
					<ul style="list-style-type: none"> • 	

2.1.3. Naziv programa: Ruralni turizam

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
2.1.3.1	Izgradnja eko etno sela i katunskih naselja (Tušila, Ilovice, Dugo polje, Puzim, Pomenovići)	Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 4.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih 	/
2.1.3.2	Uređenje izletišta	Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 200.000,00 Federacija BiH- Ministarstvo okoliša i turizma i Fond za zaštitu okoliša	<ul style="list-style-type: none"> • Broj uređenih izletišta • Uređena površina u m² • Broj nadstrešica, vidikovaca, broj roštilj mjesta i drugih stavki izletišnog mobilijara • Broj izletnika • Broj parking mjesta • Izgrađenost sportskih ploha na području općine 	Stalni zadatak
2.1.3.3	Kreiranje i označavanje mreže staza za	Općina Trnovo; Planinarska društva; JP Sarajevo šume;	2018-2022.	Ukupno: 200.000,00 Federacija BiH-	<ul style="list-style-type: none"> • Dužina pješačkih staza u km • Broj korisnika staza 	

2.1.3. Naziv programa: Ruralni turizam

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
	pješačenje	BH MAC;		Ministarstvo okoliša i turizma; Općina Trnovo		Stalni zadatak
2.1.3.4	Uspostavljanje turističkog info centra	Općina Trnovo; Televizija Kantona Sarajevo; Turistička zajednica Kantona Sarajevo;	2018-2022.	Ukupno: 200.000,00 Općina Trnovo; Kanton Sarajevo- Ministarstvo privrede;	<ul style="list-style-type: none"> • Broj korisnika • Broj novouposlenih • Broj stavki printanog materijala • Broj promotivnih prezentacija 	/

2.1.4. Naziv programa: Avanturističko – rekreativni turizam

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
2.1.4.1	Izgradnja staza za brdski biciklizam	Općina Trnovo; MTB; Turistička zajednica Kantona Sarajevo; Fakultet za sport;	2018-2022.	Ukupno: 250.000,00 Općina Trnovo; Kanton Sarajevo; Federacija BIH;	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna dužina izgrađenih biciklističkih staza u budžetskoj godini • Broj korisnika staza • km staza / km² teritorije općine 	Urađen dio staza za brdski biciklizam
2.1.4.2	Stavljanje kanjona Rakitnice u funkciju turizma	Općina Trnovo; Općina Konjic; Federacija BIH-Ministarstvo okoliša i turizma, Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa; Asocijacija za alpinistički turizam;	2018-2022.	Ukupno: 200.000,00 Federacija BIH- Ministarstvo okoliša i turizma; Kanton Sarajevo- Ministarstvo privrede; Općina Trnovo;	<ul style="list-style-type: none"> • Dužina uređenih staza • Broj odmorišta • Broj korisnika 	Stalni zadatak

2.1.4. Naziv programa: Avanturističko – rekreativni turizam

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
				Turistička zajednica Kantona Sarajevo;		
2.1.4.3	Razvoj speleološkog i planinarskog turizma	Institut za hidrotehniku Speleološki klubov; Planinarska društva; Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 200.000,00 Federacija BiH- Ministarstvo okoliša i turizma, fond za zaštitu okoliša; Općina Trnovo;	<ul style="list-style-type: none"> • Broj uređenih speleoloških objekata • Broj korisnika • Broj organizovanih posjeta obrazovnog tipa 	Stalni zadatak

2.2. Strateški cilj: Razvoj organske poljoprivredne proizvodnje

Stepen važnosti strateškog cilja: visok

2.2.1. Naziv programa: Stimulisanje organske poljoprivredne proizvodnje

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
2.2.1.1	Stimulacija poljoprivrednih proizvođača u proizvodnji organskih proizvoda	Federacija BiH-Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva; Kanton Sarajevo-Ministarstvo privrede; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 500.000,00 Federacija BiH- Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva;	<ul style="list-style-type: none"> • Godišnja količina otkupljenih proizvoda, ljekovitog bilja i šumskih plodova • % ukupne površine zasijane poljoprivrednim kulturama • Prinos od odabranih 	Stalni zadatak

2.2.1. Naziv programa: Stimulisanje organske poljoprivredne proizvodnje

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
		Privatni investitori		Kanton Sarajevo- Ministarstvo privrede; Općina Trnovo;	poljoprivrednih kultura <ul style="list-style-type: none"> Vrsta i brojno stanje stoke i živine u odnosu na broj stanovnika na području općine Ukupan broj poljoprivrednih mašina na području općine 	
2.2.1.2	Edukacija stanovništva o poljoprivrednoj proizvodnji, ljekovitom bilju i šumskim plodovima	Federalni institut za poljoprivredu; Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 50.000,00 Federacija BiH- Ministarstvo obrazovanja i nauke, Zavod za zapošljavanje; Kanton Sarajevo- Ministarstvo obrazovanja i nauke, Zavod za zapošljavanje; Općina Trnovo,	<ul style="list-style-type: none"> Broj edukacija Broj učesnika 	Stalni zadatak

2.3. Strateški cilj: Potaknut razvoj poduzetništva

Stepen važnosti strateškog cilja: visok

2.3.1. Naziv programa: Stvaranje preduslova za brži razvoj poduzetništva

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
2.3.1.1	Razvoj obrta i malih preduzeća za pružanje	Općina Trnovo; Federacija BIH- Ministarstvo	2018-2022.	Ukupno: 100.000,00 Federacija BIH-	<ul style="list-style-type: none"> Broj ugostiteljskih objekata na 100 stanovnika na području 	Stalni zadatak

2.3.1. Naziv programa: Stvaranje preduslova za brži razvoj poduzetništva

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
	usluga	razvoja, poduzetništva i obrta; Kanton Sarajevo		Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, Zavod za zapošljavanje; Kanton Sarajevo- Ministarstvo za privredu, Zavod za zapošljavanje;	općine <ul style="list-style-type: none"> • Stopa nezaposlenosti • Broj registriranih privrednih subjekata na 1.000 stanovnika na području općine • Broj novoosnovanih obrta i malih preduzeća za pružanje usluga • Broj novouposlenih 	
2.3.1.2	Brendiranje i promocija lokalnih proizvoda i usluga	SEENET; Općina Trnovo; Zadruga opće namjene Trnovo; BH agencija za promociju izvoza;	2018-2022.	Ukupno: 105.000,00 Federacija BiH- Ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Ministarstvo okoliša i turizma; Kanton Sarajevo- Ministarstvo za privredu; Općina Trnovo;	<ul style="list-style-type: none"> • Broj brendiranih proizvoda ili usluga • Broj certificiranih proizvoda ili usluga • Broj promotivnih događaja • Broj učesnika promotivnih događaja 	Stalni zadatak

3. PRIORITET: Izgradnja sistema za bolju saradnju sa višim nivoima vlasti i drugim partnerima i za jačanje poduzetničke svijesti stanovništva

3.1. Strateški cilj: Stimulisan održiv povratak i ostanak mladih

Stepen važnosti strateškog cilja: visok

3.1.1. Naziv programa: Poboljšanje kvaliteta života

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
3.1.1.1	Izgradnja i stavljanje u funkciju 4 doma kulture	Općina Trnovo	2018-2022.	Ukupno: 850.000,00 Fedracija BiH- Ministarstvo kulture i sporta; Kanton Sarajevo- Ministarstvo kulture i sporta, Ministarstvo rada i socijalne politike; Općina Trnovo;	<ul style="list-style-type: none"> • Broj stanovnika na jedan aktivni objekat društvenih, kulturnih i rekreativnih aktivnosti na području Općine • Broj izgrađenih objekata • Korisna površina u m² • Broj sadržaja • Broj korisnika 	U toku izgradnja dva objekta doma kulture u Dejčićima i Delijašu.
3.1.1.2	Stimulisanje nataliteta	Općina Trnovo	2018-2022.	Ukupno: 50.000,00 Kanton Sarajevo, Ministarstvo rada i socijalne politike; Općina Trnovo;	<ul style="list-style-type: none"> • Gustina naseljenosti na području Općine • Starosna struktura stanovništva na području Općine • Broj uključenih porodica • Broj novorođene djece • Procenat prirodnog priraštaja 	Stalni zadatak

3.1.2. Naziv programa: Poboljšanje uslova za obrazovanje

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
3.1.2.1	Rješavanje imovinsko – pravnih odnosa za pristupni put OŠ „Zaim Kolar“ u Dejčićima	Općina Trnovo; Kanton Sarajevo-Ministarstvo obrazovanja i nauke; OŠ Zaim Kolar Dejčići;	2018-2022.	Ukupno: 200.000,00 Općina Trnovo; Kanton Sarajevo-Ministarstvo obrazovanja i nauke;	<ul style="list-style-type: none"> • Dužina pristupnog puta • Broj korisnika puta • Broj stanovnika po jednom školskom objektu 	Stalni zadatak
3.1.2.2	Proširenje kapaciteta škole u prirodi u Šabićima	Ministarstvo obrazovanja i nauke; Općina Trnovo; OŠ „Zaim Kolar“	2018-2022.	Ukupno: 1.500.000,00 Ministarstvo obrazovanja i nauke; Općina Trnovo; OŠ „Zaim Kolar“	<ul style="list-style-type: none"> • Ukupna površina školskog korisnog prostora • Broj korisnika • Broj uposlenih • Broj stanovnika po jednom školskom objektu na području Općine 	Stalni zadatak

3.3. Strateški cilj: Unaprijeđeni kapaciteti za korištenje sredstava

Stepen važnosti strateškog cilja: visok

3.3.1. Naziv programa: Osposobljavanje kapaciteta za namicanje donatorskih sredstava

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
3.3.1.1	Edukacija uposlenika općinske administracije i nevladinog sektora o	Općina Trnovo; Privredna komora Kantona Sarajevo;	2018-2022.	Ukupno: 45.000,00 Općina Trnovo; IPA-fondovi; Ltd.	<ul style="list-style-type: none"> • Broj edukacija • Broj učesnika • Broj apliciranih projekata • Broj odobrenih projekata 	Stalni zadatak

3.3.1. Naziv programa: Osposobljavanje kapaciteta za namicanje donatorskih sredstava

Broj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (domaća valuta, KM)	Indikatori	Status projekta
	metodologiji apliciranja na donatorska sredstva				<ul style="list-style-type: none">Iznos obezbjeđenih sredstava	

5.2. Top 6 projekata

Strateški cilj	2.1. Razvoj sportsko – rekreativnog i ruralnog turizma							
Projekt	1.2.1.3. UP Poslovno sportski centar Trnovo							
Opis projekta	Usvojen Urbanistički projekat Planirana izgradnja: <ul style="list-style-type: none"> • Nogometnog terena, • Teren sa balonom, • Univerzalni tereni, • Tereni za rukomet, mali nogomet, košarka, odbojka, • Dvorana, SPA centar, bazen, kuglana itd. • Hotela, • Administrativnog dijela, • Restoran, • Apartmani. • Adrenalin park i dječiji zabavni park. 							
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Realizacija urbanističkog projekta; • Podizanje sportske i poslovne aktivnosti na veći nivo; i • Iskorištenje resursa u punom kapacitetu. 							
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađeni objekti u sklopu urbanističkog projekta 							
Indikatori	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih 							
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Iznalaženje finansijskih sredstava za asfaltiranje regionalnog puta • Izrada projektne dokumentacije • Provođenje tenderskih procedura • Izvođenje radova • Vršenje stručnog nadzora • Tehnički prijem izvedenih radova • Evaluacija 							
Pretpostavke	Usvojen urbanistički projekat							
Vrijeme trajanja (početak-završetak)	2018	2019	2020	2021	2022			
Procjena troškova (KM)	70.000.000,00 KM		Potencijalni finansijski izvori i iznosi finansiranja		Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;			
Partneri za implementaciju	Investitor; Kanton Sarajevo; Općina Trnovo;							
Status projekta	Usvojen urbanistički projekat							

Strateški cilj	1.2. Razvijenija saobraćajna i komunalna infrastruktura										
Projekt	1.2.1.2. Sanacija regionalnih puteva										
Opis projekta	<p>Regionalni put R 4.4.2b dužine 25 km i povezuje centar Trnova sa sportsko rekreativnim centrom Bjelašnica i Igman, prolazi kroz dvije Mjesne zajednice Trnovo i Dejčiče te je važan kako za razvoj turizma tako i za normalan život lokalnog stanovništva jer se preko njega odvija i prigradski saobraćaj i od kantonalnog je značaja.</p> <p>Na potezu od Donje Grkarice do ulaza u Prečko polje izvršiti zamjenu podtla nasipanje i asfaltiranje. Na samom ulazu u Prečko polje postaviti zaštitnu mrežu te izvršiti betoniranje odvodnog jarka uz saobraćajnicu.</p> <p>Za dionicu puta od Gornje Grkarice do Šabića izvršiti sanaciju kompletne kolovozne konstrukcije. Od Grkarice do kružnog toka na Babinom dolu uraditi pješačku stazu. Od Bijelih voda do silaza u Kolijevku postaviti drenažu, i ivičnjake sa rigolom te izvršiti asfaltiranje u dva sloja.</p>										
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Bolja povezanost naselja sa magistralnim cestama. • Bolja povezanost sa sportsko rekreativnim centrom. • Brža veza sa sjedištem općine i Kantona Sarajevo. • Bolji uslovi života u udaljenim naseljima. • Bolji uslovi za gradski prijevoz. 										
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Sanirani regionalni putevi u dužini od cca 20 km 										
Indikatori	<ul style="list-style-type: none"> • Dužina u km • Dužina puteva u km po km² • % asfaltiranih puteva na području općine • % smanjenja zagađenosti zraka 										
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Iznalaženje finansijskih sredstava za asfaltiranje regionalnog puta • Izrada projektne dokumentacije • Provođenje tenderskih procedura • Izvođenje radova • Vršenje stručnog nadzora • Tehnički prijem izvedenih radova • Evaluacija 										
Pretpostavke	Rješavanje imovinsko pravnih odnosa										
Vrijeme trajanja (početak-završetak)	2018	2019	2020	2021	2022						
Procjena troškova (KM)	5.000.000,00 KM		Potencijalni finansijski izvori i iznosi finansiranja			Općina Trnovo; Kanton Sarajevo-Ministarstvo saobraćaja; Direkcija za puteve Kantona Sarajevo					
Partneri za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> • Općina Trnovo; • Direkcija za puteve Kantona Sarajevo; • Kanton Sarajevo-Ministarstvo saobraćaja; 										
Status projekta	Urađena projektna dokumentacija za dio od kružnog toka do Grkarice, i od kružnog toka do Bijelih voda.										

Strateški cilj	1.3. Dostignuti visoki ekološki standardi									
Projekt	1.3.1.1. Izgradnja kanalizacionih sistema u selima									
Opis projekta	<p>U cilju zaštite vodotoka na području općine izrađena je Studija sa idejnim rješenjima kanalizacionih sistema i postrojenja za tretman otpadnih voda.</p> <p>Na osnovu Studije izgrađeni su glavni projekti kanalizacionih sistema za sva naseljena mjesta. U dosadašnjim aktivnostima na realizaciji projekta izgrađeno je 30 km kolektora u centrima Mjesnih zajednica i to u Delijašima, Dejčićima, Trnovu i Šabićima.</p> <p>U cilju zaštite Željeznice kao vodotoka I kategorije izvršena je rekonstrukcija postrojenja za tretman otpadnih voda u Trnovu. Izgrađeno postrojenje na ulazu u Kanjon Rakitnice. Uređena projektna dokumentacija za postrojenja u Delijašu i Šabićima, a u toku je izrada za Dejčice. U toku je i izrada projektne dokumentacije za prečistač na Gornjoj Grkarici kapaciteta 10.000 ES.</p>									
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Zaštita svih vodotoka na području općine. • Zaštita izvorišta za vodosnadbjevanje grada Sarajeva • Zaštita poljoprivrednog tla • Zaštita okoliša 									
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • 16 km izgrađene primarne kanalizacione mreže • 700 priključaka na kanalizacionu mrežu • 1.500 stanovnika korisnika mreže • Izgrađena postrojenja za prečišćavanje 									
Indikatori	<ul style="list-style-type: none"> • % stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu • Dužina u km • Broj objekata priključenih na mrežu • Broj stanovnika korisnika mreže 									
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Obezbjedenje finansijskih sredstava za izgradnju kanalizacione mreže • Provođenje tenderskih procedura • Izvođenje radova • Vršenje stručnog nadzora • Tehnički prijem izvedenih radova • Evaluacija 									
Pretpostavke										
Vrijeme trajanja (početak-završetak)	2018	2019	2020	2021	2022					
Procjena troškova (KM)	3.600.000,00 KM		Potencijalni finansijski izvori i iznosi finansiranja		Općina Trnovo Federacija Bosne i Hercegovine-Ministarstvo okoliša i turizma; Kanton Sarajevo-Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša;					
Partneri za implementaciju	Kanton Sarajevo Općina Trnovo; IFAD; Fond za okoliš FBiH									
Status projekta	Pripremljena projektna dokumentacija									

Strateški cilj	1.1. Povećana iskorištenost hidro i vjetro potencijala											
Projekt	1.1.1.1 Protočne mini HE na Bijeloj, Crnoj rijeci i njihovim pritokama											
Opis projekta	Općina raspolaže izvanrednim vodenim kapacitetima od kojih se samo dio optimalno koristi što je između ostalog uzrokovano i neadekvatnom iskorištenošću resursa voda što za posljedicu ima nizak nivo vlastitih prihoda, a što utiče na samoodrživost lokalne zajednice. U sklopu projekta izgradnje protočnih mini HE uradile bi se centrale na Bijeloj, Crnoj rijeci te njihovim pritokama, a što je dato u studiji izvodljivosti.											
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Iskorištenost vodnog potencijala • Povećana atraktivnost prostora • Bolji životni standard lokalnog stanovništva 											
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađene 2 MHE • Povećani izvorni prihodi općine • Uposlena domaća radne snage 											
Indikatori	<ul style="list-style-type: none"> • Broj MW električne energije • Broj novouposlenih • Iznos prihoda od koncesije • Broj korisnika • Nivo razvijenosti općine Trnovo u odnosu na FBiH • BDP po glavi stanovnika u općini Trnovo (procijenjena vrijednost) • Prosječna neto plaća na području općine • % nezaposlenosti radnoaktivnog stanovništva na području Općine 											
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada projektne dokumentacije • Dodjela koncesije • Izvođenje radova na izgradnji • Tehnički nadzor i prijem izvedenih radova 											
Pretpostavke												
Vrijeme trajanja (početak-završetak)	2018	2019	2020	2021	2022							
Procjena troškova (KM)	40.000.000,00 KM		Potencijalni finansijski izvori i iznosi finansiranja				Odabrani koncesionar;					
Partneri za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> • Općina Trnovo; • Kanton Sarajevo – Ministarstvo privrede; • JP Elektro Trnovo 											
Status projekta	Urađena studija izvodljivosti											

Strateški cilj	1.2. Strateški cilj: Razvijenija saobraćajna i komunalna infrastruktura						
Projekt	1.2.2.2 Izgradnja objekata za vodosnabdjevanje Igmana, Bjelašnice i Prečkog polja						
Opis projekta	<p>Vodosnabdjevanje Bjelašnice</p> <ul style="list-style-type: none"> - Urađen i revidovan glavni projekat vodosnabdjevanja od Velikih vrela, Bijele lijeske, Pršetka do Babina Dola i od Čakli do Gornje Grkarice; - Potrebno uraditi Projekat zasneživanja od rezervoara Babin Do do rezervoara Šiljak i od Šiljka do akumulacija uz skijaške staze; <p>Vodosnabdjevanje Prečkog polja</p> <ul style="list-style-type: none"> - U toku izrada Glavnog projekta vodosnabdjevanja; - Kaptiranjem izvorišta Pandurica, Tijesni klanac, Bara i dijela izvorišta - - Pršetak obezbjedit će se potrebne količine vode za planirani obuhvat ; Izgrađena I faza vodovoda od Velikih vrela do babinog dola. 						
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • Obezbjedenje dovoljnih količina pitke vode, • Zapošljavanje domicilnog stanovništva. • Podizanje životnog standarda. 						
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađeno 35 km cjevovoda • Izgrađeno 4 rezervoara 2x250 m³, • Izgrađene pumpne stanice, • Izgrađene vodne komore, 						
Indikatori	<ul style="list-style-type: none"> • Dužina u km cjevovoda • Broj rezervoara • Broj m³ vode • Broj korisnika vodovodne mreže • Kvalitet vode za piće 						
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Završiti kompletnu projektnu dokumentaciju • Izbor najpovoljnijeg izvođača • Potpisivanje ugovora • Izvođenje radova • Tehnički prijem • Evaluacija 						
Pretpostavke	Općina Trnovo i JKP Trnovo će biti nosioci aktivnosti na upravljanju i održavanju						
Vrijeme trajanja (početak-završetak)	2018	2019	2020	2021	2022		
Procjena troškova (KM)	8.000.000,00 KM		Potencijalni finansijski izvori i iznosi finansiranja		Kantona Sarajevo; Općina Trnovo; Fond za zaštitu okoliša FBiH; JKP Trnovo;		
Partneri za implementaciju	Kantona Sarajevo; Općina Trnovo; Fond za zaštitu okoliša FBiH; JKP Trnovo;						
Status projekta	Urađena projektna dokumentacija i izgrađena I faza projekta Velika Vrela Zminjac						

Strateški cilj	1.2. Razvijenija saobraćajna i komunalna infrastruktura											
Projekt	1.2.2.5. Izgradnja javnih garaža											
Opis projekta	Izgradnja javnih garaža na području Babinog dola i time rješavanje problema saobraćaja u mirovanju. Predviđena izgradnja 500 parking mjesta.											
Ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> Rješavanje saobraćaja u mirovanju 											
Očekivani rezultati	<ul style="list-style-type: none"> Dva garažna objekta 											
Indikatori	<ul style="list-style-type: none"> Izgrađena površina u m² Broj parking mjesta Broj sadržaja 											
Potrebne aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> Iznalaženje finansijskih sredstava Provođenje tenderskih procedura Izvođenje radova Vršenje stručnog nadzora Tehnički prijem izvedenih radova Evaluacija 											
Pretpostavke	Rješavanje imovinsko pravnih odnosa.											
Vrijeme trajanja (početak-završetak)	2018	2019	2020	2021	2022							
Procjena troškova (KM)	6.000.000,00 KM		Potencijalni finansijski izvori i iznosi finansiranja			Općina Trnovo Kanton Sarajevo						
Partneri za implementaciju	<ul style="list-style-type: none"> Općina Trnovo ; Kanton Sarajevo; 											
Status projekta	Urađena projektna dokumentacija											

6. IMPLEMENTACIJA, MONITORING I EVALUACIJA

Implementacija

Procesom implementacije Strategije održivog razvoja 2018.-2022. će upravljati Tim za implementaciju, a sačinjavati će ga rukovodioci ključnih općinskih službi, svako iz svoje nadležnosti. Upravljački proces nad implementacijom Strategije će se odvijati isključivo kroz koordinirajuće sastanke tog tima uz redovno uključivanje nadležnih općinskih službi i drugih aktera koji učestvuju u pripremi i implementaciji projekata koji su njom predviđeni.

Tim će odmah po imenovanju biti obavezan izraditi poseban Plan za koordinaciju i efikasno upravljanje procesom implementacije Strategije, koji će obavezno sadržavati slijedeće elemente:

- Imenovana lica za koordinaciju i upravljanje procesom realizacije strategije (i, po potrebi, eksterna lica) sa njihovim osnovnim zaduženjima
- Aktivnosti potrebne za efikasnu koordinaciju i upravljanje procesom sa konkretnim zaduženjima članova tima (i, po potrebi, eksternih lica) u vezi s tim aktivnostima
- Vremenski plan provođenja predviđenih aktivnosti
- Sredstva, metode i dinamiku međusobne komunikacije i izvještavanja u okviru Tima, kao i prema općinskom načelniku i vijeću

Tim će potom biti obavezan, u skladu sa pripremljenim planom, poduzeti sve predviđene aktivnosti potrebne za izradu Godišnjeg operativnog plana za 2019. godinu, te nesmetan početak i tok implementacije prvoodabranih Top 6 projekata, uključivši i njihovo pravovremeno programiranje u Budžet, u iznosima u kojima je predviđeno njihovo finansiranje/sufinansiranje od strane Općine.

Na isti način Tim će biti obavezan prije isteka svake kalendarske godine sačiniti Godišnjeg operativni plan za implementaciju Strategije u narednoj kalendarskoj godini, sačinjen od novoodabranih Top 6 projekata. To će podrazumijevati i pripremu obrazaca A4 formata za novoodabranih Top 6 projekata, poput onih u poglavlju 5.2. ove Strategije, kao i planiranje i poduzimanje svih potrebnih aktivnosti neophodnih za početak njihove implementacije uključivši i one vezane za njihovo pravovremeno uključivanje u općinski budžet u predviđenim iznosima.

Monitoring i evaluacija

Imajući u vidu da svaka strategija i njen akcioni plan podliježu kontroli i vrednovanju, čime se bitno utiče na efikasniju implementaciju istih, Projektni tim je predvidio da će se u ovoj strategiji, ovom njenom dijelu posvetiti posebna pažnja.

U tu svrhu, općinsko vijeće će po usvajanju strategije donijeti akt kojim se obrazuje Komisija za monitoring i evaluaciju, koja će biti sastavljena od pomoćnika općinskog načelnika, predstavnika općinskog vijeća, javnih poduzeća i institucija, kao i privrednog i nevladinog sektora.

Ovom odlukom će biti definisana imena članova Komisije i njihovi opšti zadaci, u smislu praćenja, nadgledanja i procjene postignutih rezultata realizacije Strategije, kao i obaveza i dinamika izvještavanja prema Općinskom vijeću Općine Trnovo.

Komisija će po imenovanju biti obavezna izraditi poseban plan za monitoring i evaluaciju, koji će obavezno sadržavati slijedeće elemente:

- Imenovana lica za praćenje realizacije projekata (i, po potrebi, eksterna lica)
- Aktivnosti potrebne za efikasan monitoring
- Vremenski plan monitoringa
- Imenovana lica za evaluaciju (i, po potrebi, eksterna lica)
- Aktivnosti potrebne za efikasnu evaluaciju
- Definisani termini za evaluaciju
- Sredstva, metode i dinamiku međusobne komunikacije i izvještavanja u okviru Komisije, kao i prema općinskom načelniku i vijeću

Imenovana Komisija će raditi analizu realizovanih projekata i njihovih efekata, sa posebnim osvrtom na eventualne prepreke u realizaciji i davati smjernice za usklađivanje akcionog plana sa već urađenim.

Monitoring i evaluaciju će se obavezno vršiti jedanput godišnje, a u slučaju posebnih zahtjeva vezanih za implementaciju određenih dijelova Strategije, odnosno njenih ciljeva, programa i projekata monitoring i evaluacija će se vršiti i vanredno, tj. u momentu kada se za to javi opravdana potreba.

Aneksi

ANEKS 1: Indikatori

- Životna sredina i infrastruktura
- Ekonomski i ruralni razvoj
- Društveni razvoj (stanovništvo, obrazovanje i kvalitet života)

ANEKS 2: Lista potencijalnih projekata za period implementacije Strategije 2018.-2022.

ANEKS 3: Pregled aktuelnih projekata, planiranih budžetom općine, započetih u 2018. godini

ANEKS 4: Izvod iz liste evidentiranih, prethodno zaštićenih i zaštićenih nepokretnih spomenika kulture i prirodne baštine Općine Trnovo

ANEKS 5: Odluka o pristupanju izradi „Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018.-2022. g.“

ANEKS 6: Odluka/Rješenje o monitoringu i evaluaciji

ANEKS 7: Odluka/Rješenje o usvajanju Strategije održivog razvoja

ANEKS 1: Indikatori

A1.1. Životna sredina i infrastruktura

Indikat or broj	1.1	OBLAST	Životna sredina i infrastruktura																										
		PODOBLAST	Prirodni resursi																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	1.; 3.																										
		Strateški ciljevi	1.4.; 3.3.;																										
		Programi	1.4.1.; 3.3.1.;																										
		Projekti	1.4.1.3.; 3.3.1.3;																										
INDIKATOR		% ukupne površine pod šumama na području općine																											
Definisanje	<p>Obzirom na opredjeljenje općine Trnovo da zadrži status ekološki čiste i zdrave sredine koja će ostati osnov za razvoj turizma i poljoprivredne proizvodnje, iznimno je važno stanje pošumljenosti njene teritorije.</p> <p>Indikator se računa na slijedeći način: $(\text{ukupna površina pod šumama na kraju izvještajne godine} / \text{ukupna površina općine}) \times 100$</p> <p>Indikator se iskazuje procentima (%).</p>																												
Izvori informacija	Ukupna površina pod šumama, Kantonalna uprava za šumarstvo KS. Interval – godišnje.	Ukupna površina općine, Općinska Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okolineupit. Interval - svake godine.																											
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Podaci se odnose na ukupnu površinu pod šumama u privatnom i državnom vlasništvu.																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ukupna površina pod šumama (km²)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Površina općine (km²)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>% ukupne površine pod šumama</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Ukupna površina pod šumama (km ²)						Površina općine (km ²)						% ukupne površine pod šumama					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Ukupna površina pod šumama (km ²)																													
Površina općine (km ²)																													
% ukupne površine pod šumama																													
Ključna poruka / komentar indikatora	Ovaj indikator pokazuje bogatsvo šumskog fonda na području općine.																												

Indikator broj	1.2	OBLAST	Životna sredina i infrastruktura																																						
		PODOBLAST	Zemljište - Deminiranje																																						
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	1.																																							
	Strateški ciljevi	1.2.																																							
	Programi	1.2.1.																																							
	Projekti	1.2.1.3.																																							
INDIKATOR	% deminiranih površina na području općine																																								
Definisanje	Indikator predstavlja stanje udijela ukupno deminiranih površina u ukupno rizičnim površinama na području Općine Trnovo na kraju jedne kalendarske godine. Indikator se računa na slijedeći način: (deminirane površine općine na kraju prethodne godine + deminirane površine u izvještajnoj godini) / (rizične površine općine na kraju prethodne godine – deminirane površine u izvještajnoj godini) x 100 Indikator se iskazuje procentima (%).																																								
Izvori informacija	Deminirane površine, rizične površine : Općinska služba civilne zaštite, interna elektronska baza podataka, na zahtjev. Interval: svake godine.																																								
Napomena u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Deminiranje površina vrši se prema usvojenom planu prioriternih projekata BH MAC-a na području općine. Deminiranje se vrši u skladu sa obezbjeđenim finansijskim sredstvima.																																								
Vrijednost indikatora (bazna)	<table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <thead> <tr> <th colspan="7">% deminiranih površina na području općine Trnovo</th> </tr> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> <th>2018.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Deminirane površine (km²)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Rizična površina (km²)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>% deminiranih površina na području općine</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>						% deminiranih površina na području općine Trnovo							Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	2018.	Deminirane površine (km ²)							Rizična površina (km ²)							% deminiranih površina na području općine						
% deminiranih površina na području općine Trnovo																																									
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	2018.																																			
Deminirane površine (km ²)																																									
Rizična površina (km ²)																																									
% deminiranih površina na području općine																																									
Ključna poruka / komentar indikatora	Ovaj indikator govori o postotku deminiranih površina općine, a samim tim i o stepenu sigurnosti području općine za život domicilnog stanovništva i boravke turista. Veličina i položaj deminirane površine su neposredno vezani za bezbjednost povratka i kretanja stanovništva, kao i za kvalitet življenja i korištenje zemljišta u različite svrhe (poljoprivreda, sječa šume, turizam, korištenje puteva, itd..).																																								

Indikat or broj	1.3	OBLAST	Životna sredina i infrastruktura																										
		PODOBlast	Saobraćajna infrastruktura																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	1.																											
	Strateški ciljevi	1.3.																											
	Programi	1.3.1.																											
	Projekti	1.3.1.1., 1.3.1.2., 1.3.1.3., 1.3.1.4.																											
INDIKATOR	% asfaltiranih puteva na području općine																												
Definisanje	Indikator se računa na slijedeći način: (ukupna dužina asfaltiranih puteva u km na kraju izvještajne godine / ukupna dužina svih puteva u km na kraju izvještajne godine na području općine) x 100. Indikator se iskazuje procentima (%).																												
Izvori informacija	Ukupna dužina svih puteva u km na području općine, Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okolineupit. Interval - svake godine	Ukupna dužina asfaltiranih puteva u km na području općine, Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okolineupit. Interval - svake godine																											
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Asfaltiranje lokalnih puteva u narednim godina zavisit će od obezbijeđenih finansijskih sredstava iz budžeta općine, kao i od građana i viših nivoa vlasti. U narednom periodu treba najveću pažnju posvetiti modernizaciji ovih puteva.																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ukupna dužina asfaltiranih puteva (km)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Ukupna dužina svih puteva (km)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>stepen asfaltiranosti puteva na području općine (%)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Ukupna dužina asfaltiranih puteva (km)						Ukupna dužina svih puteva (km)						stepen asfaltiranosti puteva na području općine (%)					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Ukupna dužina asfaltiranih puteva (km)																													
Ukupna dužina svih puteva (km)																													
stepen asfaltiranosti puteva na području općine (%)																													
Ključna poruka / komentar indikatora	Indikator pokazuje postotak asfaltiranih puteva, kvalitet životnog standarda stanovnika i sigurnost u saobraćaju na području općine Trnovo. Slaba razvijenost putne mreže u predratnom periodu, velika međusobna udaljenost naselja, nepovoljan geografski položaj naselja, eksploatacija drveta ... poskupljuju, a time i usporavaju, rekonstrukciju lokalne putne mreže.																												

Indikator broj	1.4	OBLAST	Životna sredina i infrastruktura																										
		PODOBLAST	Saobraćajna infrastruktura																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	1.																											
	Strateški ciljevi	1.3.																											
	Programi	1.3.1.																											
	Projekti	1.3.1.1., 1.3.1.2., 1.3.1.3.,																											
INDIKATOR	Dužina puteva u km po km²																												
Definisanje	Indikator pokazuje gustinu putne mreže na određenoj teritoriji. Indikator se računa na slijedeći način: ukupna dužina puteva na području općine na kraju izvještajne godine u km / ukupna površina teritorije općine u km ² . Indikator se iskazuje brojem km/ km ² .																												
Izvori informacija	Ukupna dužina puteva općine, Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okolineupit. Interval - svake godine.	Ukupna površina općine, Služba za upravu za geodetske, imovinsko – pravne poslove, katastar nekretnina i inspekcijski nadzor u oblasti urbanizma, građenja i komunalnih djelatnosti. Interval – svake godine.																											
Napomena u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Indikator se ne mijenja često, a uključuje ukupnu putnu mrežu tj puteve svih kategorija, bez obzira dali su asfaltirani ili ne.																												
Vrijednost indikatora (bazna)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ukupna dužina puteva (km)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Ukupna površina općine (km²)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Dužina puteva u km po km²</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Ukupna dužina puteva (km)						Ukupna površina općine (km ²)						Dužina puteva u km po km ²					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Ukupna dužina puteva (km)																													
Ukupna površina općine (km ²)																													
Dužina puteva u km po km ²																													
Ključna poruka / komentar indikatora	Ovaj indikator prati gustinu putne mreže na području općine i ukazuje na kvalitet životnog standarda stanovnika i izgrađenost putne infrastrukture.																												

Indikator broj	1.5	OBLAST	Životna sredina i infrastruktura																															
		PODOBLAST	Saobraćajna infrastruktura																															
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	2.																																
	Strateški ciljevi	2.1.																																
	Programi	2.1.4.																																
	Projekti	2.1.4.1.																																
INDIKATOR	Ukupna dužina izgrađenih biciklističkih staza u budžetskoj godini																																	
Definisanje	<p>Ovaj indikator se odnosi na ukupnu dužinu biciklističkih staza na području općine u jednoj budžetskoj godini</p> <p>Indikator se računa kao:</p> <p>zbir pojedinačnih dužina biciklističkih staza izgrađenih na području općine u jednoj budžetskoj godini</p> <p>Indikator se izražava u kilometrima (km).</p>																																	
Izvori informacija	Općina Trnovo, Služba za upravu za oblast prostornog uređenja, urbanizma, stambeno-komunalnih poslova, obnove, razvoja i zaštite čovjekove okoline, na upit. Interval - svake godine																																	
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Indikator obuhvata sve biciklističke staze, u urbanom i ruralnom području općine.																																	
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th rowspan="2">Područje općine</th> <th colspan="5">Dužina biciklističkih staza u km</th> </tr> <tr> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Urbano</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Ruralno</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Ukupno</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Područje općine	Dužina biciklističkih staza u km					2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Urbano						Ruralno						Ukupno					
Područje općine	Dužina biciklističkih staza u km																																	
	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																													
Urbano																																		
Ruralno																																		
Ukupno																																		
Ključna poruka / komentar indikatora	Indikator prati kvalitet sportsko rekreativne infrastrukture na području općine. Povećanjem vrijednosti indikatora stvaraju se bolji uslovi za zadovoljenje sportsko rekreativnih potreba domaćeg stanovništva i turista, što direktno utiče na kvalitet života u lokalnoj zajednici kao i na njenu atraktivnost kao turističke destinacije.																																	

Indikator broj	1.6	OBLAST	Životna sredina i infrastruktura																										
		PODOBLAG	Elektroenergetska infrastruktura																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	1.																										
		Strateški ciljevi	1.3.																										
		Programi	1.3.2.																										
		Projekti	1.3.2.1.																										
INDIKATOR	% stambenih jedinica priključenih na mrežu za snabdijevanje električnom energijom																												
Definisanje	<p>Indikator predstavlja procentualni udio stambenih jedinica priključenih na elektromrežu u ukupnom broju stambenih jedinica na području Općine Trnovo.</p> <p>Indikator se izračunava po obrascu:</p> <p>(ukupan broj stambenih jedinica priključenih na elektromrežu / ukupan broj stambenih jedinica) x 100</p> <p>Indikator se iskazuje brojem stambenih jedinica.</p>																												
Izvori informacija	<p>Ukupan broj stambenih jedinica priključenih na elektromrežu na području općine, Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okoline upit. Interval - svake godine</p>		<p>Ukupan broj stambenih jedinica na području općine, Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okoline upit. Interval - svake godine</p>																										
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Indikator uključuje isključivo legalno izvršene priključke na elektro mrežu.																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ukupan broj stambenih jedinica priključenih na elektro mrežu</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Ukupan broj stambenih jedinica</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Procenat stambenih jedinica priključenih na elektromrežu</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Ukupan broj stambenih jedinica priključenih na elektro mrežu						Ukupan broj stambenih jedinica						Procenat stambenih jedinica priključenih na elektromrežu					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Ukupan broj stambenih jedinica priključenih na elektro mrežu																													
Ukupan broj stambenih jedinica																													
Procenat stambenih jedinica priključenih na elektromrežu																													
Ključna poruka / komentar indikatora	Indikator ukazuje na kvalitet uslova života i nivo životnog standarda, kao i kvalitet elektroenergetske infrastrukture.																												

Indikator broj	1.7	OBLAST	Životna sredina i infrastruktura																										
		PODOBLAST	Vodosnabdijevanje																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	1.																											
	Strateški ciljevi	1.3.																											
	Programi	1.3.2.																											
	Projekti	1.3.2.2., 1.3.2.3.																											
INDIKATOR	Kvalitet vode za piće																												
Definisanje	<p>Indikator ukazuje na kvalitet vode za piće na području Općine Trnovo.</p> <p>Ovaj indikator se definiše kao broj negativnih uzoraka vode sa lokalnih vodovoda u odnosu na broj ukupno uzetih uzoraka u toku godine.</p> <p>Indikator se računa na slijedeći način: broj negativnih uzoraka vode sa lokalnih vodovoda / broj ukupno uzetih uzoraka vode u toku godine</p> <p>Indikator se iskazuje u nominalnom broju koji izražava koeficijent omjera.</p>																												
Izvori informacija	Javno komunalno preduzeće "Trnovo" Trnovo na zahtjev ili upit, svake godine																												
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Na području općine postoji 30 objekata za vodosnabdijevanje na kojima se vrši redovna kontrola vode od strane Zavoda za javno zdravstvo Kantona Sarajevo.																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Broj negativnih uzoraka vode</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Ukupan broj uzetih uzoraka</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Kvalitet vode za piće</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Broj negativnih uzoraka vode						Ukupan broj uzetih uzoraka						Kvalitet vode za piće					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Broj negativnih uzoraka vode																													
Ukupan broj uzetih uzoraka																													
Kvalitet vode za piće																													
Ključna poruka / komentar indikatora	Indikator pokazuje kvalitet vode za piće u toku jedne godine, što utiče na kvalitet životnog standarda stanovnika.																												

Indikator broj	1.8	OBLAST	Životna sredina i infrastruktura																										
		PODOBLAST	Odvodnja otpadnih voda																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	1.																											
	Strateški ciljevi	1.4.																											
	Programi	1.4.1.																											
	Projekti	1.4.1.1., 1.4.1.2., 1.4.1.3.																											
INDIKATOR	% stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu																												
Definisanje	<p>Ovaj indikator odnosi se na ukupan broj stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu. Kanalizaciona mreža služi za odvodnju otpadnih i fekalnih voda.</p> <p>Sanitarne (fekalne) vode su otpadne vode nastale na sanitarnim čvorovima stambenih, javnih, poslovnih, industrijskih i drugih objekata gdje žive i rade ljudi, koji u fiziološkom procesu produkuju zagađenja u tečnom i čvrstom obliku. Slično je i sa priključcima farmi i drugih pojedinačnih mjesta gdje se uzgajaju domaće životinje.</p> <p>Indikator se računa na slijedeći način:</p> $(\text{broj stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu} / \text{ukupan broj stambenih objekata na području općine}) \times 100$ <p>Indikator se iskazuje u procentima (%)</p>																												
Izvori informacija	Ukupan broj stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu na području općine, Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okoline upit. Interval - svake godine		Ukupan broj stambenih objekata na području općine, Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okoline upit. Interval - svake godine																										
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Indikator uključuje isključivo stambene objekte legalno priključene na kanalizacionu mrežu. U narednom periodu očekuje se veći broj priljučaka na primarnu kanalizacionu mrežu izgradnjom prečištača otpadnih voda. Trenutno na području općine postoji 22 km izgrađene primarne kanalizacione mreže na koju zbog nepostojanja navedenih preduslova još uvijek nisu izvršeni priključci stambenih objekata.																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ukupan broj stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Ukupan broj stambenih objekata</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Procenat stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu (%)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Ukupan broj stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu						Ukupan broj stambenih objekata						Procenat stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu (%)					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Ukupan broj stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu																													
Ukupan broj stambenih objekata																													
Procenat stambenih objekata priključenih na kanalizacionu mrežu (%)																													
Ključna poruka / komentar indikatora	Indikator pokazuje stepen izgrađenosti kanalizacione mreže i kvalitet životnog standarda stanovnika. On ujedno ukazuje na povećanu koncentraciju stanovništva u naseljima, a samim tim i povećanje potrošnje vode u domaćinstvima, što znači da se o pitanjima vode za piće, odvodnje i prečišćavanja otpadnih i upotrebljenih voda mora povesti odgovarajuća pažnja jer direktno utiču na zaštitu životne sredine.																												

Indikator broj	1.9	OBLAST	Životna sredina i infrastruktura																										
		PODOBLAST	Upravljanje krutim otpadom																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	1.																										
		Strateški ciljevi	1.4.																										
		Programi	1.4.1.																										
		Projekti	1.4.1.3.																										
INDIKATOR	Prosječna dnevna količina prikupljenog i zbrinutog krutog otpada po stanovniku u toku godine																												
Definisanje	<p>Ovaj indikator definiše se kao prosječna količina krutog otpada prikupljenog i prenešenog na mjesto trajnog odlaganja po stanovniku općine u toku jednog dana.</p> <p>Kruti otpad je otpad koji nastaje kao posljedica dnevnog življenja u stanovima (otpaci hrane, prašina, krpe, sitna ambalaža, pepeo, čađ i sl), kao i otpad koji nastaje u poslovnim zgradama i prostorijama a nije proizvod redovne djelatnosti koja se obavlja u tim zgradama i prostorijama, te kabasti otpad: napuštena vozila, stari namještaj, aparati za domaćinstvo, kartonska, limena i drvena ambalaža i druge glomazne stvari. Indikator se računa na slijedeći način:</p> <p>(Godišnja ukupna količina prikupljenog i na oćinsku deponiju odveženog krutog otpada od domaćinstava, privrednih subjekata i javnih ustanova / Ukupan broj stanovnika) / 365 dana</p> <p>Indikator se iskazuje u kg/ stanovniku na dan</p>																												
Izvori informacija	Godišnja ukupna količina prikupljenog otpada, KJKP „Rad”, organizaciona jedinica Trnovo, na upit. Interval - svake godine.																												
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Problemi koji se javljaju u prikupljanju otpada naročito u ljetnom periodu kada se na ovom području nalazi veliki broj turista i posjetilaca, je nedovoljna svijest u odlaganju otpada. Kao posljedica nastaje odlaganje i ostavljanje otpada na neprikladnim mjestima i zagađenje tla i vodotoka.																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Količina prikupljenog otpada (kg)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Prosječna dnevna količina prikupljenog i zbrinutog otpada po stanovniku (kg)</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Količina prikupljenog otpada (kg)						Broj stanovnika						Prosječna dnevna količina prikupljenog i zbrinutog otpada po stanovniku (kg)					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Količina prikupljenog otpada (kg)																													
Broj stanovnika																													
Prosječna dnevna količina prikupljenog i zbrinutog otpada po stanovniku (kg)																													
Ključna poruka / komentar indikatora	<p>Indikator pokazuje efikasnost djelovanja KJKP u prikupljanju otpada, koji direktno utiče na zaštitu životne sredine i kvalitet života stanovnika.</p> <p>Na području gdje ne postoji organizovano prikupljanje krutog otpada stvaraju se divlje deponije. Nesavjesni građani često kućni otpad odlažu u šume, rijeke i na neuređeno zemljište. Uočljiv je porast ukupne količine zbrinutog krutog otpada, pa je uočena i manja količina otpada sadržana u divljim deponijama.</p>																												

Indikator broj	1.10	OBLAST	Životna sredina i infrastruktura																										
		PODOBLAST	Stambena infrastruktura																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	1.																										
		Strateški ciljevi	1.2.																										
		Programi	1.2.1.																										
		Projekti	1.2.1.1.																										
INDIKATOR	Broj stambenih objekata na 100 stanovnika na području Općine Trnovo																												
Definisanje	<p>Kvalitet stambene infrastrukture bitno utiče na kvalitet življenja na jednom području. Ovaj indikator pokazuje koliko na području općine ima funkcionalnih stambenih objekata na svakih 100 stanovnika.</p> <p>Indikator se računa kao:</p> <p>$(\text{ukupan broj stambenih objekata} / \text{ukupan broj stanovnika}) \times 100.$</p>																												
Izvori informacija	<p>Ukupan broj stambenih objekata na području općine, Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okolineupit. Interval - svake godine.</p>			<p>Ukupan broj stanovnika na području općine, Bilten JU „Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo“. Bilten izlazi svaki mjesec.</p>																									
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	<p>Broj stambenih objekata ne uključuje devastirane objekte nego samo objekte koji su u funkciji.</p> <p>Većina stambenih objekata uključuje dvije ili više stambenih jedinica.</p>																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Broj stambenih objekata</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Br. Stambenih objekata na 100 stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Broj stambenih objekata						Broj stanovnika						Br. Stambenih objekata na 100 stanovnika					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Broj stambenih objekata																													
Broj stanovnika																													
Br. Stambenih objekata na 100 stanovnika																													
Ključna poruka / komentar indikatora	<p>Prati kvalitet stambenih uslova na prostoru općine. Povećanje vrijednosti ovog indikatora ukazuje na povećanje životnog standarda stanovnika.</p>																												

A1.2. Ekonomski i ruralni razvoj

Indikator broj	2.1	OBLAST	Ekonomski i ruralni razvoj																															
		PODOBLAST	Ekonomski razvoj																															
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	2., 3.																															
		Strateški ciljevi	2.1., 2.2., 2.3., 3.2., 3.3.																															
		Programi	2.1.1, 2.1.2, 2.1.3, 2.1.4, 2.2.1., 2.3.1., 3.2.1., 3.3.3.																															
		Projekti	2.1.1.1., 2.1.1.2., 2.1.1.3., 2.1.2.1., 2.1.2.2., 2.1.2.3., 2.1.2.4., 2.1.2.5., 2.1.3.1., 2.1.3.4., 2.1.3.5., 2.1.4.1., 2.1.4.2., 2.1.4.3., 2.2.1.1., 2.2.1.2., 2.2.1.3., 2.3.1.1., 2.3.1.2., 2.3.1.3., 2.3.1.4., 3.2.1.1., 3.2.1.2., 3.3.3.1.																															
INDIKATOR	Nivo razvijenosti općine Trnovo u odnosu na FBiH																																	
Definisanje	<p>Nivo razvijenosti prema metodologiji koju koristi Federalni zavod za programiranje razvoja se izražava indeksom razvijenosti u odnosu na FBiH, na način da je polazna osnova da je indeks razvijenosti za FBiH = 100.</p> <p>Prilikom utvrđivanja zbirnog indeksa razvijenosti općine prema metodologiji koju koristi Federalni zavod za programiranje razvoja koriste se sljedeći pokazatelji: procjena BDP-a za općinu, stepen zaposlenosti stanovništva, stepen nezaposlenosti stanovništva, broj učenika osnovnih i srednjih škola na 1.000 stanovnika i odsutno stanovništvo u odnosu na stanovništvo prema popisu 1991. godine. Za svaki od navedenih kriterija se vrši procjena: stepen zaposlenosti utvrđen je na osnovu podataka o zaposlenim po općinama u odnosu na procjenu prisutnog broja stanovnika, stepen nezaposlenosti utvrđen je na osnovu podataka o nezaposlenim po općinama u odnosu na radno aktivno stanovništvo, odsutno stanovništvo utvrđeno je na osnovu prisutnog stanovništva po općinama u odnosu na stanovništvo po popisu iz 1991. godine u općinama koje su pripale Federaciji BiH po Daytonskom sporazumu.</p>																																	
Izvori informacija	Nivo razvijenosti općine Trnovo u odnosu na FBiH: Analiza nivoa razvijenosti FBiH po općinama, Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH, Federalni zavod za programiranje razvoja, godišnja publikacija																																	
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Ovdje se radi o procijenjenim podacima, a za stvarnu ocjenu socioekonomskog razvoja i dobijanje korektnog stepena razvoja općine, potrebno je izvršiti evaluaciju statističkih podataka i procjena, što podrazumijeva provjeru svih podataka u općini, kako bi se izvršile eventualne korekcije. Ovu evaluaciju trebalo bi da rade stručne ekipe u općini čime bi se dobila visoka tačnost i pouzdanost indikatora socioekonomskog razvoja općina.																																	
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th colspan="5">Indeks razvijenosti</th> </tr> <tr> <th>Područje</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Trnovo</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>KS</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>FBiH</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Indeks razvijenosti					Područje	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Trnovo						KS						FBiH					
	Indeks razvijenosti																																	
Područje	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																													
Trnovo																																		
KS																																		
FBiH																																		
Ključna poruka / komentar indikatora	Općina Trnovo prema indeksu razvijenost spada u kategoriju nedovoljno razvijenih općina. Nedovoljno razvijene općine prema metodologiji Federalnog zavoda za programiranje razvoja su općine koje imaju indeks razvijenosti 50% do 75% prosjeka FBiH.																																	

Indikator broj	2.2	OBLAST	Ekonomski i ruralni razvoj																				
		PODOBLAST	Ekonomski razvoj																				
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	2., 3.																				
		Strateški ciljevi	2.1., 2.2., 2.3., 3.2., 3.3.																				
		Programi	2.1.1, 2.1.2, 2.1.3, 2.1.4, 2.2.1., 2.3.1., 3.2.1., 3.3.3.																				
		Projekti	2.1.1.1., 2.1.1.2., 2.1.1.3., 2.1.2.1., 2.1.2.2., 2.1.2.3., 2.1.2.4., 2.1.2.5., 2.1.3.1., 2.1.3.4., 2.1.3.5., 2.1.4.1., 2.1.4.2., 2.1.4.3., 2.2.1.1., 2.2.1.2., 2.2.1.3., 2.3.1.1., 2.3.1.2., 2.3.1.3., 2.3.1.4., 3.2.1.1., 3.2.1.2., 3.3.3.1.																				
INDIKATOR	BDP po glavi stanovnika u općini Trnovo (procijenjena vrijednost)																						
Definisanje	BDP je najsveobuhvatnija mjera ukupne proizvodnje dobara i usluga nekog društva. On je zbir novčane vrijednosti osobne potrošnje (C), bruto investicija (I), državnih kupovina dobara i usluga (G), neto izvoza (razlika uvoza i izvoza) (X). Indikator se računa na slijedeći način: (broj stanovnika općine Trnovo x prosječna plaća u općini Trnovo) / (broj stanovnika FBiH x prosječna plaća u FBiH) x BDP u FBiH.																						
Izvori informacija	Broj stanovnika općine Trnovo: Federalni zavod za statistiku, mjesečni statistički bilteni	Procijenjena visina BDP po glavi stanovnika: Federalni zavod za programiranje razvoja (na osnovu podataka preuzetih od Uprave za indirektno oporezivanje BiH), Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH, godišnja publikacija																					
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Ovom metodologijom se dobija procjena BDP po glavi stanovnika, jer nisu uzete sve komponente koje utiču na visinu stvarnog BDP-a. BDP ne obuhvaća vrijednost intermedijarnih dobara (dobra koja se koriste kao sirovine ili poluproizvodi za proizvodnju drugih dobara) kao ni transferna plaćanja (npr. socijalna pomoć).																						
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th rowspan="2">Godina</th> <th colspan="2">BDP po glavi stanovnika</th> </tr> <tr> <th>u općini Trnovo (KM/stanovnik)</th> <th>u Federaciji BiH (KM/stanovnik)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2018</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2019</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2020</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2021</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2022</td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>			Godina	BDP po glavi stanovnika		u općini Trnovo (KM/stanovnik)	u Federaciji BiH (KM/stanovnik)	2018			2019			2020			2021			2022		
Godina	BDP po glavi stanovnika																						
	u općini Trnovo (KM/stanovnik)	u Federaciji BiH (KM/stanovnik)																					
2018																							
2019																							
2020																							
2021																							
2022																							
Ključna poruka / komentar indikatora	Kao opći zaključak može se istaći da je BDP po glavi stanovnika u općini Trnovo na izrazito nezadovoljavajućem nivou, jer je čak 2,25 puta manji od prosjeka BDP po glavi stanovnika u FBiH.																						

Indikator broj	2.3	OBLAST	Ekonomski i ruralni razvoj												
		PODOBLAST	Ekonomski razvoj												
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	2., 3.													
	Strateški ciljevi	2.1., 2.2., 2.3., 3.2., 3.3.													
	Programi	2.1.1, 2.1.2, 2.1.3, 2.1.4, 2.2.1., 2.3.1., 3.2.1., 3.3.3.													
	Projekti	2.1.1.1., 2.1.1.2., 2.1.1.3., 2.1.2.1., 2.1.2.2., 2.1.2.3., 2.1.2.4., 2.1.2.5., 2.1.3.1., 2.1.3.4., 2.1.3.5., 2.1.4.1., 2.1.4.2., 2.1.4.3., 2.2.1.1., 2.2.1.2., 2.2.1.3., 2.3.1.1., 2.3.1.2., 2.3.1.3., 2.3.1.4., 3.2.1.1., 3.2.1.2., 3.3.3.1.													
INDIKATOR	Prosječna neto plaća na području općine														
Definisanje	<p>Neto plaća je iznos novca, kojeg plaća poslodavac zaposleniku obično mjesečno za njegov rad na temelju sklopljenog ugovora o radu.</p> <p>Poslodavac od bruto plaće automatski odbija iznose za pojedine poreze i doprinose tako da zaposleniku ostaje za isplatu neto plaća.</p> <p>Na cijenu rada utiče odnos između ponude radnih mjesta i potražnje za radom.</p> <p>Indikator se računa na slijedeći način: iznos ukupno isplaćenih neto plaća na području Općine Trnovo u jednoj kalendarskoj godini / broj uposlenih u jednoj kalendarskoj godini na području Općine Trnovo</p>														
Izvori informacija	Prosječna neto plaća u općini Trnovo: Federalni zavod za statistiku, Mjesečni statistički pregled po Kantonima, mjesečno	Prosječna neto plaća u općini Trnovo: Federalni zavod za programiranje razvoja, Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH, godišnja publikacija													
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Prosječna neto zarada zaposlenog lica obuhvata zaradu dobijenu za rad u redovno radno vrijeme, povišicu i druge prihode (osim nadoknade za putne troškove i vrijeme utrošeno na putovanje u zemlji i inostranstvu, penzijsko i zdravstveno osiguranje, solidarnu pomoć, jubilarne premije i pomoć u slučaju smrti zaposlenog ili člana porodice zaposlenog).														
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godina</th> <th>Prosječna neto plaća u općini Trnovo (KM)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2018</td> <td></td> </tr> <tr> <td>2019</td> <td></td> </tr> <tr> <td>2020</td> <td></td> </tr> <tr> <td>2021</td> <td></td> </tr> <tr> <td>2022</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>			Godina	Prosječna neto plaća u općini Trnovo (KM)	2018		2019		2020		2021		2022	
Godina	Prosječna neto plaća u općini Trnovo (KM)														
2018															
2019															
2020															
2021															
2022															
Ključna poruka / komentar indikatora	Prosječna neto plaća pokazuje kvalitet životnog standarda na području općine. Prosječno ostvarena neto plaća u općini Trnovo u 2010. godini je bila na nivou od 79,61% prosječne neto plaće KS (koja je iznosila 979,84 KM), odnosno 96,98% prosječne plaće FBiH (koja je iznosila 804,37 KM) što ukazuje na nizak životni standard stanovništva u ovoj općini.														

Indikator broj	2.4	OBLAST	Ekonomski i ruralni razvoj			
		PODOBLAST	Poljoprivreda			
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	1., 2., 3.				
	Strateški ciljevi	1.2., 2.2., 3.3.				
	Programi	1.2.1., 2.2.1., 3.3.1.				
	Projekti	1.2.1.3., 2.2.1.1., 2.2.1.2., 2.2.1.3., 3.3.1.1.				
INDIKATOR	% ukupne površine zasijane poljoprivrednim kulturama					
Definisanje	Pokazuje stepen zasijanosti ukupne površine poljoprivrednim kulturama na području općine. Indikator se računa kao: (ukupno zasijana površina / ukupna površina općine) x 100. Indikator se iskazuje u %					
Izvori informacija	Ukupne površine zasijane poljoprivrednim kulturama, Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku - dječiju i socijalnu zaštitu. Interval- svake godine.					
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Kao zasijane površine uzete su samo značajne zasijane površine poljoprivrednim kulturama.					
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
	Površine zasijane poljoprivrednim kulturama (km ²)					
	Površina općine (km ²)					
	% zasijane površine					
Ključna poruka / komentar indikatora	Indikator ukazuje na izuzetno nizak stepen iskorištenja zemljišta u poljoprivredne svrhe i to konkretno u ratarstvu i povrtlarstvu.					

Indikator broj	2.5	OBLAST	Ekonomski i ruralni razvoj	
		PODOBLAST	Ekonomski razvoj	
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	2., 3.		
	Strateški ciljevi	2.2., 2.3., 3.3.		
	Programi	2.2.1., 2.3.1., 3.3.1.		
	Projekti	2.2.1.1., 2.2.1.2., 2.2.1.3., 2.3.1.3., 3.3.1.1.		
INDIKATOR	Prinos od odabranih poljoprivrednih kultura			
Definisanje	Prinos se mjeri za najinteresantnije poljoprivredne kulture koje se uzgajaju na području općine i iskazuje se u ukupnoj količini i u prinosu po ha ili po stablu/čokotu, kako bi se mogla pratiti i kretanja u produktivnosti proizvodnje. Indikator se izračunava kao zbir pojedinačnih prinosa u izvještajnoj godini za svaku pojedinu poljoprivrednu kulturu koja se prati.			
Izvori informacija	Federalni zavod za statistiku, Godišnji statistički bilten „Biljna proizvodnja Federacije BiH“, publikuje se godišnje.			
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci				
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	Prinosi u 20__ . godini na području općine			
		Poljoprivredna kultura	Ukupan prinos u tonama	Prinos po jedinici
		Krompir		
		Luk crni		
		Grah		
		Ječam		
		Travnate djetelinske smjese		
		Jabuke		
		Kruške		
		Šljive		
		Trešnje		
Ključna poruka / komentar indikatora	Obzirom da je razvoj poljoprivrede jedan od strateških ciljeva ove općine, od izuzetnog je značaja pratiti putem ovih indikatora kretanja u obimu i kvalitetu uzgoja pojedinih najinteresantnijih kultura.			

Indikator broj	2.6	OBLAST	Ekonomski i ruralni razvoj			
		PODOBLAST	Poljoprivreda - stočarstvo			
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	2., 3.			
		Strateški ciljevi	2.2., 2.3., 3.3.			
		Programi	2.2.1., 2.3.1., 3.3.1.			
		Projekti	2.2.1.1., 2.2.1.2., 2.2.1.3., 2.2.1.4., 2.3.1.3., 3.3.1.1.			
INDIKATOR	Vrsta i brojno stanje stoke i živine u odnosu na broj stanovnika na području općine					
Definisanje	Brojno stanje stoke i živine na području općine Trnovo utvrđivalo se ranije na osnovu prijave za utvrđivanje novčanih podrški u poljoprivrednoj proizvodnji i procjene obima proizvodnje izraženih kroz obrasce periodičnih izvještaja u skladu sa Zakonom o statistici FBiH. Tokom 2011. godine urađen je popis stanja stočnog i živinarskog fonda na području općine. Indikator se računa kao: (ukupan broj grla krupne i sitne stoke i živine) / ukupan broj stanovnika					
Izvori informacija	Ukupan broj grla krupne i sitne stoke i živine, Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku - dječiju i socijalnu zaštitu općine Trnovo. Interval svake godine.					
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Kao početna godina uzeta je 2011.godina, popis urađen u 2011.godini. Za potrebe praćenja brojnog stanja stočnog fonda jedno pčelinje društvo se smatra jedinkom stoke.					
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)			Brojno stanje stoke i živine			
	Vrsta stoke	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
	Krave					
	Junice					
	Ovce					
	Jagnjad					
	Koze					
	Konji					
	Perad (kokoši nosilice i drugo)					
	Pčelinja društva					
	Ostalo (bikovi, kune, brojleri)					
	Ukupan broj jedinki stoke i živine					
	Broj stanovnika					
	Broj jedinki stoke i živine po stanovniku					
Ključna poruka / komentar indikatora	Ovaj indikator pokazuje razvijenost stočarstva na području općine.					

Indikator broj	2.7	OBLAST	Ekonomski i ruralni razvoj														
		PODOBLAST	Poljoprivreda														
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	2., 3.															
	Strateški ciljevi	2.2., 2.3., 3.3.															
	Programi	2.2.1., 2.3.1., 3.3.1.															
	Projekti	2.2.1.1., 2.2.1.2., 2.2.1.3., 2.3.1.3., 3.3.1.1.															
INDIKATOR	Ukupan broj poljoprivrednih mašina na području općine																
Definisanje	Pokazuje ukupan broj poljoprivrednih mašina na području općine. Računa se kao zbir pojedinačnih poljoprivrednih mašina koje su u posjedu individualnih poljoprivrednih gazdinstava i zadruga.																
Izvori informacija	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku - dječiju i socijalnu zaštitu. Interval godišnje.																
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Kao ukupan broj poljoprivrednih mašina u obzir su uzeti traktori i motokultivatori.																
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Broj poljoprivrednih mašina</td> <td>145</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Broj poljoprivrednih mašina	145				
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.												
Broj poljoprivrednih mašina	145																
Ključna poruka / komentar indikatora	Stepen opremljenosti poljoprivrednih proizvođača mehanizacijom, konkretno traktorima i motokultivatorima je porastao zadnjih godina, prvenstveno zahvaljujući raznim donatorskim programima, ali je još uvijek na nezadovoljavajućem nivou.																

Indikator broj	2.8	OBLAST	Ekonomski i ruralni razvoj																										
		PODOBlast	Poljoprivreda																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	2., 3.																											
	Strateški ciljevi	2.2., 2.3., 3.3.																											
	Programi	2.2.1., 2.3.1., 3.3.1.																											
	Projekti	2.2.1.1., 2.2.1.2., 2.2.1.3., 2.3.1.3., 3.3.1.1.																											
INDIKATOR	Broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava na 100 stanovnika na području Općine																												
Definisanje	<p>Aktivni poljoprivredni proizvođači sa područja općine Trnovo koji su registrovali svoju djelatnost u skladu sa zakonom o obrtu i time stekli zakonska prava i obaveze.</p> <p>Indikator se računa kao: (Ukupan broj registrovanih poljoprivrednih obrtnika na početku godine + novoregistrovani poljoprivredni obrtnici u izvještajnoj godini) x 100 / ukupan broj stanovnika općine</p>																												
Izvori informacija	Općina Trnovo, Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku - dječiju i socijalnu zaštitu Općine Trnovo. Interval – godišnje. Elektronski općinski registar poljoprivrednih obrtnika.																												
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	<p>Ovaj indikator se odnosi na sve registrovane poljoprivredne obrtnike, bez obzira kojim vidom poljoprivredne proizvodnje se bave.</p> <p>U cilju dobijanja poljoprivrednih poticaja obaveza je svih onih koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom registrovati poljoprivredno gazdinstvo, da bi se za narednu godinu u budžetu mogla planirati sredstva za ove namjene.</p>																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj registrovanih na 100 stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava						Broj stanovnika						Broj registrovanih na 100 stanovnika					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava																													
Broj stanovnika																													
Broj registrovanih na 100 stanovnika																													
Ključna poruka / komentar indikatora	Ovaj indikator je jako važan jer ukazuje na stepen razvijenosti poljoprivrede i zaposlenosti u toj branši.																												

Indikator broj	2.9	OBLAST	Ekonomski i ruralni razvoj																										
		PODOBLAST	Turizam i uslužne djelatnosti																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	2., 3.																										
		Strateški ciljevi	2.1., 2.3., 3.1.																										
		Programi	2.1.1., 2.1.2., 2.3.1., 3.1.1.																										
		Projekti	2.1.1.1., 2.1.1.3., 2.1.2.1., 2.1.2.2., 2.1.2.3., 2.1.2.4., 2.1.2.5., 2.1.3.1., 2.3.1.2., 2.3.1.3., 3.1.1.1.																										
INDIKATOR	Broj ugostiteljskih objekata na 100 stanovnika na području općine																												
Definisanje	Ovaj indikator odnosi se na ukupan broj ugostiteljskih objekata na 100 stanovnika. Indikator se računa kao: (ukupan broj ugostiteljskih objekata x 100) / ukupan broj stanovnika																												
Izvori informacija	Ukupan broj ugostiteljskih objekata, Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku - dječiju i socijalnu zaštitu, na upit svake godine.			Ukupan broj stanovnika na području općine, Bilten JU „Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo“. Bilten izlazi svaki mjesec.																									
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	U vrijednost ovog indikatora uključeni su ugostiteljski objekti koji pružaju isključivo ugostiteljske usluge kao i ugostiteljski kapaciteti smještajnih turističkih objekata.																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Broj ugostiteljskih objek.</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj ugostiteljskih objekata na 100 stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Broj ugostiteljskih objek.						Broj stanovnika						Broj ugostiteljskih objekata na 100 stanovnika					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Broj ugostiteljskih objek.																													
Broj stanovnika																													
Broj ugostiteljskih objekata na 100 stanovnika																													
Ključna poruka / komentar indikatora	Indikator ukazuje na kvalitet ugostiteljske ponude u okviru turističkih kapaciteta općine. Vrijednost indikatora skreće pažnju na nezadovoljavajuću ponudu ove vrste usluga na području općine, obzirom na zavidne mogućnosti razvoja turizma.																												

Indikator broj	2.10	OBLAST	Ekonomski i ruralni razvoj																										
		PODOBLAST	Ekonomski razvoj																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	2., 3.																										
		Strateški ciljevi	2.1., 2.3., 3.1.																										
		Programi	2.1.1., 2.1.2., 2.3.1., 3.1.1.																										
		Projekti	2.1.1.1., 2.1.1.3., 2.1.2.1., 2.1.2.2., 2.1.2.3., 2.1.2.4., 2.1.2.5., 2.1.3.1., 2.3.1.2., 2.3.1.3., 2.1.3.4., 3.1.1.1.																										
INDIKATOR	Broj registrovanih privrednih subjekata na 1.000 stanovnika na području Općine																												
Definisanje	<p>Ovaj indikator se odnosi na broj privrednih subjekata registrovanih na području općine na svakih 1.000 stanovnika.</p> <p>Za iskazivanje ukupnog broja privrednih subjekata na području općine Trnovo uzima se zbir broja pravnih lica, broja poslovnih jedinica u sastavu pravnih lica i broja fizička lica koja su registrovana i obavljaju djelatnost na području općine Trnovo.</p> <p>Računa se kao: (ukupan broj registrovanih privrednih subjekata x 1.000) / ukupan broj stanovnika</p>																												
Izvori informacija	<p>Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku - dječiju i socijalnu zaštitu Općine Trnovo.</p> <p>Interval – godišnje.</p>																												
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	<p>Ovdje je iskazana vrijednost indikatora izračunata na osnovu internih podataka kojima raspolaže Općina Trnovo o broju ukupno registrovanih poslovnih subjekata. Bitno je naglasiti da ti podaci odstupaju od zvaničnih statsitičkih podataka, po kojima je npr u 2010. godini bilo 67 registrovanih poslovnih subjekta na svakih 1.000 stanovnika području općine Trnovo. Za detalje pogledati odjeljak 3.2.1.9. ove strategije.</p>																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Broj registrovanih privrednih subjekata</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj privrednih subjekata na 1.000 stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Broj registrovanih privrednih subjekata						Broj stanovnika						Broj privrednih subjekata na 1.000 stanovnika					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Broj registrovanih privrednih subjekata																													
Broj stanovnika																													
Broj privrednih subjekata na 1.000 stanovnika																													
Ključna poruka / komentar indikatora	<p>Ovaj indikator pokazuje zainteresovanost stanovništva za pokretanje vlastitog biznisa. Kao zaključak može se konstatovati da u budućem periodu treba što je moguće više raditi na privlačenju potencijalnih investitora koji bi svojim dolaskom mogli u značajnoj mjeri da unaprijede privredna dešavanja na teritoriji Općine, te na neki način treba pokušati motivisati i lokalno stanovništvo u otvaranju start up biznisa.</p>																												

A1.3. Društveni razvoj (stanovništvo, obrazovanje i kvalitet života)

Indikator broj	3.1	OBLAST	Društveni razvoj													
		PODOBLAST	Stanovništvo													
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	3.													
		Strateški ciljevi	3.1.													
		Programi	3.1.1.													
		Projekti	3.1.1.2.													
INDIKATOR		Gustina naseljenosti na području Općine														
Definisanje	Gustina naseljenosti stanovništva pokazuje koliko stanovnika općine živi na jednom kvadratnom kilometru (1 km ²) površine općine. Gustina naseljenosti stanovništva predstavlja indikator koji se lako može uporediti sa repnim (npr. prosječno u zemlji). Obrazac za izračunavanje: Ukupan broj stanovnika na području općine (st) / ukupna površina općine (km ²) Indikator se izražava u st/ km ²															
Izvori informacija	Kantonalni zavod za informatiku i statistiku KS. Gustina naseljenosti. Interval- svake godine.	Služba za geodetske, imovinsko pravne poslove i katastar nekretnina Općine Trnovo -ukupna površina općine izražena u km ² , -godišnje, -na upit.														
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Obradeni podaci o gustini naseljenosti po godinama publikovani su u godišnjim publikacijama Federalnog zavoda za programiranje razvoja, ali tako da uvažavaju ukupan broj stanovnika na području općine koji se vodi u zvaničnoj statistici. Pri izračunavanju gustine naseljenosti na području općine obuhvaćeno je stanovništvo koje ima stalno mjesto prebivališta na području općine i stanovništvo koje ima mjesto boravka na području općine u vrijeme izračunavanja gustine naseljenosti.															
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Područje</th> <th>Broj stanovnika decembar ____ . godine</th> <th>Površina km²</th> <th>Gustina naseljenosti (broj stanovnika/km²)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>FBiH</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Općina Trnovo</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>				Područje	Broj stanovnika decembar ____ . godine	Površina km ²	Gustina naseljenosti (broj stanovnika/km ²)	FBiH				Općina Trnovo			
Područje	Broj stanovnika decembar ____ . godine	Površina km ²	Gustina naseljenosti (broj stanovnika/km ²)													
FBiH																
Općina Trnovo																
Ključna poruka / komentar indikatora	Gustina naseljenosti područja općine je važan pokazatelj prirodnog i društvenog kretanja stanovništva. Ovaj indikator govori i o zainteresovanosti stanovništva za življenje na području općine.															

Indikator broj	3.2	OBLAST	Društveni razvoj																													
		PODOBLAST	Stanovništvo																													
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	3.																														
	Strateški ciljevi	3.1.																														
	Programi	3.1.1.																														
	Projekti	3.1.1.2.																														
INDIKATOR	Starosna struktura stanovništva na području Općine																															
Definisanje	<p>Ova kategorija indikatora ukazuje na stanje starosne strukture stanovništva u općini kao pretpostavke za socio-ekonomski razvoj i perspektive općine u tom smislu.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Udio stanovnika mlađih od 15 godina u ukupnom stanovništvu • Udio stanovnika starosti od 15 do 64 godine u ukupnom stanovništvu (radnosposobno stanovništvo) • Udio stanovnika starijih od 65 godina u ukupnom stanovništvu <p>Računa se kao: $(\text{broj stanovnika pojedine kategorije stanovništva} / \text{ukupan broj stanovnika}) \times 100$ Indikator se izražava u procentima (%)</p>																															
Izvori informacija	<p>Broj stanovnika općine po pojedinim starosnim razredima i ukupan broj stanovnika općine: Mjesečni statistički pregledi, Federalni zavod za statistiku. Interval svake godine.</p>																															
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	<p>Vrijednost indikatora iskazana je na osnovu zvaničnih statističkih podataka. Posebnu pažnju potrebno je obratiti u analizama u kojima se upotrebljava ovaj indikator na % radnosposobnog stanovništva općine Trnovo tj odnos broja radnosposobnih stanovnika općine (starosti od 15-64 godine) i ukupnog broja stanovnika općine Trnovo.</p>																															
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <thead> <tr> <th colspan="4">Starosna struktura stanovništva</th> </tr> <tr> <th></th> <th>do 14 godina</th> <th>15-64 godina</th> <th>65 i više godina</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2018</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2019</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2020</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2021</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2022</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>				Starosna struktura stanovništva					do 14 godina	15-64 godina	65 i više godina	2018				2019				2020				2021				2022			
Starosna struktura stanovništva																																
	do 14 godina	15-64 godina	65 i više godina																													
2018																																
2019																																
2020																																
2021																																
2022																																
Ključna poruka / komentar indikatora	<p>Praćenje starosne strukture stanovništva Općine Trnovo neophodno je radi pravovremenog stvaranja potrebnih pretpostavki za socio ekonomski razvoj. U proteklim godinama je evidentan pad stope učešća radnosposobnog stanovništva u ukupnom broju stanovnika općine Trnovo, što je nepovoljan trend za razvoj lokalne ekonomije. % učešća radnosposobnog stanovništva je između ostalog posljedica nedovoljne stope nataliteta u proteklim decenijama, te u određenoj mjeri i procesa migracija mladog stanovništva uglavnom u druge općine KS, ali i produženja životnog vijeka stanovništva.</p>																															

Indikator broj	3.3	OBLAST	Društveni razvoj																									
		PODOBLAST	Stanovništvo – radno-socijalna struktura																									
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	2., 3.																										
	Strateški ciljevi	2.1., 2.2., 2.3., 3.2., 3.3.																										
	Programi	2.1.1, 2.1.2, 2.1.3, 2.1.4, 2.2.1., 2.3.1., 3.2.1., 3.3.3.																										
	Projekti	2.1.1.1., 2.1.1.2., 2.1.1.3., 2.1.2.1., 2.1.2.2., 2.1.2.3., 2.1.2.4., 2.1.2.5., 2.1.3.1., 2.1.3.4., 2.1.3.5., 2.1.4.1., 2.1.4.2., 2.1.4.3., 2.2.1.1., 2.2.1.2., 2.2.1.3., 2.3.1.1., 2.3.1.2., 2.3.1.3., 2.3.1.4., 3.2.1.1., 3.2.1.2., 3.3.3.1.																										
INDIKATOR	% nezaposlenosti radnoaktivnog stanovništva na području Općine																											
Definisanje	<p>% nezaposlenosti radnoaktivnog stanovništva predstavlja udio registrovanih nezaposlenih lica na evidenciji Službe za zapošljavanje KS, Biro za zapošljavanje Trnovo u ukupnom broju radno aktivnog stanovništva općine Trnovo.</p> <p>Radno aktivno stanovništvo je radnosposobno stanovništvo (starosti od 15-64 godine) prisutno na tržištu rada u kategoriji evidentiranih zaposlenih ili u kategoriji evidentiranih nezaposlenih lica.</p> <p>Indikator se računa kao: broj registrovanih nezaposlenih lica / broj radno aktivnog stanovništva na teritoriji općine Trnovo x 100</p> <p>Indikator se iskazuje u procentima (%)</p>																											
Izvori informacija	<p>% učešća registrovanih nezaposlenih lica u broju radno aktivnog stanovništva na teritoriji općine Trnovo: JU Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo odjeljenje Trnovo.</p> <p>Interval svakih 6 mjeseci.</p>		<p>Podaci o nezaposlenim u biltenu preuzeti iz Mjesečnog statističkog pregleda Federalnog zavoda za statistiku.</p>																									
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	<p>Broj nezaposlenih mjenja se i na dnevnoj osnovi, dok se podaci o radnoaktivnom stanovništvu uzimaju svakih šest mjeseci. Potrebno je oprezno pristupiti izračunavanju i tumačenju pokazatelja nezaposlenosti na području općine, jer u poređenju sa % nezaposlenosti radno-aktivnog stanovništva, % nezaposlenosti radno-sposobnog stanovništva (u životnoj dobi 15-65 godina) je uvijek znatno manji, tako da se ova dva stepena nezaposlenosti ni u kom slučaju nesmiju poistovjećivati.</p>																											
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godina</th> <th>Broj registrovanih nezaposlenih</th> <th>Radno-aktivno stanovništvo</th> <th>učešće registrovanih nezaposlenih lica u broju radno aktivnog stanovništva (%)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2018</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2019</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2020</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2021</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2022</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>				Godina	Broj registrovanih nezaposlenih	Radno-aktivno stanovništvo	učešće registrovanih nezaposlenih lica u broju radno aktivnog stanovništva (%)	2018				2019				2020				2021				2022			
Godina	Broj registrovanih nezaposlenih	Radno-aktivno stanovništvo	učešće registrovanih nezaposlenih lica u broju radno aktivnog stanovništva (%)																									
2018																												
2019																												
2020																												
2021																												
2022																												
Ključna poruka / komentar indikatora	<p>Indikator pokazuje stopu nezaposlenosti na području općine i samim tim i kvalitet životnog standarada. Problem nezaposlenosti u općini Trnovo se nameća kao krucijalni problem.</p>																											

Indikator broj	3.4	OBLAST	Društveni razvoj
		PODOBLAST	Stanovništvo-obrazovanje
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	2.	
	Strateški ciljevi	2.1., 2.3.	
	Programi	2.1.2., 2.1.3., 2.3.1.	
	Projekti	2.1.2.5., 2.1.3.5., 2.3.1.2., 2.3.1.3.	
INDIKATOR	% mladih sa visokom stručnom spremom (VSS) u ukupnom broju nezaposlenih na evidenciji Službe za zapošljavanje		
Definisanje	<p>Udio stanovnika starosti do 35 godina sa završenom visokom spremom koji se nalaze na evidenciji Službe za zapošljavanje pokazuje procentualni udio nezaposlenog mladog stanovništva u određenoj kategoriji edukovanosti (visoko obrazovanje) u odnosu na ukupan broj nezaposlenih stanovnika.</p> <p>Podrazumjeva mlade sa visokom stručnom spremom (VSS) dodiplomskog i postdiplomskog studija.</p> <p>Obrazac za izračunavanje: $\frac{\text{Broj mladih sa VSS na evidenciji nezaposlenih osoba}}{\text{Ukupan broj stanovnika na evidenciji nezaposlenih osoba}} \times 100$ Indikator se iskazuje u procentima (%)</p>		
Izvori informacija	Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo -broj mladih sa VSS na evidenciji nezaposlenih osoba, -godišnje, -redovno izvještavanje.	Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo -ukupan broj stanovnika na evidenciji nezaposlenih osoba, -godišnje, -na upit.	
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Mladim na evidenciji nezaposlenih osoba se smatraju sva lica starosne dobi do 35 godina, a koja su evidentirana kod Službe za zapošljavanje Kantona Sarajevo.		
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	Podaci o mladim na evidenciji Službe za zapošljavanje u 20__ . godini:		
	Ukupan broj na evidenciji nezaposlenih osoba	Broj mladih sa VSS na evidenciji nezaposlenih osoba	Udio mladih sa VSS u ukupnom broju nezaposlenih
Ključna poruka / komentar indikatora	Radni angažman visoko-obrazovanih mladih osoba je značajan preduslov ekonomskog i društvenog razvoja lokalne zajednice i društva u cjelini.		

Indikator broj	3.5	OBLAST	Društveni razvoj				
		PODOBLAST	Obrazovanje				
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	3.				
		Strateški ciljevi	3.1.				
		Programi	3.1.2.				
		Projekti	3.1.2.2.				
INDIKATOR	Broj stanovnika po jednom školskom objektu na području Općine						
Definisanje	Indikator ukazuje na broj školskih objekata u odnosu na ukupan broj stanovnika u općini. Izračunava se kao: ukupan broja stanovnika / ukupan broj školskih objekata na području općine						
Izvori informacija	JU Osnova škola "Zaim Kolar"						
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Vrijednost indikatora se ne mijenja često.						
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	Godine		2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
	Ukupan broj stanovnika						
	Ukupan broj školskih objekata						
	Broj stanovnika po jednom školskom objektu						
Ključna poruka / komentar indikatora	Indikator ukazuje na obrazovnu infrastrukturu na području općine. Kvalitet obrazovanja kao najznačajnijeg resursa za razvoj ljudskih i društvenih kapaciteta u značajnoj mjeri zavisi od broja škola i njihove materijalno-tehničke opremljenosti savremenim nastavnim sredstvima.						

Indikator broj	3.6	OBLAST	Društveni razvoj																									
		PODOBLAST	Zdravstvena zaštita																									
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	3.																									
		Strateški ciljevi	3.1.																									
		Programi	3.1.1.																									
		Projekti	3.1.1.2.																									
INDIKATOR	Broj stanovnika na jednog ljekara primarne zdravstvene zaštite na području Općine																											
Definisanje	Broj stanovnika na jednog ljekara ukazuje na kvalitet zdravstvene zaštite stanovništva na području općine Trnovo. Obrazac za izračunavanje: ukupan broj stanovnika općine / ukupan broj ljekara primarne zdravstvene zaštite angažovanih u zdravstvenim ustanovama na području općine Trnovo																											
Izvori informacija	Javna ustanova "Domovi zdravlja Kantona Sarajevo" organizaciona jedinica Trnovo. -broj ljekara primarne zdravstvene zaštite -na kraju godine, -redovno izvještavanje.	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku - dječiju i socijalnu zaštitu Općine Trnovo -ukupan broj stanovnika općine, -na kraju godine, -na upit.																										
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Broj ljekara primarne zdravstvene zaštite u Domu zdravlja Trnovo obuhvata sve ljekare i stomatologe koji su radno angažovani u ovoj ustanovi. Na području Općine djeluje Dom zdravlja sa dvije područne ambulante u koje jedanput sedmično iz Doma zdravlja odlaze ljekar i medicinsko osoblje. Indikator se ne mijenja često. Treba uzimati podatke za duži vremenski period (godišnje) radi adekvatnijeg poređenja.																											
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godina</th> <th>Broj stanovnika općine Trnovo</th> <th>Broj ljekara u općini Trnovo</th> <th>Broj stanovnika općine Trnovo na jednog ljekara</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>2018</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2019</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2020</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2021</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2022</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>				Godina	Broj stanovnika općine Trnovo	Broj ljekara u općini Trnovo	Broj stanovnika općine Trnovo na jednog ljekara	2018				2019				2020				2021				2022			
Godina	Broj stanovnika općine Trnovo	Broj ljekara u općini Trnovo	Broj stanovnika općine Trnovo na jednog ljekara																									
2018																												
2019																												
2020																												
2021																												
2022																												
Ključna poruka / komentar indikatora	Optimalan broj ljekara primarne zdravstvene zaštite je preduslov za kvalitetnu organizaciju zdravstvene zaštite građana na području općine.																											

Indikator broj	3.7	OBLAST	Društveni razvoj																																
		PODOBLAST	Socijalna zaštita stanovništva																																
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi	Prioriteti	3.																																	
	Strateški ciljevi	3.1.																																	
	Programi	3.1.1.																																	
	Projekti	3.1.1.2.																																	
INDIKATOR	% korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu na području Općine																																		
Definisanje	<p>Učešće korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu pokazuje procentualni udio korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu općine. Korisnici socijalne pomoći su osobe koje su određena prava iz oblasti socijalne zaštite ostvarili rješenjem donesenim na osnovu zakona.</p> <p>Obrazac za izračunavanje:</p> <p>Učešće korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu=(broj korisnika socijalne zaštite na području općine / ukupan broj stanovnika na području općine) x 100</p>																																		
Izvori informacija	<p>JU "Centar za socijalni rad Kantona Sarajevo".</p> <ul style="list-style-type: none"> - broj korisnika socijalne pomoći, - godišnje, - na upit. 	<p>Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku - dječiju i socijalnu zaštitu Općine Trnovo</p> <ul style="list-style-type: none"> - ukupan broj stanovnika na području općine, - godišnje, - na upit. 																																	
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	<p>Pod korisnicima socijalne pomoći sa područja općine se podrazumjevaju sve osobe koje su u skladu sa važećim propisima i procedurama ostvarile bilo koji od vidova socijalne pomoći od strane Centra za socijalni rad KS.</p> <p>Vrsta socijalnih davanja i broj korisnika po vrsti socijalnog davanja su detaljno obrazloženi u analizi stanja, tj. u poglavlju o socijalnoj zaštiti. Indikator se mijenja često.</p>																																		
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th colspan="6">Učešće korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu</th> </tr> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ukupan broj stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj korisnika socijalne pomoći</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>% korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Učešće korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu						Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Ukupan broj stanovnika						Broj korisnika socijalne pomoći						% korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu					
Učešće korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu																																			
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																														
Ukupan broj stanovnika																																			
Broj korisnika socijalne pomoći																																			
% korisnika socijalne zaštite u ukupnom stanovništvu																																			
Ključna poruka / komentar indikatora	<p>Ovaj indikator govori o socijalnoj strukturi, a samim tim i o standardu stanovništva. Broj korisnika socijalne pomoći je dominantan pokazatelj o broju stanovnika lokalne zajednice u stanju socijalne potrebe i pokazatelj pri sagledavanju socijalne strukture stanovništva u općini. U najugroženije kategorije stanovništva spadaju djeca, stara i bolesna lica i izbjegli i raseljeni.</p>																																		

Indikator broj	3.8	OBLAST	Društveni razvoj																		
		PODOBLAST	Kultura																		
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	3.																		
		Strateški ciljevi	3.1., 3.2.																		
		Programi	3.1.1., 3.2.1.																		
		Projekti	3.1.1.1., 3.2.1.1.																		
INDIKATOR		Broj stanovnika na jedan aktivni objekat društvenih, kulturnih i rekreativnih aktivnosti na području Općine																			
Definisanje		<p>Indikator se iskazuje kao tri pokazatelja i to kao broj stanovnika na jedan objekat društvenih, kulturnih, rekreativnih aktivnosti.</p> <p>Pod aktivnim objektima podrazumjevaju se objekti koji su u funkciji, i to:</p> <ul style="list-style-type: none"> društveni objekti (domovi kulture i sl. objekti); kulturni objekti (bioskopi, biblioteke, pozorišta, izložbene sale, i sl); rekreativni objekti (stadioni, dvorane, sportske teretane, plivališta, i sl.). <p>Indikator se računa kao:</p> <p>ukupan broj stanovnika / broj objekata društvenih aktivnosti;</p> <p>ukupan broj stanovnika / broj objekata kulturnih aktivnosti;</p> <p>ukupan broj stanovnika / broj objekata rekreativnih aktivnosti;</p>																			
Izvori informacija		Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku - dječiju i socijalnu zaštitu Općine Trnovo -ukupan broj aktivnih objekata na području općine, -godišnje,	Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračku - dječiju i socijalnu zaštitu Općine Trnovo -ukupan broj stanovnika na području općine, -godišnje,																		
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci		Indikator treba upoređivati sa sličnim jedinicama ili kao reper za poređenje koristiti regionalni, nacionalni ili međunarodni nivo. Reperna jedinica upućuje i daje mogućnost ocjene nivoa razvijenosti društvene infrastrukture.																			
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)		<table border="1"> <thead> <tr> <th>Ukupan broj stanovnika</th> <th>Broj društvenih objekata</th> <th>Broj stanovnika na 1 društveni objekat</th> <th>Broj kulturnih objekata</th> <th>Broj stanovnika na 1 kulturni objekat</th> <th>Broj rekreativnih objekata</th> <th>Broj stanovnika na 1 rekreativni objekat</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>						Ukupan broj stanovnika	Broj društvenih objekata	Broj stanovnika na 1 društveni objekat	Broj kulturnih objekata	Broj stanovnika na 1 kulturni objekat	Broj rekreativnih objekata	Broj stanovnika na 1 rekreativni objekat							
Ukupan broj stanovnika	Broj društvenih objekata	Broj stanovnika na 1 društveni objekat	Broj kulturnih objekata	Broj stanovnika na 1 kulturni objekat	Broj rekreativnih objekata	Broj stanovnika na 1 rekreativni objekat															
Ključna poruka / komentar indikatora		Usvajanje novih kulturnih tokova i afirmacija kulturnih vrijednosti dovodi do izraženijeg društvenog razvoja.																			

Indikator broj	3.9	OBLAST	Društveni razvoj																										
		PODOBlast	Sport																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	2.																										
		Strateški ciljevi	2.1.																										
		Programi	2.1.2., 2.1.3.																										
		Projekti	2.1.2.3., 2.1.3.2.																										
INDIKATOR	Izgrađenost sportskih ploha na području općine																												
Definisanje	Ovaj indikator odnosi se na ukupan broj sportskih ploha na području općine. Računa se kao: ukupan broj stanovnika općine / broj izgrađenih sportskih ploha.																												
Izvori informacija	Ukupan broj sportskih ploha na području općine, Služba za urbanizam, komunalne poslove, investicije i zaštitu čovjekove okolineupit. Interval - svake godine.																												
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Sportski tereni neophodni za rad postojećih sportskih klubova i kolektiva postoje na području općine i svojim kapacitetom u značajnom dijelu zadovoljavaju njihove potrebe za radom i boljom organizacijom sporta i sportskih manifestacija. Izgradnja novih sportskih ploha po naseljenim mjestima zavisit će od priliva sredstava.																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018</th> <th>2019</th> <th>2020</th> <th>2021</th> <th>2022</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ukupan broj sportskih ploha</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj stanovnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Izgrađenost sportskih ploha na području općine</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018	2019	2020	2021	2022	Ukupan broj sportskih ploha						Broj stanovnika						Izgrađenost sportskih ploha na području općine					
Godine	2018	2019	2020	2021	2022																								
Ukupan broj sportskih ploha																													
Broj stanovnika																													
Izgrađenost sportskih ploha na području općine																													
Ključna poruka / komentar indikatora	Ovaj indikator ukazuje na kvalitet sportsko rekreativne infrastrukture na području općine. Povećanje vrijednosti ovog indikatora znači da se stvaraju bolji uslovi za zadovoljenje sportsko rekreativnih potreba domaćeg stanovništva i turista, što direktno utiče na kvalitet života u lokalnoj zajednici, te na njenu atraktivnost kao turističke destinacije, kao i na afirmaciju i razvoj sporta i njegov uticaj na razvoj i jačanje psiho-fizičkih sposobnosti i zdravlja mladih.																												

Indikator broj	3.10	OBLAST	Društveni razvoj																										
		PODOBLAST	Mladi																										
Ciljevi, programi i projekti na koje se indikator odnosi		Prioriteti	3.																										
		Strateški ciljevi	3.3.																										
		Programi	3.3.1.																										
		Projekti	3.3.1.1.																										
INDIKATOR	% zastupljenosti mladih u Općinskom vijeću																												
Definisanje	Zastupljenost mladih u Općinskom vijeću kao predstavničkom tijelu građana u općini podrazumjeva broj mladih koji su izabrani na poziciju vijećnika u Općinskom vijeću i koji aktivno vrše tu funkciju. Obrazac za izračunavanje: Broj mladih u Općinskom vijeću / Ukupan broj vijećnika u Općinskom vijeću x 100																												
Izvori informacija	Općinsko vijeće Općine Trnovo -broj mladih u Općinskom vijeću, -četverogodišnje (mandatno), -na upit.		Općinsko vijeće Općine Trnovo - Ukupan broj vijećnika u Općinskom vijeću, -četverogodišnje (mandatno), -na upit.																										
Napomene u vezi sa indikatorom – činjenice i podaci	Mladim zastupljenim u Općinskom vijeću se smatraju sva lica starosne dobi do 35 godina, a koja su izabrana na poziciju vijećnika u Općinsko vijeće Općine Trnovo, bez obzira na politički subjekat kojem pripadaju.																												
Vrijednost/i indikatora (bazna/e)	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Godine</th> <th>2018.</th> <th>2019.</th> <th>2020.</th> <th>2021.</th> <th>2022.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ukupan broj vijećnika</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Broj vijećnika mlađih od 35 godina</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>% mladih zastupljenih u zakonodavnoj vlasti</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>					Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	Ukupan broj vijećnika						Broj vijećnika mlađih od 35 godina						% mladih zastupljenih u zakonodavnoj vlasti					
Godine	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.																								
Ukupan broj vijećnika																													
Broj vijećnika mlađih od 35 godina																													
% mladih zastupljenih u zakonodavnoj vlasti																													
Ključna poruka / komentar indikatora	Učešće mladih osoba u kreiranju općinske politike i definisanju strateških pravaca razvoja općine je od velike važnosti za sveukupni razvoj lokalne zajednice.																												

ANEKS 2: Lista potencijalnih projekata za period implementacije Strategije 2018.-2022.

Br o j	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (KM)	Indikatori	Status projekta
1.	Izgradnja nove tt, gasne i elektro mreže Babin Do – Prečko polje	BH Telecom; Općina Trnovo;	2018.-2020.	Ukupno: 1.200.000,00 Općina Trnovo, Kanton Sarajevo, BH Telecom, Sarajevo gas, Elektroprivreda	<ul style="list-style-type: none"> • Broj priključaka tt mreže na području općine • Broj priključaka elektro mreže na području općine • Broj priključaka gasne mreže na području općine 	Započete aktivnosti
2.	Izgradnja hotela markica br.6	Investitor; Općina Trnovo;	2018.-2020.	Ukupno: 20.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj zaposlenih • Broj noćenja 	Započete aktivnosti
3.	Izgradnja hotela markica br.2	Investitor; Općina Trnovo;	2018.-2020.	Ukupno: 7.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj zaposlenih • Broj noćenja 	Riješeni imovinsko pravni odnosi
4.	Izgradnja hotela markica br.19	Investitor; Općina Trnovo;	2018.-2020.	Ukupno: 10.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj zaposlenih • Broj noćenja 	Riješeni imovinsko pravni odnosi

Br oj	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (KM)	Indikatori	Status projekta
5.	Izgradnja apartmana markica br.15	Investitor; Općina Trnovo;	2018.-2020.	Ukupno: 3.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih • Broj noćenja 	Riješeni imovinsko pravni odnosi
6.	Izgradnja apartmana markica br.13	Investitor; Općina Trnovo;	2018.-2020.	Ukupno: 3.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih • Broj noćenja 	Riješeni imovinsko pravni odnosi
7.	Izgradnja apartmana markica br.12	Investitor; Općina Trnovo;	2018.-2020.	Ukupno: 3.200.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih • Broj noćenja 	Riješeni imovinsko pravni odnosi
8.	Izgradnja apartmana markica br.8	Investitor; Općina Trnovo;	2018.-2020.	Ukupno: 3.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih • Broj noćenja 	Riješeni imovinsko pravni odnosi
9.	Izgradnja apartmana	Investitor; Općina Trnovo;	2018.-2020.	Ukupno: 3.000.000,00 Investitor	<ul style="list-style-type: none"> • Izgrađena površina u m² • Broj ležaja 	Riješeni imovinsko

Br o j	Projekat	Partneri za implementaciju	Period implementacije	Iznos i izvor finansiranja (KM)	Indikatori	Status projekta
	markica br.20				<ul style="list-style-type: none"> • Broj sadržaja • Broj parking mjesta • Broj uposlenih • Broj noćenja 	pravni odnosi
11.	Razvoj promotivnog materijala	Općina Trnovo;	2018-2022.	Ukupno: 50.000,00 Općina Trnovo;	<ul style="list-style-type: none"> • Broj stavki publikovanog materijala (brošure, katalogi, letci, prezentacije itd.) 	Stalni zadatak

ANEKS 3: Pregled postojećih aktuelnih projekata, planiranih budžetom Općine, započetih u 2018. godini

Red. broj	Naziv projekta	Tip projekta (ekonomski razvoj...)	Partneri na projektu	Planirani rok završetka	Ukupni budžet projekta (KM)	Izvori finansiranja (Budžet, EU fondovi, ...)
1.	Rekonstrukcija puta Gornja Grkarica - Pendičići	Putna infrastruktura	Kanton Sarajevo	2018.	200.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo
2.	Rekonstrukcija puta Garež - Delijaš	Putna infrastruktura	Federacija BiH	2018.	350.000,00	Budžet općine, Federacija BiH
3.	Asfaltiranje lokalnih puteva uz učešće građana i drugi projekti	Putna infrastruktura	Građani i Kanton Sarajevo	2018.	2.000.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo,

Red. broj	Naziv projekta	Tip projekta (ekonomski razvoj...)	Partneri na projektu	Planirani rok završetka	Ukupni budžet projekta (KM)	Izvori finansiranja (Budžet, EU fondovi, ...)
						Građani
4.	Zimsko i ljetno održavanje lokalnih puteva	Putna infrastruktura	Kanton Sarajevo	2018.	290.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo
5.	Rekonstrukcija regionalnih puteva	Putna infrastruktura	Federacija BiH	2018.	2.000.000,00	Budžet općine, Federacija BiH
6.	Izgradnja kanalizacije Gračanica-Pendičići, Trebečaj	Kanalizaciona infrastruktura	Kanton Sarajevo	2018.	250.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo
7.	Izgradnja kanalizacije Rakitnica-Šabići-Lukavac	Kanalizaciona infrastruktura	Kanton Sarajevo	2018.	220.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo
8.	Izgradnja kanalizacije Gaj - Boljanovići	Kanalizaciona infrastruktura	Kanton Sarajevo	2018.	50.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo
13.	Izgradnja rezervoara Šiljak, Javorov do, Proskok, Brda	Vodovodna infrastruktura	Kanton Sarajevo	2018.	1.000.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo
14.	Izgradnja regionalnog vodovoda Hojta – Bjelašnica - Igman	Vodovodna infrastruktura	Kanton Sarajevo	2018.	1.000.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo
15.	Izgradnja vodovoda za Preško polje	Vodovodna infrastruktura	Kanton Sarajevo	2018.	1.000.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo

Red. broj	Naziv projekta	Tip projekta (ekonomski razvoj...)	Partneri na projektu	Planirani rok završetka	Ukupni budžet projekta (KM)	Izvori finansiranja (Budžet, EU fondovi, ...)
16.	Izgradnja infrastrukture za poslovno sportski centar Trnovo	Infrastrukturni objekti	Kanton Sarajevo	2018.	500.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo
17.	Izgradnja poslovno sportskog centra Trnovo	Infrastrukturni objekti	Kanton Sarajevo, Općina Trnovo	2018.	7.000.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo
18.	Izgradnja javne garaže na Babinom dolu	Infrastrukturni objekti	Kanton Sarajevo, Općina Trnovo	2018.	2.000.000,00	Budžet općine, Kanton Sarajevo
19.	Izgradnja administrativnog objekta u Trnovo	Infrastrukturni objekti	Općina Trnovo	2018.	160.000,00	Općina Trnovo
20.	Izgradnja rezervoara u Bogatićima	Putna i vodovodna infrastruktura	Trnovo RS	2018.	30.000,00	Budžet općine, Trnovo RS
21.	Izgradnja doma kulture Delijaš i Dejčići	Infrastrukturni objekti	Općina Trnovo	2018.	200.000,00	Budžet općine
22.	Izgradnja infrastrukture za Preško polje	Infrastrukturni objekti	Općina Trnovo	2018.	1.000.000,00	Općina Trnovo

ANEKS 4: Izvod iz liste evidentiranih, prethodno zaštićenih i zaštićenih nepokretnih spomenika kulture i prirodne baštine Općine Trnovo

I SPOMENICI KULTURE

ISTORIJSKO-MEMORIJALNI KOMPLEKSI I SPOMEN OBILJEŽJA

- Kuća Miovčića u Ledićima, Trnovo,

NASELJENA PODRUČJA / CJELINE /

Ruralne ambijentalne cjeline

- Kramari, ambijentalna ruralna cjelina
- Dujmovići, ambijentalna ruralna cjelina
- Lukavac, ambijentalna ruralna cjelina
- Rakitnica, ambijentalna ruralna cjelina
- Bobovica, ambijentalna ruralna cjelina
- Močevići, ambijentalna ruralna cjelina
- Šabanci, ambijentalna ruralna cjelina
- Hamzići, ambijentalna ruralna cjelina
- Presjenica, ambijentalna ruralna cjelina
- Tušila, ambijentalna ruralna cjelina
- Milišići ambijentalna ruralna cjelina
- Ledići, ambijentalna ruralna cjelina
- Godinja, ambijentalna ruralna cjelina
- Umoljani i Gradina iznad Umoljana (skupina katuna)
- Šabići, ambijentalna ruralna cjelina
- Selo Dejčići, ambijentalna ruralna cjelina
- Čaklić, ambijentalna ruralna cjelina
- Rašanovići, ambijentalna ruralna cjelina
- Jelenjača, ambijentalna ruralna cjelina
- Ivanovo polje, ambijentalna ruralna cjelina
- Selo Šišići, ambijentalna ruralna cjelina
- Selo Delijaš, ambijentalna ruralna cjelina

Pojedinačni objekti ruralne arhitekture (katun, vodenica, mlin, stupa...)

- Umoljani, vodenice
- Ledići , vodenice,
- Hamzići, vodenice,
- Bijela rijeka , vodenice
- Presjenica, potok, vodenice
- Željeznica, rijeka, vodenice,
- Godinjski potok, vodenice

ARHEOLOŠKE ZONE I PODRUČJA

Prahistorijski arheološki lokaliteti

- Gradina iznad Umoljana, prahistorijska gradina
- Prahistorijska gradina Šišići, selo Šišići
- Gradina u Bistročaju, prahistorijski lokalitet
- Prahistorijska Gradina, selo Mijanovići
- Utvrđenje u selu Brutusi (okolina Trebečaja), prahistorijsko utvrđenje
- Prahistorijska gradina, selo Delijaš, prahistorijska gradina
- Gradina u Prečanima (kota 1056), prahistorijska gradina i nekropola sa tumulima
- Gradina u Prečanima (kota 1022), prahistorijska gradina i nekropola sa tumulima
- Lokalitet Gromile, selo Ostojići, prahistorijska nekropola tumula
- Lokalitet Gromile, selo Govedovići, prahistorijski tumuli
- Prahistorijska gradina, velike i male gromile i tumuli, selo Godinja
- Lokalitet Gromila, selo Trebečaj, prahistorijski tumulusi
- Lokalitet Gromila, selo Hamzići, nekropola tumula, kasno bronzano i željezno doba
- Lokalitet Gromila, selo Pomeni, prahistorijski tumul , željezno doba
- Lokalitet Gromile, selo Donja Tušila, prahistorijska nekropola
- Gornje i Donje Grkarica polje, tumuli sa glasinačkom kulturom

Srednjovjekovni arheološki lokaliteti

- Lokalitet Crkvice, srednjovjekovno crkvište, selo Milje
- Kučetine, šuma Tovatnica, selo Delijaš, ostaci srednjovjekovnog porijekla
- Grad, Šišići, srednjovjekovni ostaci
- Gradac Trnovo, ostaci srednjovjekovnih zidova
- Crkvina, Umoljani, lokalitet iznad srednjovjekovnog groblja

Hronološki nedefinisani arheološki lokaliteti

- Gradac, Umčani

SAKRALNI OBJEKTI

- Džamija u Umoljanima, Trnovo
- Ostaci stare džamije i groblje u Odžaku- Donja presjenica

GROBLJA I NADGROBNI SPOMENICI

Srednjovjekovna nekropola

- Nekropola stećaka, Rakitnica
- Sela Gornja i Donja Presjenica, više nekropola stećaka, nekropole nišana i pravoslavno groblje
- Ledići, nekropola stećaka Zlatarić i pravoslavno groblje
- Ledići, Kapova selišta, nekropola stećaka u starom pravoslavnom groblju
- Selo Bašci, Kadića groblje, manja nekropola stećaka
- Selo Donja Tušila, zaseok Pervizi, nekropola stećaka
- Selo Trebečaj, Kauraši, nekropola stećaka
- Selo Trebečaj, Uvrat, nekropola stećaka
- Selo Trebečaj, Kamenjača, nekropole stećaka
- Selo Trebečaj, Grebnica (Pomol)

- Selo Česina strana, nekropole stećaka (Guvništa i Ploče)
- Selo Šabanci, nekropole stećaka, nekropola nišana i pravoslavno groblje
- Selo Umoljani, nekropole stećaka i nekropola nišana
- Selo Pendičići, nekropola stećaka, nekropola nišana i pravoslavno groblje/Svatovsko groblje
- Nekropola stećaka u Prečanima i nekropola nišana
- Selo Gukavac, Zagor, nekropole stećaka na Maća brdu
- Selo Ilovice, nekropole stećaka
- Selo Bašci, nekropola stećaka
- Selo Bistročaj, nekropole stećaka (Gaj i Kamen)
- Selo Brda, nekropola stećaka (Močiocci)
- Selo Šišići, nekropola stećaka Mramorje i dvije nekropole nišana
- Selo Govedovići, nekropola stećaka i nekropola nišana
- Selo Durakovići, nekropola stećaka i nekropola nišana
- Selo Delijaš, nekropole stećaka (Vitica) i pravoslavno groblje
- Selo Dolovi, nekropola stećaka
- Zabojska, nekropola stećaka
- Šabići, nekropola stećaka i nekropola nišana
- Slavljevići, nekropola stećaka
- Dujmovići, nekropola stećaka i nekropole nišana
- Lukavac, nekropola stećaka

Nekropola nišana

- Dejčići, nekropola nišana
- Selo Trebečaj, nekropole nišana
- Kramari, nekropola nišana
- Selo Pervizi, nekropola starih šehidskih nišana
- Selo Milišići, nekropola nišana
- Puzin brdo, nekropola starih nišana
- Selo Bobovica, nekropola nišana u haremu džamije

II PRIRODNA BAŠTINA

Rezervati prirode

- Kanjon rijeke Rakitnice, rezervat prirode

Spomenici prirode

Geomorfološki

- Pećina Klokočevica, Trnovo, geomorfološki spomenik
- Pećina kod Ostojića, geomorfološki spomenik
- Pećina kod Delijaša, geomorfološki spomenik
- Pašina pećina, geomorfološki spomenik
- Pećina na vrelu Željeznice, geomorfološki spomenik
- Kanjon Bijele rijeke, geomorfološki spomenik
- Jama Ponor, selo Lukavac, Trnovo, geomorfološki spomenik
- Snježana špilja, Igman – Bjelašnica

Hidrološki spomenici

- Izvori kod sela Ilovice, Trnovo
- Izvori Crne rijeke, Trnovo (Jahorina)
- Izvor potoka Košuta, Trnovo (Jahorina)
- Bešlića jezero, Trnovo (kod Umoljana)
- Izvor rijeke Željeznice, hidrološki spomenik
- Jezera ne Treskavici(Veliko, Crno, Bijelo, Trkunsko, Platno)
- Vrelo Ledičkog potoka, sa slapovima i Ledički potok, hidrološki spomenik
- Vrelo Godinjskog potoka, hidrološki spomenik
- Vrela Husremovac, hidrološki spomenik
- Vrelo Senabot, Ledići, Trnovo, hidrološki spomenik
- Studeni potok, Umoljani, Trnovo, hidrološki spomenik
- Vrelo Gučina, selo Hamzići, Trnovo, hidrološki spomenik

Spomen obilježja (spomen ploča, bista, obelisk, česma)

- Spomen-česma Zaimu Imamoviću
- Ledići vrelo, spomen-ploča šehidima i poginulim borcima
- Proskok, spomen-ploča Dževadu Hanjaliću
- Proskok, spomen-ploča šehidima i poginulim borcima
- Čakle, spomen – ploča Mirsad Mehanić
- Brutusi, spomen-ploča Nijazu Šahinoviću
- Bjelašnica, spomen-ploča Ejubu Sarajkiću
- Igman, spomen-ploča šehidima i poginulim borcima Bošnjačke brigade
- Šabići, spomen-ploča šehidima i poginulim borcima na zgradi.
- Trebečaj, spomen-ploča šehidima i poginulim borcima na zgradi mjesne zajednice
- Garež, spomen – ploča borcima Jablanice
- Zagor, spomen – ploča Đozo Fadil
- Dejčići, spomen-ploča šehidima i poginulim borcima na zgradi O.Š.
- Delijaš, spomen-ploča šehidima i poginulim borcima na zgradi O.Š.
- Bijele vode, spomen – ploča Laste
- Bijele vode, spomen – ploča Čengić Jasmin, Muslim Hazim - Čaze
- Bijela lijeska, spomen – ploča 4. muslimanska
- Spomen obilježja, Trnovo, Šabići, Delijaš, Dečići
- Hair česme, Sinanovići, Pervizi, Bobovica, Umoljani, Milišići, Kramari, Šabići, Lukavac, Dejčići, Ostojići, Dujmovići, Brutusi, Trebečaj, Pendičići, Gračanica, Presjenica, Bašci (dvije), Slavljevići, Jelačići, Govedovići, Durakovići, Pomenovići, Hamzići, Karovići.

ANEKS 5: Odluka o pristupanju izradi „Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018.-2022. godina“

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Kanton Sarajevo
Općina Trnovo
OPĆINSKO VIJEĆE

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
Sarajevo Canton
Municipality of Trnovo
MUNICIPALITY COUNCIL

Na osnovu člana 14. i 24. Statuta Općine Trnovo ("Službene novine Kantona Sarajevo" broj: 12/08) i, Općinsko vijeće Trnovo na 10. Sjednici održanoj 28.12. 2017. godine, donosi

ODLUKU o pristupanju izradi Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018-2022. godina

I

Ovom odlukom pristupa se izradi „Strategije održivog razvoja općine Trnovo za period 2018-2022“ godina.

II

Općinsko vijeće će imenovati Komisiju za izradu „Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018-2022. godina.

III

Ova odluka stupa na snagu danom objave na oglasnoj ploči Općine Trnovo, a naknadno će se objaviti u "Službenim novinama Kantona Sarajevo".

Broj: 01-07-403/17
Datum: 29.12.2017. godine

Predsjedavajuća
Općinskog Vijeća Trnovo
Emina Mehmedagić

Općina Trnovo
Trnovo b.b, 71223 Delijaš,
Tel./Fax): 033 586 700
www.trnovo.ba, e-mail: o_trnovo@bih.net.ba

ANEKS 6: Odluka o imenovanju Komisije za izradu Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018 - 2022

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Kanton Sarajevo
Općina Trnovo
OPĆINSKO VIJEĆE

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
Sarajevo Canton
Municipality of Trnovo
MUNICIPALITY COUNCIL

Na osnovu člana 14. i 24 Statuta Općine Trnovo ("Službene novine Kantona Sarajevo" broj: 12/08), i člana 28 stav 3 Poslovnika o radu Općinskog vijeća ("Službene novine Kantona Sarajevo" broj: 12/08 i 36/08), Trnovo Općinsko vijeće Trnovo na 10. Sjednici održanoj 28.12.2017. godine, d o n i j e l o j e

ODLUKU o imenovanju Komisije za izradu Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018-2022

1. OPĆE ODREDBE

Član 1.

Ovom Odlukom imenuje se Komisija za izradu Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018-2022. godina, određuje njen sastav, mandat, zadaci, način rada i odgovornosti.

2.SASTAV KOMISIJE

Član 2.

U komisiju za izradu Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018-2022 godina, imenuju se:

1. Emina Mehmedagić, predsjednica
2. Selim Hamzić, zamjenik predsjednika
3. Haris Pindžo, sekretar i koordinator
4. Osman Smječanin, član
5. Esad Velić, član
6. Mešić Mirsad, član
7. Amra Mehmedagić, član
8. Anel Durmo, član
9. Adis Hodžić, član
10. Demo Mehmedagić, član
11. Dževad Terović, član
12. Meho Krupalija, član

Član 3.

Po ukazanoj potrebi Komisija će u svoj rad uključiti i druga fizička i pravna lica vezano za oblast o kojoj raspravlja.

Općina Trnovo
Trnovo b.b, 71223 Delijaš.
Tel.(Fax): 033 439 113
www.trnovo.ba, e-mail: o_trnovo@bih.net.ba

Član 4.

Za tehničku pripremu rada komisije, tehničku pripremu i obradu prikupljenih podataka zadužuje se radna grupa u sastavu:

1. Nađa Zengin Dreca
2. Ajla Mulaosmanović,
3. Bajro Lindov,
4. Šeherzada Šorlija,
5. Elmir Šehović

3. MANDAT

Član 5.

Mandat članova komisije traje do dana usvajanja Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018-2022. godine.

4. ZADACI KOMISIJE

Član 6.

Zadaci komisije za izradu Strategije održivog razvoja općine Trnovo za period 2018-2022. godina su:

- a) Da izvrši analizu realiziranih strateških ciljeva i projekata Strategije razvoja Općine Trnovo za period 2012-2016 godina.
- b) Da izvrši analizu stanja u oblastima koju će obuhvatiti Strategija održivog razvoja Općina Trnovo za period 2018-2022 godina.
- c) Da definiše viziju i misiju Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018-2022 godina.
- d) Pripremi strateške ciljeve i prijedloge koji će biti obuhvaćeni Strategijom održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018-2022 godina.
- e) Da izradi nacrt Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018-2022 godina.

5. NAČIN RADA

Član 7.

Predsjednik Komisije saziva sve sastanke, organizira ih i vodi po potrebi.

Član 8.

Sekretar Komisije obavlja stručne i administrativne poslove za potrebe Komisije. Bilješke i zaključke sa konkretnim zaduženjima dostavlja svim članovima Komisije.

Član 9.

Članovi Komisije dostavljaju bilješke sa sastanaka Komisije svojim organizacijama, udruženjima, mjesnim zajednicama i raspravljaju o njima.

6. ODGOVORNOST

Član 10.

Članovi Komisije su obavezni djelovati u najboljem dugoročnom interesu Općine Trnovo i građana prije svakog drugog interesa (političkog, religioznog i sl.).

Član 11.

Komisija je obavezna izvještavati Općinsko vijeće o realizaciji Strategije održivog razvoja Općina Trnovo za period 2018 – 2022. godina.

7. ZAVRŠNE ODREDBE

Član 12.

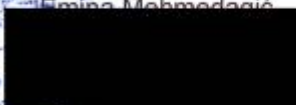
Odluka stupa na snagu danom objave na oglasnoj ploči Općine Trnovo a naknadno će se objaviti u („Službenim novinama Kantona Sarajevo“).

Broj:01-*224084*...../17

Datum: *7/9/17*.....2017. godine

Predsjedavajuća
Općinskog Vijeća Trnovo
Emina Mehmedović

ANEKS 7: Odluka/Rješenje o monitoringu i evaluaciji

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Kanton Sarajevo
Općina Trnovo
OPĆINSKO VIJEĆE

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
Sarajevo Canton
Municipality of Trnovo
MUNICIPALITY COUNCIL

Na osnovu člana 24. Statuta Općine Trnovo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 12/08) i člana 28. Stav 3. Poslovnika o radu Općinskog vijeća Trnovo ("Službene novine Kantona Sarajevo", broj 12/08 i 36/08), Općinsko vijeće Trnovo na 13. sjednici, održanoj 20.07.2018. godine, donijelo je

ODLUKU O IMENOVANJU KOMISIJE ZA IMPLEMENTACIJU, MONITORING I EVALUACIJU STRATEGIJE ODRŽIVOG RAZVOJA OPĆINE TRNOVO ZA PERIOD 2018-2022.GODINA

1. OPĆE ODREDBE

Član 1.

Ovom Odlukom imenuje se Komisija za implementaciju, monitoring i evaluaciju Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018-2022.godina, određuje se njen sastav, mandat, zadaci, način rada i odgovornosti.

2. SASTAV KOMISIJE

Član 2.

U Komisiju za implementaciju, monitoring i evaluaciju Strategije održivog razvoja imenuje se:

1. EMINA MEHMEDAGIĆ, predsjednik
2. SELIM HAMZIĆ, zamjenik predsjednika
3. ESAD VELIĆ, član
4. HARIŠ PINDŽO, član
5. OSMAN SMJEČANIN, član
6. NAĐA MILIŠIĆ, član
7. MEŠIĆ MIRŠAD, član
8. MEHO KRUPALJA, član
9. ANEL DURMO, član
10. AMRA MEHMEDAGIĆ, član

Član 3.

Po ukazanoj potrebi Komisija će u svoj rad uključiti i druga fizička i pravna lica vezano za oblast o kojoj raspravlja.

3. MANDAT

Član 4.

Mandat članova Komisije vezan je za mandat općinskog načelnika i vijećnika u Općinskom vijeću Trnovo.

4. ZADACI KOMISIJE

Član 5.

Uloga Komisije je savjetodavna u smislu pomaganja lokalnim vlastima u smislu praćenja, nadgledanja i procjene postignutih rezultata realizacije Strategije.

ANEKS 8: Odluka/Rješenje o usvajanju Strategije održivog razvoja

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Kanton Sarajevo
Općina Trnovo
OPĆINSKO VIJEĆE

Bosnia and Herzegovina
Federation of Bosnia and Herzegovina
Sarajevo Canton
Municipality of Trnovo
MUNICIPALITY COUNCIL

Na osnovu člana 24 Statuta Općine Trnovo („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj: 12/08), Općinsko vijeće Trnovo na 13. sjednici održanoj dana 20.07.2018. godine, donijelo je

ODLUKU o usvajanju Strategije održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018 – 2022.godina

Član 1.

Usvaja se Strategija održivog razvoja Općine Trnovo za period 2018 – 2022. godine.

Član 2.

Ova Odluka stupa na snagu danom objave na oglasnoj ploči Općine Trnovo, a naknadno će se objaviti u „Službenim novinama Kantona Sarajevo“.

Broj: *08-02-2425* /18
Trnovo: *20.07.* 2018.godina

Predsjedavajuća
Općinskog vijeća Trnovo
Emina Mehmedović

Općina Trnovo
Trnovo b.b. 71223 Delijaš,
Tel (Fax): 033 439 113
www.trnovo.ba, e-mail: o_trnovo@bih.net.ba

